

MÚZEUMI KURÍR

Ára: 14,— Ft

1984. JÚNIUS

45. SZÁM (V. kötet, 5. szám)

Debreceni szám
A Debrecen városi Tanács támogatásával jelent meg

45

Címlapképünk: Maghy Zoltán: Káplár Miklós arcképe. 1925. Olaj.

(V. kötet, 5. szám)

MÚZEUMI KURÍR

ISSN 0133—9257

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele

Megjelenik évente három számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos.
Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar és angol nyelvű tartalomjegyzék, valamint mutatók járulnak.

Szerkesztő: Dankó Imre.

Szerkesztőség: 4001 Debrecen, Pf.: 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Courier

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation in Hajdú-Bihar County (Hungary)

The Bulletin is published three times annually

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering is continuous.

A table of contents and indexes in English and Hungarian are attached to each volume (i. e. every tenth number).

Editorial office: 4001 Debrecen, P. O. B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

ADALÉK AZ ÚRBÉRRENDEZÉS BIHAR MEGYEI LEFOLYÁSÁHOZ

BÁRSONY ISTVÁN

Parasztságunk történetének igen fontos állomása volt a Mária Terézia által 1767-ben kiadott úrbéri rendelet, illetve annak végrehajtása: az úrbérrendezés. A szakirodalom kellő sokoldalúsággal és részletességgel tárta fel mindazokat az okokat és tényezőket, amelyek az uralkodói elhatározáshoz vezettek. Közismert az is, hogy az úrbéri viszonyok rendezésének terve már az 1728/29. évi országgyűlésen felmerült, majd pedig hosszú időre lekerülve a napirendről 1764/65-ben jelenik meg ott újból, anélkül azonban, hogy az ottani tárgyalások eredményre vezettek volna. Mária Terézia ezután közigazgatási úton, a helytartótanács bevonásával kezdett hozzá elképzelési megvalósításához.¹

Bihar megye úrbérrendezési iratait kutatva bukkantunk rá Bályog község feljegyzései között olyan megyei érvényességűnek szánt urbáriumra, amelyet — mint azt a címe is elárulja — Mária Terézia utasítására készítettek, s számos rokon vonást mutat az 1767. évi rendelettel, de azal teljesen nem egyezik.²

Az urbárium szövege az alábbi:

Tekintetes nemes Bihar vármegyének
Felséges Apostoli Koronás Királyné Asszonyunk 1759-ik
esztendőbeli³ Szent György havának 10. napján kelt kegyelmes
parancsolatjából alkalmaztatott interimale
urbárium

Imo: Egy egész Teleknek melyen tudnillik az Lakosoknak Háza, Udvara, Csürje s Kertye vagyon Szélessége legalább 16, Hosszassága pedig 40 Ölből álljon, és a menyében az a Faluban ki nem tellene, az Falun kívül levő Földekből az Lakosoknak kipótolassék, az hol pedig az Telekeknek mineműségéhez képest vagy Szélességekben, vagy Hosszasságokban fogyatkozás lenne Szélességének fogyatkozása Hosszasságával és viszontag igazságosan ki todatassék. A menyiben pedig némely Telekek a feljebb írt térséget feljebb haladnak az Lakosoknak Telekek után való Földekbe tudódják, mely szerint kimért egész Telek után az Lakosoknak 36 Posonyi mérő (vagyis 18 köböl) alá való Szántó föld adattatni fog, és hat Szekér Szénát megtermő Kaszáló Rét.

Ezen Földek számában esni fognak és értettek az írtatni való Gazos Földek is, a hol pedig minden Telek után Harminczhat vagy Negyven Posonyi mérő alá való Föld ki nem adatatthatnék, három Posonyi mérő alá való Föld két kapa alljú Szőlővel pótolassék. Egyébképpen a mennyiben fognak az Földes Ur által térségekhez képest az Falubeli Telekek meghatározatni az feljebb írt rendre nézve aszerint fognak az külső Földek is illendőképpen kiméretetni, és ahoz képest fognak az Robották és adók az Földes Uraság által meg vétethetni.

20: Minden népes Telektől, akár legyenek utánok való külső fölgyei, akár Esztendőnként Sz. Mihály nap tállján adózásképpen egy Nemeth forint fog fizetenni, ami pedig a Robottát illeti egész Telekkel bíró Lakos, ha négy Marhával dolgozik 52 napi Marhás, vagy 104 napl Gyalogszerű szolgálatot fog tenni, fél Telekű Lakos pedig ha négy Marhával kívánna hasonlóképpen dolgozni (melyre mindazonáltal nem kényszeríthetjük!) 26 napot, vagy ha pedig Gyalog 52 napot fog szolgálni, és az olyan Gazda, az ki az feljebb írt mineműségű Teleknek tsak negyed részével bírta, ha négy Marhával kívánna mindazonáltal dolgozni: tizenhárom napi Marhás, vagy 26 napl Gyalogszerű szolgálatot fog tenni. Ha pedig az egész Telekes Gazdának négy vonó Marhája nem lévén, csak kettővel dolgozna 78 napi

Debrecen, 1984

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre
Készült 1000 példányban. — Engedélyszám: III/KUL/97/HA/1977.
Alföldi Nyomda, Debrecen
Felelős vezető: Benkő István vezérigazgató

Marhás, vagy 104 napi Gyalogszerű szolgálattal, az fél Telkes Gazda, aki tudnillik Két Marhával tartozik tenni szolgálattal azokkal való Harminczkilenc napl, vagy 52 napi Gyalogszerű szolgálattal; azonképpen az negyed rész Teleken lakó Gazda Tizenkilenc és fél napi Két Marhával teendő, vagy a helyett 26 napi Gyalogszerű szolgálattal fog az Uraságnak tartozni. Mindazonáltal, hogy az Marhás Gazda is a maga Robottját legfeljebb negyed részében gyalogszerű szolgálathatja le (négy Marhával teendő egy napi szolgálat helyett Két napi Gyalogszerű szolgálattal vévén) az a Földes Uraknak tetszésén fog állani.

Sellérek, a kiknek tudnillik az falubeli Házon kívül semminemű fölgyük nintsen, Esztendő által 12 napot fognak szolgálni, s a feljebb említett adózásképpen 1 forintot fognak fizetni. Az olyanok, pedig a kiknek Háza sincsen, hanem más Gazdánál laknak 6 napi Gyalogszerű szolgálattal fognak tenni.

30: Minthogy ezen Nemes Vármegyében az Kilenczednek kiadása minditig szokásban volt, ezután is az Lakosok feljebb irt térségű falubeli Teleken kívül levő Földeknek mindennemű termései, úgy szintén Barányokból, Gidajokból s Méhekéből az Kilenczedet ki fogják adni; nem is kényszeríthetnek az Földes Uraság által, hogy az olyanok Kilenczedet készpénzzel felváltsák.

40: Esztendőnként és nevezetesen Szent Márton és Szent György napjaitk között az Földes Uraság számára Kétszer Vadászatra kimenni és minden Vadászatra (az feljebb irt Robottákba való tudás nélkül) három napot tölteni kötelesek lesznek az Lakosok, a kiknek Puska Port, Gallyóbsi az Földes Urak fognak adni. Egyébképpen a Vadászatt, Halászt és madarászt az Lakosoknak valamennyiszor tapasztalatnati fognak mind annyiszor 25 pálcza büntetés alatt tilalmaztatik.

50: Makk bérben magok Sertésselektől az melyeket az Uraság Erdején makkoltatnának legalább harminc részrel kevesebbet fognak fizetni, mint más idegenek kik magok sertésseket makkoltatnak.

60: Az közönséges Vizi Malomnak minden Kerekeiről Két forintot fog fizetenni.

70: Az Ványoló Malom taxája egy forint leszen.

80: Egy Pállinka főző Ustól, midőn annak az Lakosok hasznát vehetik Esztendő által 2 forintot fog fizetenni.

90: A Csapszék áruhatás: a hol Szőlő Hegyek vagynak az 1550-ik esztendőbeli 36. articulus szerint tudnillik Sz. Mihály napjától Sz. György napig; a hol pedig Szőlő Hegyek nintsenek az 1553. esztendőbeli 31. articulus szerint, tudnillik Sz. Mihály napjától fogva Nagy Karacsony napjáig; az Hellységekben megengedtetik. Mindazonáltal az hol eddig az Csapszék áruhatás szokásban nem volt, ezután se leszen szabad.

100: Minden egész Telektől Esztendőt által Két csirke, 10 tojás és egy Rueza Innepi ajándékban. Az olyan Földes Uraknak pedig a kik nagyobb Jóságokkal bírnak magok jóságokból mindenik Sátoros Innepe (Kárcsonya, Húsvétra és Pünkösdre) egy-egy Bornyú és Pulyka jár. Következendőképpen: az egész Esztendő által három Bornyú és Pulyka az olyan Földes Uraknak pedig kik Harmincztől fogva 50 Ember számig bírnak, azok által Esztendőben egyszer egy Borjú és egy Pulyka és a kik 50-től fogva 100 Ember számig bírnak, az olyan Földes Uraknak Kétszer fog Esztendő által a Borjú és Pulyka kiadati.

110: A hol az Lakosok a Robottában való tudás nélkül az Hidaknak és a Gátaknak tsinálásában segítségül vagynak, mint szintén az országnak törvényeiben feljegyeztetett vámat adni nem tartoznak, míg az idegeneket arra kötelesek kell tenni.

120: A hol az Lakosoknak tűzi fájuk is vagyon; az négy Marhás Gazda egy bétsi ól, a Két Marhával bíró 1/2 bétsi ól fát fog a Földes Ur Lalóhelyére vinni két mérőföldnyire a Robottába való beszámítás nélkül. Ha messzebb kellene vinni. Robották számában fog tudódn.

A Gyalogszeres Gazdák Fa vágásban két napot, az Lakók pedig egyet kötelesek elvégezni, ha tudnillik tűzfával éinek ezek is.

Ezen felül Urbárium színe alatt magok a Sellérekben és Jobbágyokon az Földes Uraknak venni szabad nem Leszen semmit.

Aláhúzendő, kiemelendő részeknek a magunk részéről az alábbiakat tartjuk ezen urbáriummal kapcsolatban:

— terjedelmileg messze elmarad az 1767-ben kibocsátott urbáriumtól, ennél fogva részletességben is.

— a belső telek nagyságának meghatározására tett kísérlet is eltérő a két urbárium között.

— ez az urbárium még nem ismeri a klasszifikáció későbbiekben alkalmazott eljárását; egész telek után általában beszél 36 pozsonyi mérő, vagyis 18 köböl földről. Ez a szántók kiterjedését illetően jóval alatta marad a klasszifikáció során Bihar megyében megállapított 26—32 hold

nagyságú szántóknak, ami egyébként Bályog esetében az alsó határ, 26 hold.

— hasonlóképpen egysikú a kaszáló rét kimérése is az úrbéri rendelkezés viszonyitva. Ekkor ugyanis a kaszálható sarjtóli függően 8—12 kaszálás ért tartozott egy egész telekhez. (Bályog 12 kaszás)

— figyelemre méltónak tartjuk a szántó föld és a szőlő átszámításának módját is.

— igen részletes a robot teljesítésének leírása. Egész komoly rendszert közöl arról, hogy az egész vagy résztelkes gazdának milyen módon kell ezen kötelezettségnek eleget tenni. Különösen fontosnak tartjuk annak hangsúlyozását, hogy a féltelkes gazdákat nem kényszeríthetik négy ökörrrel teljesített robot végzésére. Mindazonáltal ekkor szó sincs arról, hogy a földesuraknak joguk van-e a robot összevonására vagy nincs? Itt viszont azt emelik ki, hogy az igárobot legfeljebb negyedrészt — a földesúr tetszésétől függően — gyalogszerű szolgálathatja le a jobbágy.

— különbség mutatkozik az úrbéri rendelkezés viszonyitva a házas és a házatlan szellérek robotterheinek megállapításánál. Ebben az esetben a korábbi urbárium biztosította volna a kedvezőbb feltételeket az évi 12, illetve 6 nappal.

— az általánosnak tartott kilencedfizetési kötelezettség megfogalmazása mellett lényeges momentum: a földesúr nem is követelheti pénzben a kilencedet!

— sajátos kettősség érvényesül a negyedik pontban. Amellett, hogy a roboton túlmenően összesen hatnapos vadászaton való részvételre kötelezik a jobbágyokat a földesurak birtokain; egyébként azonban 25 pálcza fenyeget minden colonust, ha vadászni, halászni vagy madarászni merne! Az úrbérendezés idején csak az „ártalmas vadállatok” kiirtásának céljával engedélyeznek évi egy alkalommal háromnapos vadászatot!

— a sertések után fizetett makkoltatási díjat az úrbéri rendelet 6 krajcárral állapítja meg kisebb összegben a helybeliek számára az idegenekkel szemben, a korábbi harmadrészel ellentétben.

— számos eltérés mutatható ki az ajándékozási gyakorlatot illetően is. A földesúrnak szolgáltatással tartozók számától függően differenciáltan megállapított ajándékozási formákkal szemben az úrbéri rendelet előírásai: egész telkes gazda évenkénti ajándékai: két-két csirke és kaplan, 12 tojás, 1 icce vaj, s minden 30 egész telkes gazda egy évben egyszer egy borjút vagy helyette 1 ft 30 krajcárt köteles adni.

A kilenc kérdőpontra adott válaszokból sorozatosan derül ki Bihar megyében, hogy a települések tekintélyes részében nem volt korábban urbárium vagy csak a közelmúltban vezettek be. Amint azt a közölt urbáriumunkból is láthatjuk, közvetlen az úrbéri rendelet végrehajtása előtt, illetve még a végrehajtás folyamatában is voltak az úrbéri rendeletről nem egy vonatkozásban lényegesen eltérő elképzelések! Az ismertett urbárium fontos sajátossága, hogy az egész megyére vonatkozó érvényre készült, s ez mindenképpen figyelemre méltó. Még akkor is, ha különösképpen hatékonyan egyáltalán nem bizonyult. Nem bizonyulhatott, mert idő is alig volt érvényesítésére; másrészt pedig az úrbéri rendelet a legtöbb vonatkozásban kedvezőbb feltételeket biztosított a jobbágyok és szellérek számára; végül pedig egyértelműen háttérbe kellett szorulnia az uralkodói akarat mögött!

1. A rendkívül terjedelmes irodalomból csak a következőkre szabad legyen utalnunk: Szabó Dezső: A magyarországi úrbírendezés története Mária Terézia korában. I. Bp. 1933. *Vörös Károly*: Az 1755–66-i dunántúli paraszmozgalom és az úrbírendezés. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711–1750. Szerk.: *Spira György*. Bp. 1952. 299–383. old. *Felhő Ibolya*: A Mária Terézia úrbírendezése során készült adattefelvételek. A történelmi statisztikai források, Szerk.: *Kovács József*. Bp. 1957. 200–223. old.
2. Hajdú-Bihar megyei Levéltár. IV. A. 1/d. 2. csomó. Bályog.
3. A címben szereplő 1759-es évvel kapcsolatban kételyeink merültek fel. Az urbárium kihirdetésének ideje ugyanis 1769. november 4-i Megjegyezzük, hogy ez nem módosítja az urbárium forrásértékét! Bályog községben ugyanis a kilenc kérdéspontra 1770. január 10-én válaszoltak. Az előzetes összeírás 1770. december 10-én, az úrbérl tabella pedig december 16-án készült el!

***

Kiállításról, kiállításra...

1984. febr. 3-án nyílt meg a ceglédi Kossuth Múzeumban A *Tápióvidék néprajza* c. időszaki kiállítás (Bihari József). A kiállítás anyagát Ikvai Nándor, Kocsis Gyula, Ráduly Emil néprajzkutatók fotóiból válogatták össze. 10-én, Debrecenben, a Kölcey Ferenc Művelődési Központban nyitotta meg Koczogh Ákos M. Kiss Katalin keramikus kiállítását. 11-én, Gyulán, a Dürer-teremben nyitotta meg Sz. Kürti Katalin a *Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep* c. kiállítását. 20-án, a Budapesti Művészetbarátok Egyesülete a Hazafias Népfront Rákóczi téri kiállítótermében nyitotta meg Hubay Miklós festőművész tárlatát (Horling Róbert). 29-én a Türkevei Múzeumban Selmeczi László nyitotta meg *A Nagykunság régészeti emlékei* c. kiállítását.

1984. márc. 5-én, a KLTE klubjában mutatták be *Katona Bálint* karikatúráit. 6-án az egyike Petőfi Művelődési Házban nyitotta meg Varga Gyula *Nyakas Miklósné, Ujvárosi Imre és Szoboszlai Gábor* népi iparművészek kiállítását. 15-én, a Magyar Nemzeti Galériában nyitotta meg Bereczky Lóránd *Barcsay Jenő Anatómia és drapéria* c. kiállítását. 21-én, Biharnagybajomban, a művelődési házban nyitotta meg Belon Tibor *Kántor Sándor* kiállítását. 22-én, a püspökladányi művelődési központban nyitotta meg Orsi Julianna a *Kunhímzések a türkevei népi díszítőművészeti szakkör anyagából összeállított kiállítását*. 29-én, a Magyar Nemzeti Galériában Németh Lajos nyitotta meg az *Új magyar rajzművészet* — Rippl-Rónaitól Vajdáig. Emlékezés Gombosi György művészettörténészre c. kiállítását. Ugyancsak 29-én, a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumban Gaál Sándor nyitotta meg *A tiszafüredi nyomdák, könyvkötézetek emlékei* c. kiállítását. 30-án, Tóth Endre nyitotta meg a TIT Csokonai-klubjában, Debrecenben, Bars László festőművész kiállítását.

MAGHY ZOLTÁN KIÁLLÍTÁSA A DÉRI MÚZEUMBAN

BÍRÓ KATALIN

Ez év augusztus 28-án a Déri Múzeum kupolatermében a 80 éves hajdúböszörményi festőművész, Maghy Zoltán tiszteletére nyílt tárlat!

A kiállítás olyan kérdések felvetésére nyújtott alkalmat, amelyek a művészpálya alakulásának miértjeire keresnek választ: Temperamentuma milyen festői látásmód iránt tette fogékonyvá a művészt? Milyen művészi hatások érintették termékenyenítően festészetét?

A fiatal Maghy Zoltánt nem harcos, lázadó, inkább szemlélődő és elfogadó, ám szívós alkat jellemezte. Tösgyökeres böszörményi családból, a hajdúváros vezető értelmiségi köréből származva¹ és családjához erős érzelmi szálakkal kötődve így elsősorban szűkebb tárgyi, táji és emberi környezetét iránt volt fogékony. Érdeklődési irányán a Budapestben eltöltött főiskolás évek sem változtattak. Megmutatkozott ez tárgyválasztásában: portrék, tájképek és városképek, elszórta élettépek kerültek ki esetje alá. A történelmi, vallásos vagy irodalmi témák festőként nem érintettek, aktképeket alig készített. Képi előadásmódja már a főiskolai kezdetektől fogva — kevés alkotásától eltekintve — ugyancsak olyan passzív alkotói szemléletet tükröz, amely a művész és lefestett tárgya között érzelmi kapcsolatról vall, de a néző iránt szenvtelenséget mutat. Ez a pályája során föl-fölerősödő, dekorativitás iránti vonalmában és a magabiztosnak szánt, sokszor mégis tépelődést takaró festékkézelésben, esetjárásban jut kifejezésre.

Maghy Zoltán festészete nem árulkodik művészek, kortárs vagy korábbi művészet irányzatok közvetlen hatásáról. Mégis, a kronológiai rendben kiállított művek egyes csoportjai között olyan változások tapasztalhatók, amelyek hátterében egy-egy művésztanár vagy festőtárs hatása is fölfedezhető.

A *Sára asszony* és a *Káplár Miklós arcképe* a Glatz Oszkár vezetése alatt tanuló Maghy munkája. Az előbbi mű festői modorát egyértelműen a témája határozta meg. A ráncos arcú öregasszony középtónusban tartott mellképén a dús festékhasználat nem csupán a művésznövendék ökonómiajának hiányából fakad, funkcióját az expresszív erejű ecsetkezelés hitelesíti. Mindössze a lakonikus színezés, a semleges háttér előtt a kékruhás, sötétahájú alak tömbszerűen zárt foltja utal a festő dekoratív hajlamára. Káplár Miklós arcképén a formák plasztikájának kialakítása is ez irányba mutat. A szürke háttér előtt fehér ingben és fekete kalapban, kabátban ábrázolt művész arca a kompozíción az egyetlen színes (rózsaszín, vörös, sárga) és részletezett plasztikai elem. A kalap és az ing szögébe zárt húsos arcból kitekintő szem nehezen fékezhető energiák kifejezője. Maghy Zoltán e művén ura festői eszközeinek, formák és színek ritmikus elrendezését, kontrasztjait és együttes hatását a kifejezés szolgálatába állítja, hűen idézi meg a festőkortárs „vérbő egyéniségét”. Ez

1. Maghy Zoltán: Káplár Miklós arcképe.
1925. Olaj. Fotó: F. Molnár Erzsébet

a kép zárja a művész ifjúkori munkásságának a kezdő főiskolai éveket magába foglaló első szakaszát.

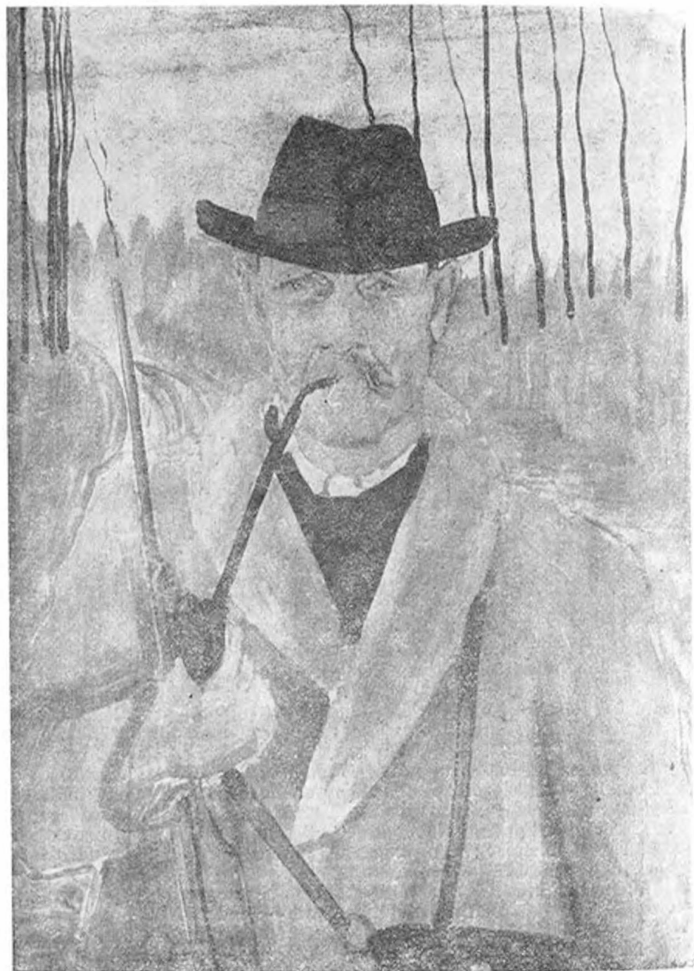
1926, csatlakozása Vaszary János osztályához, feltétlen változást hozott Maghy Zoltán látásmódjában. Bizonyos, hogy a bravúros technikai tudású, nagy kulturálságú mester hatását kell feltételeznünk a huszonhárom éves főiskolás felszabadultabb előadásmódjában. *Onarcképén* és a kisméretű *Disznóölésen* az erősen hígított festéket vékony rétegben, magabiztosabb ecsetkezeléssel simította az alapra, amelynek színét és faktúráját ugyancsak szóhoz juttatta ebben a könnyed festői modorban. E művek frissége él tovább a következő év nagymarosi tájképeiben, melyeket azonban már nem primán festett. A nagymarosi festőtelepen született

2. Maghy Zoltán: Nagymarosi völgy.
1927. Olaj. Fotó: F. Molnár Erzsébet

alkotások művészi minőségük mellett azért is jelentősek Maghy Zoltán művészetében, mert kezünkbe adhatják a kulcsot pályája és festői stílusa alakulásának megértéséhez. A Duna-kanyar hegyei között az alföldi születésű főiskolást magával ragadhatta az, hogy a hegyvidék szokatlan látószögekből kínálta a látványt, mert képei megkomponálásánál: a különös képkivágásokkal, a nézőpont túl alacsony (*Reggel Nagymaroson*) vagy túl magas megválasztásával (*Nagymaros*) tudatos képszerkesztő elvekké emelte ezt. (Előzőleg a Disznóölésen ugyancsak a téma kínálta föl a rálátásos nézőpont alkalmazását.) Kísérletező kedve magasra csapott. Egyik festményén, mint a *Nagymarosi völgyön*, a mélységi dimenziók érzékeltetésének lehetőségeit próbálgatta, máson, mint a *Nagymarosi ház*on, a látványelemeket egy síkban tartva egyfajta dekoratív hatást ért el. Am a telep elhagyása után nem élt tovább e sajátos képszerkesztési lehetőségekkel. Maghy Zoltánra tehát, befogadójellegű festői temperamentumánál fogva döntő hatással voltak képei megkomponálásában és festési stílusának kialakításában a választott téma, az ábrázolt tárgy — és így szűkebb környezetének inspiráló hatása.

Ezt mutatták legkorábbi festményei is, és ezért volt pályájában döntő jelentőségű a következő év, 1928 nyara, amikor Boromisza Tibor vezetésével Káplár Miklóssal hárman együtt dolgoztak a Hortobágyon⁶. S bár ezután a kapcsolat közöttük egy időre megszakadt, Maghy Zoltán életprogramjává fogadta az ott kitzött célokat. Így vált szűkebb hazája „kró-

3. Maghy Zoltán: Erdőr. (Ignáth András.)
1932. Olaj. Fotó: F. Molnár Erzsébet

4. Maghy Zoltán: Apám.
1933. Olaj. Fotó: F. Molnár Erzsébet

nikásává", engedve azt, hogy ezután a Bőszőrmény „parasztos, de a falusi-nál bonyolultabb és erőteljesebb öntörvényű kisvilága”⁵ által nyújtott inspirációk befolyásolják művésze formálódását. A művészi program kitűzésében ugyan Boromissa Tibor befolyása volt elhatározó jelentőségű, a megvalósítás mikéntjében később ennél nagyobb szerepet játszott a mindennapi barátok és festőtársak, Kampler Kálmán és Veress Géza személyes hatása.

Hortobágyon festett képet nem tett közzé a kiállítás, bemutatott azonban egy későbbi pusztai festményt, *Ignáth András* erdőörnek 1932-ben a Városerdőn készült,⁶ félalakos portróját, amely ennek a hortobágyi időszaknak egy későbbi visszhangja, és amelyen a figura beállítása, a nagyvonalú festői modor és a jelzesszerű környezet feltétlenül boromisszai és káplári hatásokról vallanak.

Az évtized fordulóján és a 30-as évek első felében a pusztai és bőszőrményi képeivel párhuzamosan Maghy Zoltán több virágcsendéletet és kertrészletet festett (*Dr. Molnár István kertjében, Nőszírom, Oszirózsák*), amelyek ugyancsak az ábrázolt tárgy és a stílus szoros összefüggését mutatják. A növények dekoratív szépsége fölébresztette a dekoratív előadásmód iránti vonzódását, és e művein ugyanúgy szecessziósra emlékeztető stílizáltság uralkodik, mint ahogyan — bár más formában — a debreceni Gáborjáni Szabó Kálmán és Félegyházi László ez időszakban készült festményein. Ezirányú törekvésének kiemelkedő darabja mégsem virágkép,

hanem egy 1933-ból származó félalakos portré: az *Apám*. Ahogyan a Káplár Miklós arcán, képi eszköztárát a művész itt is szinte a végletekig leegyszerűsítette, ám felhasználta kifejezőeszközeinek lehetőségeit — a jellembrázolás érdekében — a legteljesebben kihasználta. Ez avatja a két portrét fiatalkori festészetének legkiválóbb alkotásává. Sötétzöld, mintás kárpit előtt ül, fehér állógalléros ingben, fekete kabátban és nyakkendővel az idős úr. Jobb könyökét karján nyugtatva két kezét egymásba helyezi. A mű kompozicionális egyensúlya a figura hangsúlyos függőleges tömegének és a szőnyegminta vízszintes motívumsorának egyensúlyán nyugszik. S bár a jobb kar rövidülését és egy-egy halvány ecsetvonással a kabát redőjét jelezte a festő, az alak tömege a kép síkjában bontakozik ki, folytonos kontúrja könnyed vonásjattékkal alkalmazkodik a háttérmintha tört vonalainak ritmusához. Az alak elhelyezkedése, egyenes tartása az arcot helyezik, a sötét környezetben a figyelem középpontjába. Bőre szinte áttetsző a tisztaságtól. Magabiztosságát és szigorúságát, a polgári nyugalmat, amelyben él, ez az egyszerűen és magabiztosan megszerkesztett, szecessziós jellegű és formaépítkezésszerű kompozíció és mértékartó színvilág jellemezte leghívtebben. Az alkotás Czöbel Béla 1906-os *Ülő férfijének rokona*.⁷ Csakhogy annak határozottan „mellérendelő” kompozíciójával szemben, amelyben egyforma képi hangsúlyt nyerne az alak és környezetének motívumai, Maghy Zoltán határozott hangsúlyokat teremtett portréján, és míg az közömbösséget mutat tárgya iránt, e festmény, éppen „eszköztelenségében” az ábrázolt személy iránti tiszteletéről és vonzalomról — a festő érzéseiről vall.

A 30-as évek közepén festett két tájkép (*Alkony és Aratás*) már egy higgadt, témáiban és stílusban magáratalált művészre utalnak. Festői kérdésvetéseikkel — a végtelenbe tájuló síkság dimenzióinak érzékelésével — nemcsak egyes nagymarosi tájképek folytatói, hanem egy hosszú, maig festett képsorozat tagjai, amelynek a kiállításon szereplő későbbi példái az 1965-ös *Boglyás táj* és az 1982-es *Hortobágyi híd télen* voltak.

Bár a tárlat csak töredékesen utalhatott Maghy Zoltán teljes munkásságára, a bemutatott és egymás festői problémáira rezonáló művekben egy következetesen végrehajtott festői életprogram nyert igazolást. Így e kiállítás is hozzájárulhatott a pályakép ívének fővonalához.

JEGYZETEK

1. A kiállítás október 2-ig volt nyitva, a megnyitót Gazda László, a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója tartotta. A bemutatott művek jegyzéke a következő: Sára asszony 1924 olaj, Apám 1924 pasztell, Káplár Miklós arcképe 1925 olaj, Ünarckép 1926 olaj, Disznóölés 1926 olaj, Húgom 1927 pasztell, Nagymaros 1927 olaj, Nagymarosi ház 1927 olaj, Nagymarosi völgy 1927 olaj, Reggel Nagymaroson 1927 olaj, Oszirózsák 1929 olaj, Nőszírom 1930 olaj, Erdőőr (Ignáth András) 1932 olaj, Apám 1933 olaj, Dr. Molnár István kertjében 1935 olaj, Alkony I. 1936 olaj, Aratás 1936 olaj, Boglyás táj 1965 olaj, Feleségem 1968 olaj, Elhagyott templom 1969 olaj, Öreg cipész háza 1970 olaj és Hortobágyi híd 1982 olaj.
2. A Maghy Zoltán festészetét méltató írások közül kiemelkedő: *Módy György: Maghy Zoltán festőművész kiállításáról*. Alföld XV./1964./2. és *Sz. Kürti Katalin: Maghy Zoltán pályakezdése* A Hajdúsági Múzeum Evkönyve III. Hajdúböszörmény, 1977. 237–247.
3. A hajdúböszörményi Magy-Maghy család leszármazási táblája (1578–1970). Összeállította: Maghy Zoltán. 1970. Kézirat. DMKA. 83. 41.
4. *Szabó Sándor Géza: Boromissa Tibor és a Hortobágy* — Adatok Debrecen XX. századi művészettörténetéhez. A Debreceni Déri Múzeum Evkönyve. 1978. Debrecen. 1979. 361.
5. Maghy Zoltán festőművész kiállítása. DOTE Galéria. 1981. Katalógus. Julow Viktor bevezetése.
6. Sz. Kürti Katalin 1977. 247.
7. Új Magyar Képtár. Bevezető: Pogány O. Gábor. Budapest. 1976. 71. kép.

Maghy Zoltán: *Boglyás táj*.
1965. Olaj. Fotó: F. Molnár Erzsébet

EMLÉKEIM A NAGYMAROSI MŰVÉSZTELEPRŐL

MAGHY ZOLTÁN

Visszaemlékezem arra, hogy a Képzőművészeti Főiskolán 1927-ben a második félév májusban ért véget. Mint Vaszary János festőművész tanár növendéke, én is hazautaztam ekkor szülővárosomba, Hajdúböszörménybe.

Ebben az időben már hatodik éve tanultam a főiskolán és továbbképzős művésznövendég voltam. A főiskolán 1921-ben felvételiztem, ahol előbb Glatz Oszkár festőművész-tanárnak, majd 1925-től Vaszary meszternek voltam a tanítványa.

Úgy emlékszem, hogy hazautazásom előtt egyik kollégám felhívta figyelmemet, hogy a nyáron a Duna-kanyarban, Nagymaroson tartózkodnak az osztálytársak; ott a telepen rajzolnak, festenek majd. Nagy örömmel hallottam ezt, és ekkor el is határoztam, hogy Böszörményből hamarosan oda utazom, de ezt előbb megbeszélem szüleimmel.

Hajdúböszörményben június elején nagyon melegen sütött a nyári nap. Ekkor állították fel az első világháború bronzemlékművét, Gách István alkotását Medgyessy Ferenc nagyon szép, eredeti és értékes alkotása helyett. Az emlékszobor leleplezésére nagy ünnepséget rendeztek városunkban. Magas rangú hivatalos személyek részvételével zajlott le a leleplezés a Kálvin téren, ahol leventék sorfala zárta körül a díszsátort, csendőrség segédlete mellett. A kormányzó jelenlétében hullott le a lepel a kétalakú szoborról. A napsütéses hőségben a vezetőség gyalog tette meg a Fő utcán az utat a mai művelődési házig, ahol annak nagytermében volt az ebéd. Az ünnepséget nagyanyám házának ablakából néztem végig, és egy pasztelképen örökítettem meg, amely ma a Hajdúsági Múzeum tulajdonában van.

Egy hét múlva, szüleim beleegyezésével, festőfelszerelésemet és csomagomat elkészítettem, vonatra ültem, hogy megérkezhessem az eddig még nem látott Duna-kanyarba — Nagymarosra. Alig vártam, hogy láthassam ezt a szép történelmi vidéket, Visegrád hegyes táját. A nagymarosi állomásról gyalog tettem meg az utat a piros tetejű földszintes házak között a Hegyestető (Spitzkopf) felé vezető, egyre emelkedő Diófa utcában, hogy megérkezsem a Hattyasy-villához, amely lombos fák közt állt. Kicsiny, keskeny hídon mentem be a villa gyepes, tágas udvarára.

A völgyben fekvő villa udvarán örömmel láttuk viszont egymást, mi Vaszary-tanítványok, akik közül többen már egy hete megérkeztek Nagymarosra. Dombos, meredeken emelkedő gyepes part vette körül egyik oldalról udvarunkat. Vastag, sötét törzsű szelídgesztenyefák hatalmas lombosátra hús árnyékot vetett. Illatos, tiszta levegőt szívtam magamba, a termesztesztenyefák éppen virágoztak. Jól esett lepihenni árnyékukban, a hosszú út elfárasztott. Finom szálú, sűrű gyepterült el itt mindenütt. Alighogy leültem, máris felugrottam helyemről, mert megszárt valami.

6. Vaszary János a Nagymarosi Művésztelepen.
Eredeti fotó, 1926.

de mi? Hát a tavalyi termés tuskés gubója. Így ismerkedtem ott a botanikával.

Társaim megmutatják szobámat, mely a több szobás villa udvarra nyíló első ajtaja mögött volt. Nem volt nagy, de világos, ahol Imreh Zsigmondal, a későbbi rajztanár-tanfelügyelővel laktam együtt. De kik is voltak már ott a Vaszary-tanítványok körül?

Kétségtelen, hogy ez volt az első művésztelep Nagymaroson. A telep vezetője, a Mester megbízásából, Antal József volt, aki feleségével és kislányával tartózkodott ott. Nagymaroson több mint két hónapig dolgoztunk. A felsoroltakon kívül még részt vett a telep munkájában: Vaszkó Ödön és felesége Bélavári Burghardt Erzsébet, Vaszkó Erzsébet (Mignon), Hincz Gyula, Lossonczy Tamás, Fenyő A. Endre, Ujvári Béla, Dulien Edit, Kokas Klára, Szür-Szabó József, Járítz Józsa, Radich Elemér, Berkovits Erzsébet, Kaszeli László, Keszler Imre, Kaufmann Erzsébet és Medveczky Jenő — akikre emlékszem. A mellékelt fénykép akkor készült, amikor Vaszary mester meglátogatta művésztelepünket. E képen legtöbb festőtársunk látható. De az 1985. évi „Régi Művészékpások” naptárának júliusi oldalán hasonló fényképen vagyunk láthatók.

Az emeletes villában kényelmesen helyezkedtünk el: megfelelően elkülönítve nyugodtan dolgozhattunk. Az étkezésünk is kifogástalan volt. A szomszédban lakó Szilvási család főzött és terített részünkre. Ha nem esett az eső, akkor mindig az árnyas kertben egy hosszú asztalnál ebédeltünk, jó étvágygal fogyasztva Szilvási néni főztjét.

Vaszary mester ezen a nyáron kétszer is meglátogatott bennünket. Először két hét múlva találkoztunk vele. Sorba járta a szobákat; megnézte ki mit dolgozott az eddig eltelt idő alatt. Szokásához híven mindig a korrektúrával kezdte a foglalkozást. Ekkor Hincz Gyula szobájában voltunk, Gyula késve érkezett, ugyanis kint festett a szabadban. Egy igen nagy méretű, kb. 120×120 cm-es vásznat hozott be a szobába. A frissen festett felületen széles ecsetkezelésű világos-, narancs- és kadmiumsárga foltok, kevés zöld és a kompozíción még egy vékony fekete vonal futott végig. Vaszary szemrevételezte a képet, majd megkérdezte, hogy mi ez, kérem, mi ez? Gyula magyarázta, hogy ez napfényes délelőtt, ezt festette meg. A mester erre a következőt felelte: „csinálja, kérem, csinálja”. Ebből állt a korrektúra, de bírálati, megjegyzései alapján eredményesnek tartotta az itteni munkát. A nagymarosi tájban megjelent témákat, szellemi elgondolásokat pozitívnak minősítette. Nagymarost rálátásból ábrázoló festményemről kedvezően nyilatkozott, ami nagyon jól esett nekem. Mint mondta, milyen eredeti módon, pontos, éles körvonalakkal festettem meg a visegrádi hegyeket. Ez a Nagymaros c. festményem ma a Hajdúsági Múzeumban van. Mesterünk e napon késő délutánig telepünkön tartózkodott; délben együtt ebédeltünk a hosszú asztalnál. Estefelé aztán többen kikísértük a vasútállomásra.

Másodszor kb. egy hónap múlva jött ki hozzánk, amikor kiállításunkat rendeztük meg. Örömmel vettük észre, hogy Vaszary mesternek is tetszik az anyag. Ekkor sokat beszélgettünk, szeretettel és figyelmesen hallgattuk színvonalas előadását, gondolatait a művészetről. Elmentünk a hajóállomáshoz közel levő Geislinger étterembe, ahol fagyaltozás közben a mester a spanyolországi élményeiről beszélt nekünk. Például elmesélte, hogy a vonaton egyik útitársa, egy pap csokoládét evett kenyérral; de nagy élményt jelentett számára, amikor az egyik állomáson színes öltözötű, bikaviadalra utazó szereplőket fedezett fel, pikával, törökkel, tollas kalappal, olyan volt, mondta, mintha egy operettből léptek volna elő.

Július végén aztán eltávoztam a telepről, elkészöntem társaimtól, akik közül többen még maradtak. A Duna-kanyar hegyes-völgyes táját elhagyva nekem, az alföldi embernek igen jól esett látnom a napraforgókat és magát az összefüggő síkságot.

Feltöltekezve érkeztem haza. Felszabadultam, teli gondolatokkal, magamat adva és beépülve alkottam — ezt a szellemi elképzelést akarta Vaszary mesterünk is kifejleszteni, kiszabadítani belőlünk.

1928-ban még a mester tanítványa voltam. Aztán az őszi főiskolai kiállításon, mely a Műcsarnokban volt, Vaszary mester három nagymarosi képet is kiállította. Ezek a következők: Nagymarosi házak (Déri Múzeum tul.), Nagymarosi utca (mg.tul.) és a Nagymarosi strand (mg.tul.). További két képet is látható volt ezen tárlaton (Oktagon-tér és Karácsonyest Hajdúböszörményben).

Nagymaroson festett további képeim: Hajnal visegrádi hegygel; Nagymarosi pincék (mindkettő a Déri Múzeum tulajdona); magántulajdonban vannak a következők: Nagymarosi utca kereszttel, Tér Nagymaroson, Duna-kanyar, Villánk mellett. A Nagymarosi leány c. olajképe a Nemzeti Galéria tulajdonában van.

A nagymarosi művésztelepen töltött nyár emlékeit, rám tett hatásait írtam meg ebben a visszaemlékezésemben, kicsit vázlatosan ugyan, de az alapvető tények ismeretében.

***

Halottaink

Vorák József, a kiskunhalasi Thorma János Múzeum muzeológusa 1984. márc. 13-án, 69 éves korában elhunyt. Vargha László, a kiváló etnográfus, múzeumigazgató és szerkesztő, műgyemtemi docens márc. 19-én hunyt el, 80 éves korában. Zám Tibor író, újságíró, szociológus ápr. 24-én hunyt el. Mindhármójuknak sok köze volt a debreceni, a hajdúbihari múzeumüghöz, néprajzhoz. Munkánkat rendszeresen segítették. Emléküket kegyelettel megőrizzük.

NÉPHAGYOMÁNY ÉS LITURGIA A MAGYAR HÁZSZENTELÉSI SZOKÁSOKBAN

BARTHA ELEK

A magyar néphagyomány, a néphit és a népszokások több rétegénél megfigyelhető, hogy valamilyen kapcsolatban állanak az egyházi liturgiával, bizonyos egyházi szertartásokkal. Ezeknek egy része, bár kétségbevonhatatlanul az egyház vonzáskörébe tartozik, az egyházi hagyományoktól többé-kevésbé el is különíthető, mivel az egyházi szertartás révén nyert alkalmasságuk és hatóerejük a népi gyakorlat által kapja meg fő irányát. Egy megáldott tárgy szentelményi ereje lehetőség csupán, amely aktív hatóerővé csak a felhasználók tevékenysége által válik, legyen az a cselekvések mélyen egyszerű formája. A hittel való alkalmazásra egyébként a liturgikus szövegek is utalnak.

A vallásos hagyományoknak van ugyanakkor egy másik csoportja is, amelynek jellemzője, hogy az ide tartozó rítusok valamennyi lényegi mozzanata az egyház erőterében marad. Az ilyen szokások lefolyásának egésze a liturgikus előírások szerint történik, főszereplőjük legtöbbször egyházi személy, s ha tulajdonitunk is nekik népies jellegű, az csupán a helyi paraszti közösség körében való megvalósulás szükségességét velejárója. Mégis foglalkozni kell ezekkel az egyházi hagyományokkal, miután a közösségi igény szülte és tartja életben őket, s a hiedelmekkel átutánt népi vallásos világgé a hiedelmecselekvésekkel egy szintre vagy azok fölé helyezi őket.¹ Nem hanyagolható el emellett az a befolyás sem, amelyet a hagyományok egyéb, formában és funkcióban hasonló rétegei gyakorolnak. Mindezekkel együtt jár az a nyilvánosság, amely az ilyen egyházi szertartásokat kísér, szemben a mágiikus eljárások nagy részének egyéni jellegével. A népiesség és egyháziasság két pólusa között a népi, illetőleg az egyházi mozzanatok aránya változatos átmeneti formákat eredményezett. Az utóbbi pólus körül helyezkednek el a lakóházak és más épületek egyházi és népi megáldásának hagyományai.

A házszenelésre utaló első magyarországi adatok a késői középkorra nyúlnak vissza.² Maga a szokás azonban ennél sokkal régebbi, s a kereszténység előtti közvetlen előképét a zsidó vallásban találjuk meg.³ A házszenelés az utóbbi két évszázad hazai hagyományában érthetően a katolikusok által lakott vidékeken ismeretes, nem korlátozódik azonban kizárólag a katolikus vallású népességre. A korábbi évszázadokban a reformáció térhódításával egyidejűleg sok helyütt nem szűnt meg a szokás, hanem a szentelés elhagyásával adománygyűjtő családlátogatássá alakult át. Ennek emlékével találkozunk a század közepe táján az evangélikus tírpagok vízkereszti kolendálásában.⁴ Számos adat bizonyítja azt is, hogy a római vagy görög katolikusokkal együtt élő más vallásúak; reformátusok, evangélikusok is szívesen igénybe vették és veszik még ma is ezt a szentelményt, és megáldatják házaikat a helyi római vagy görög katolikus pappal.⁵

A lakóhely, ill. az épületek megszentelésének az utóbbi két évszáz-

ad hagyományában több módja és alkalma ismeretes. Az alkalom szertartás megkülönböztethetjük a ház építését követő, a vízkereszti, a kalendárium más időpontjához és különleges alkalmakhoz kötött házszenelést. A szentelményen belül pedig el kell választanunk egymástól a lakóépületek, a lakótelek objektumainak egyházi megáldását, a középületek megáldását, az egyházi építmények felszentelését, valamint az egyházi mintára végzett népi házszenelést. Ez utóbbi részint az egyházi szentelményvel azonos forma és funkció, de még inkább történeti okok miatt soroljuk a házkultusz egyházi rétegéhez.

A lakóházak egyházi megáldásának leggyakoribb alkalma a vízkereszti. A vízkereszti házszenelés sokhelyütt használatos népi elnevezése (koleđa) egyúttal utal az alkalom adománygyűjtő jellegére is. Maga a lakóház megáldása, miután a szertartás alapján véve egyházi előírás szerint zajlik, országosan egységes képet mutat. A pap vízkeresztkor vagy vízkereszt táján a kántor, az egyházgondnok és más egyházi tisztviselők, rajtuk kívül gyakran még egy vagy több ministráns kíséretében sorra meglátogatja otthonukban a családokat, vagy felkeresi azokat a házakat, ahol előzőleg a házszenelést kérték. A család jelenlétében az egyházi szertartás szerint végigszenteli a hajlékot, kifüstöli tömjénnel, meghinti szentelt vízzel, majd vált néhány szót a családtagokkal és távozik. Távozásuk előtt a szentelés résztvevői, a pap és kiserői közül a kántor, a gondnok, esetleg a harangozó naturáliákat vagy pénzadományt kapnak. A házszenelés alkalmával írják a bejárati ajtóra vagy a szemöldökfára a vízszenteléskor megáldott krétával a már említett $G+M+B$ formulát, hogy az épületet arra az esztendőre a rontás, baj, szeretsétlenség elkerülésének érdekében a három királyok őrtaim alá helyezzék.

A szokás táji differenciáltsága csekély, a fent vázolt séma a nyelverület valamennyi vidékére jellemző. Némi megoszlás legfeljebb a résztvevők számában, a szertartás körülményeiben (bekérés, a szoba előkészítése, búcsúztatás stb.), vagy az azzal párhuzamosan végzett, esetleg azt kísérő eulogikus népi rítusokban tapasztalható. Ez utóbbiak körébe tartoznak azok a tárgyak, amelyeket a szenteléshez előkészített asztalra helyeznek anélkül, hogy a szertartásban bármi szerepük lenne. A cél ezzel a szentelményi erő kisugárzása révén érintkezési úton az asztalra készített tárgyak alkalmassá tétele további mágiikus cselekvések végrehajtására. Így nyer szentelményi erőt a néhány szemnyi búza, amit az abrosz vagy asztal alá tesznek, hogy a vetőmag vagy a takarmány közé keverve biztosítsa a jó termést, az állatok egészségét, de varázserőt kap a szék is, amelyen ülve a pap a szertartást végzte, vagy az a hely, ahol a kézikereszt az asztalt érintette. Maga a tény, hogy a házat egyházi emberek keresték fel számos lehetőséget adott népi szentelmények kialakulására.⁶ Ezek többségének azonban nincs köze a lakóháznak.

Az egyházi házszenelés helyett vagy azzal párhuzamosan katolikus népünkél mindenütt ma is élő gyakorlat a lakóházak vízkereszti népi megáldása. Vízkereszt napján a templomból hazavit vagy az előző évről megmaradt szentelt vízzel a gazda saját maga hinti be hajlékát. A szentelést egyházi mintára a kézre öntött szentelt vízzel, a vízbe mártott zöld gallyal végzi. A megszentelt épületek és helyiségek köre ebben a szokásformában teljesen a család igénye szerint alakul, szemben az egyházi házszeneléssel, ahol a pap személye meghatározó. A papnak ugyanis ilyenkor mindig módjában áll választani a helyi hagyományokhoz való alkalmazkodás és a szerkönyvek előírásaihoz való szigorú ragaszkodás között. Számos faluban a pap a lakók kérésére a házon kívül az istálló, a gazdasági épületeket is megáldja, míg másutt csak egy helyiségben végzi el

a szertartást. A népi ritus ilyenkor, mintegy kiegészítve a szertartást, sorra megszenteli az istállót, az ólakat, a csúrt, a kutat stb. A kút megszentelése gyakran szertartásos elemek nélkül, néhány csepp szentelt víz beöntésével történik. A méhes gazdák különös hangsúlyt helyeznek a kások megszentelésére is.⁷ Ehhez az időponthoz és a házszeneléshez kapcsolódik a szőlőskertek, gyümölcsösök népi megszentelése is.

A vízkereszti házszenelés mellett más szentelési alkalmak és időpontok is élnek a népi és az egyházi gyakorlatban. A vízkereszti házszenelés helyett vagy azzal párhuzamosan fordul elő a karácsonyi házszenelés. Az erdélyi őrményi katolikusok ezen a napon tartják az évenkénti házszenelést.⁸ Karácsonyi egyházi házszenelésről vannak adataink a bunyevácok, a sokácok, a pozsonyi és a szepességi németek köréből is.⁹ XVIII. századi források a karácsonyi házszenelést a szláv népeknek általánosan elterjedt szokásként említik, a XVII. század első harmadából származó dobsiai feljegyzések szerint pedig a korábbi katolikus időkben gyakorolt szokás volt a karácsonyi házszenelés, amelynek csak adománygyűjtő eleme élte túl a reformáció hullámain.¹⁰ A házak karácsonyi népi megszentelése ugyancsak általános gyakorlat volt a magyarországi németek körében, de ismeretes volt a magyarok között is.¹¹

A görög katolikusok a vízkereszti egyházi és népi házszenelésen kívül a Makkabeusok napján (augusztus 1.) tartott ún. kis vízszentelést követően is megszentelik lakásukat. A kis vízszentelés kevésbé ünnepélyes mint a vízkereszti, a hívek inkább csak az időközben elfogyott szentelt vizüket pótolják ilyenkor. Több adat ugyanakkor arra utal, hogy az ekkor hazavitt szentelt vízzel otthon a vízkereszti alkalomhoz hasonlóan beszentelik a házat és környékét. Ez a házszenelés napjainkban már általában ritka, inkább alkalmi jellegű.

A lakóház megszentelésének országsszerte legelterjedtebb módja az újonnan felépült ház megáldása. Erre az építést követően lehetőleg egy éven belül sort kerítenek, de a szentelés időpontja gyakran vízkeresztre esik. Számos helyen az új ház megszentelése kifejezetten vízkereszthez kötődik, s sok helyütt a vízkereszti házszenelés csak az előző évben épült házak egyházi megáldását foglalja magában. Az egyházi épületek és a II. világháborút megelőzően a középületek megszentelése azonban mindig évenként ismétlődik.

Meg kell még említeni a népi házszenelés különleges alkalmakhoz, rendszerint betegséghez vagy halálesethez kapcsolódó előfordulását. Különleges alkalmaknak számít a szentkúti búcsúból hazatérő zarándokoknak az a szokása, hogy a kegyhelyről hozott vízzel hazatérőüsk után megszentelik házukat. Sokan végeznek hasonló eljárást veszedelem, betegség esetén, vagy gonoszjáró napokon. Ezek megegyeznek a házszenelés korábban ismertetett módozatával, vagy legalább annak egy-egy elemét tartalmazzák. A szenteltvíz-hintés, a füstölés, a szentelt gyertya égetése és a kereszt alkalmazása sokszor megfelelően mutatkozik a hirtelen támadt, a házra leselkedő veszély elhárítására, a népi szentelésre kinálkozó lehetőség kihasználására.

Az egyház az évszázadok során a lakóépületek megáldása mellett megkülönböztetett figyelmet fordított az egyházi építmények, középületek megszentelésére. Ilyen célokra külön szertartásokat végeztek és végeznek ma is. Az egyházi létesítmények, kiváltképp a templomok különleges megszentelésük; felszentelésük révén egyúttal a maguk anyagi valóságában is szentelményi erővel rendelkeznek. Ebben a felfogásban gyökereznek azok a népi képzetek, amelyek a templomnak és tartozékainak mágikus hatóerőt is tulajdonítanak, s országsszerte alkalmazzák a templomból kikerült

tárgyakat, azok darabjait, templomi törmelékeket a legkülönbözőbb mágikus eljárásokban. Szerelemvarázsló, gyógyító és egyéb célokra széles körűen alkalmazták például a templomi szemetet, a harangkötél darabjait, a padszorokról, a karzatról letört szilánkokat, a templomi zászlók rojtjait, a kelyhet, és még sorolhatnám tovább.¹² Mindez jól példázza azt a sajátos helyzetet, amelyben az egyházi épület valamennyi tartozékával és felszerelésével együtt maga is népi varázsszerré válik.

Az építés előtt álló templom első szentelési szertartása az alapkö vagy szegletkö letételéhez kapcsolódik. Az egyházi szimbolika szerint a Jézus Krisztust mint az egyház szegletkövét jelképező követ elhelyezése során a pap szentelt vízzel meghintí, róv rajzolt kereszt alakú jelekkel megáldja. Hasonlóan jár el az oltár tervezett helyével is, ahová annak elkészültéig fakeresztet állítanak.¹³

Mielőtt az újonnan felépült templom megkezdéné működését, az egyház kötelező megáldást (benedictio) vagy felszentelt (sonsecratio) ír elő. Az utóbbit csak püspöki személy végezheti. A megáldást rendszerint idegenesnek tekintik, amelyet bizonyos időn belül általában püspöki felszentelés követ.¹⁴ Mind a templom megáldásának, mind felszentelésének fontos mozzanata a szentelt vízzel való meghintés, emellett találkozzunk a tőmjénnel való füstöléssel, az ajtó keresztelékkel történő megjelölésével, a szegletek megkeresztelésével, égő gyertyák alkalmazásával.¹⁵ A templom megáldásának és felszentelésének szertartásait minden elemükben gazdag egyházi szimbolika szövi át, amely főbb vonásait a népi gyakorlat talaján is megörizte.

A templomszentelés különleges alkalmi közé tartozik a megszentés-gelenített templom kiengesztelése.¹⁶ Népi analógiáit leginkább a valamilyen okból (pl. haláleset) tisztátalanná vált lakóház purifikációs rítusai-ban közelíthetjük meg.

A templomszenteléssel, illetőleg az egyházi épületek megáldásával kapcsolatban szólni kell még a harangok és a keresztek megszenteléséről is. Bár ezek csak némi megszorítással tekinthetők építményjellegűeknek, az egyházi építményekkel és a lakóhely, a település védelmével való kapcsolatuk révén indokoltnak tűnik röviden ezekről is áttekintést adni.

Harangszentelésre a keresztény Európában már a X. század előtt sor került. A harang a templom fontos része, de mind építészetileg, mind pedig funkcióját tekintve attól többé-kevésbé független, önálló feladatokat is betölt. Ugyanez vonatkozik a határban álló feszületre is, amely egyúttal külön istentiszteleti, ájtatossági helyként is szolgál. A harangszentelés során a pap a haragot szentelt vízzel hinti be, szentelt olajjal keni meg, belsejét pedig tőmjénnel megfűtöli.¹⁷ A közben mondott imák, tropárok és énekek mellett a kereszt megszentelésének fő rituális cselekvései ugyancsak a szentelt vízzel való meghintés és a tőmjénezés.¹⁸

Az egyházi építmények a saját maguk kialakította szakrális jelentőségükön és a hozzájuk fűződő áldásokon kívül a lakóhely kultikus vonatkozásaiban is szerepet játszanak. Emeltem már a templom és a templomszerek kultikus jelentőségét a népeletben és a parasztházban. A harang a település vihar elleni védelmében gyakran alkalmazott védőeszköz. A település és a lakóház védelmét szolgálják egybekel mellett a falvak határában és az udvarokon felállított keresztek is.

A falvakban és a városokban a katolikus egyház sokévszázados hagyománya volt a középületek megáldása. Ezt vagy az évnek egy meghatározott napján, legtöbbször vízkeresztre, a többi lakóházzal párhuzamosan végezték, vagy az épület elkészültét követően. Új iskolák, kórházak megszentelésére az egyháznak külön szertartásai is voltak.¹⁹ A szintén

középületnek, de egyúttal lakóhelynek is számító falusi parókiák megáldására a szokásos évi házzsentelés alkalmával szokott sor kerülni. Van-nak helységek, ahol a vízkereszti házzsentelés csak a parókiára és a köz-épületekre korlátozódik.²⁰ A vízkereszti házzsentelésből nem marad ki a templom sem, amely ilyenkor középületi minőségében kapja az áldást.

Ha áttekintjük az épületek megszentelésének egyházi szertartásait, szembetűnő a rituális cselekvések nagyfokú egyöntetősége. Eltekintve most a verbális elemektől a szentelés szimbolikus cselekvései valamennyi fent említett esetben a szentelt vízzel való meghintés, a szentelt olajjal való megkenés, a tömjénes füstölés és a falakra, ajtókra való kereszttraj-zolás voltak. Összevetve ezeket a népi eulogikus házzsentelés hagyomá-nyokkal, formai szempontból nem találunk lényegi különbséget. Sajá-tos egyöntetűségről árulkodik ez a házzsentelés népi és egyházi hagyomá-nykörében, még annak ismeretében is, hogy a fenti mozzanatok a szentelmények más fajtáira is jellemzőek. Egy olyan, viszonylag homogén népi-egyházi szokáskör áll tehát előttünk, amelynek elemei a katolikus liturgia révén nagyfokú állandóságot mutatnak, de amelyet az ország nagy területén évszázadokon át a népi vallásosság tartott életben.

A népi és az egyházi házzsentelés nagyfokú hasonlósága és közös ha-gyománykörbe tartozása több problémát is felvet. Az egyik a házzsentele-s korábbi elterjedtségének kérdése. *Bálint Sándor*, aki részletesen fog-lalkozott a vízkereszti házzsentelés hagyományaival, felveti, hogy az egy-házi házzsentelés korábban az egész országban általános lehetett, de nap-jainkra csak a keleti szertartásúakkal közelebbi érintkezésben álló perem-vidékeken, illetőleg a franciskánus szellemiségű tájakon maradt fenn.²¹ Ezzel mintegy választ is kíván adni az egyházi vagy népi eredet kérdé-sére. A vízkereszti népi házzsentelés országos elterjedtsége, szemben az egyházi változattal, önmagában még nem feltételezi egy azt megelőző, országosan ismert szentelmény létét, s nem igényel ilyen magyarázatot a szokás nagyfokú egyöntetősége sem. A vízkereszttel való kapcsolatot ki-elégítően magyarázhatja a vízszentelés aznapi időpontja, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a viszonylag ritka más időben végzett vízszentelést is rendszerint a ház népi megszentelése szokta követni. Vannak ugyan írott források a házzsentelés késői középkori magyarországi előfor-dulásáról, de ezek sem bizonyítják meggyőzően a szokás országos elter-jedtségét, miután többségükben nem voltak országos érvényűek.²² Alá-támasztva azonban a környező országok ide vonatkozó liturgikus hagyományaival, mindezek komoly érvként jöhetnek számításba a vízkereszti házzsentelés liturgiátörténetéhez.²³

A házzsentelés népi változata a Kárpát-medence valamennyi kato-likus népénél általánosan elterjedt szokás, de amint azt már említettem, maradványai a protestáns népcsoportok vízkereszti hagyománykörében is megtalálhatók.²⁴

A házzsentelés liturgiája is hasonló elterjedtségű, mégha a vízkereszti időpont nem is tekinthető kizárólagosnak.²⁵ Nyugodtan állíthatjuk, hogy Közép-, Kelet- és Dél-Európában nincs olyan katolikus vagy ortodox val-lású nép, amely ne ismerné a liturgikus házzsentelés valamely formá-ját.

Ami az egyházi házzsentelés mai magyarországi elterjedtségét illeti, az eddigi adatok elsősorban a magyar nyelvetterület határainak környékére vonatkoznak. Így elsősorban a déli és a keleti határvidékekre, de északon is a nyelvhatár közelében találkozzunk a szokással. Fennmaradásában feltételezhetően közrejátszottak a korábban már említett okok, az esetle-

ges magyarázatként szóba jöhető interetnikus átvétel ugyanakkor a kö-zépkori adatok fényében kizárható.

A szokás mai életének sajátos vonása az a kettősség, amely a lassú visszaszorulással párhuzamos újabb terjedésében nyilvánul meg. A szen-telmények irányában mutatkozó általános közömbösödési folyamat ered-ményeként a falusi lakosság a többi szentelményhez hasonlóan egyre ke-vésbé igényli ezt a szertartást, s a néphit eltűnésével rohamosan tért ve-szít a népi házzsentelés is. Olyan vidékeken ugyanakkor, mint például a gömőri Medvesalja vagy a Csermosnya völgye, ahol az egyházi házzsen-telés korábban nem volt gyakorlatban, éppen az utóbbi években honoso-dott meg az egyház kezdeményezésére. A házzsentelés legmaradandóbb formáinak napjainkra az új lakóházak és érthetően az egyházi épületek megszentelésének hagyományai bizonyultak.

JEGYZETEK

1. A kérdéshez vö.: *Bartha Elek*: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni falu-ban. Debrecen, 1982.
2. *Manga János*: Vízkereszt. Magyar Néprajzi Lexikon V. Budapest, 1982.
3. Szép számmal találunk erre adatokat az Osztóvetségben.
4. *Márkus Mihály*: A bokortanyák népe. Budapest, 1943.
5. Saját gyűjtés.
6. A házzsentelésre vonatkozóan bőséges adatokat közöli *Bálint Sándor* 1976. 156. skk.
7. Vö.: *Szabadfalvi József*: Népi méhészkedés a Zempléni-hegyvidék középső ré-szén. Ethnographia LXXVIII. 1967. 59.
8. *Bálint Sándor*: Karácsony, húsvét, pünkösöd. Budapest, 1976. 161.
9. *Bálint Sándor*: i. m. 74.
10. *Bálint Sándor*: i. m. 76.
11. *Bálint Sándor*: i. m. 74.
12. *Bartha Elek*: i. m. 36.; *Wistockiné Dörfler Fanni*: Templom és templomszerek a magyar néphitben. Ethnographia VI. 1995.
13. *Lonovics József*: Népszórá egyházi archaeologia, III. Pest, 1870. 6.
14. *Lonovics József*: i. m. 12.
15. Euchologion. Görögkatolikus egyházi szerkényv. Budapest, 1964. 236. skk.; *Lono-vics József*: i. m. 27–28.
16. Euchologion. i. m. 244. skk.
17. *Lonovics József*: i. m. 77.
18. *Lonovics József*: i. m. 90–91.; *Szántay-Szémán István — Melles Emil — Kozma János*: Görögkatolikus szertartástan iskolai és magánhasználatra. Budapest, 1937. 206.; Euchologion. i. m. 262.
19. *Lonovics József*: i. m. 55. skk.
20. Saját gyűjtés.
21. *Bálint Sándor*: i. m. 163.
22. *Manga János*: i. m. 584.
23. *Hoffmann-Krayer E.* — *Bächtold-Stäubli H.*: Handwörterbuch der deutschen Aberglaubens, II. 1923–1930. 2.
24. *Hoffmann-Krayer E.* — *Bächtold-Stäubli H.*: i. m. 448. skk.
25. *Hoffmann-Krayer E.* — *Bächtold-Stäubli H.*: i. m. 448.

***

Fodor Péter doktorrá avatása az ELTE-n

1984. jún. 23-án *Fodor Pétert*, a Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Szervezete volt igazgatóhelyettesét, az Eötvös Loránd Tudományegye-tem Bölcsészettudományi Karán doktorrá avatták. Disszertációját leg-újabbkori tárgyú volt, és a parasztság XIX. század végi művelődési vi-zsnyaival foglalkozott.

TARDOSKEDD „szlovákiai helység
Ersékújvártól észak-nyugatra;
Tvrdošovec“ (1236:TARDAS KEDDI;
MonStrig. 1.319.) Olyan település-
re utal, amelynek egy Tardos ne-
vű személy volt a birtokosa, és
ahol keddenként tartották a heti-
piacon.

Abi Vince (Brenkus Vince). Gyermekkorában édesapját Api helyett Abi-nak mondta. Fiai: **Dutykos Albert** (Brenkus Albert) és **Petyúr Péter** (Brenkus Péter).

Ajkas Vince (Balogh Vince). A Balogh-család Vincéjének erős ajka volt, innen maradt rajta az Ajkas név.

Alajos Antal (Szabó Antal). Az „Alajos“ név azért ragadt rá, mert olajpróstit kezelt. Tardoskedden az olaj — alaj.

Andris Elek (Tóth Elek). A faluban a sok Tóth Elek után egyiküket Andrásnak hívták; így lett Tóth Elek Andris Elek.

Angyal Matild (Bugyik Matild). Bevetődő cigányasszony adta a szép kisleányra az „Angyal“ nevet.

Álmos Gyula (Tóth Gyula). Szeme állandóan gyulladt volt, álmosan nézett, ezért kapta az „Álmos“ nevet.

Arany Lajcsi (Csanda Lajos). „Méz színű“ haja volt, ezért lett „Arany“ Lajcsi.

Bandi Károly (Mojzes Károly). Kisgyerekek korában hadi-hadi játékot játszott, „harcosat“, s ráragadt a „Badi“ név.

Bagós Józsi (Balogh József). Bagót rágott; bagózott, le is nyelte, innen kapta a nevét. „Nyelő-Bagósok“ is hívták.

Bagós Pál (Varga Pál). Bagózott, de a bagót nem nyelte le.

Banyo Kari (Vanya Károly). A sok Vanya-család egyikének a ragadványneve. Régen ez a Vanya-család kövér, hasas embereket adott, „banyósok“ (hasasok) voltak.

Bajcsó Lajcsi (Bossányi Lajos). A Lajcsi nevet átkelesztették „Lajcsóra“, így lett Bossányi Lajcsi — Bajcsó Lajcsi.

Bak Vince (Micsék Vince). Bakkecskét tartott. „Viszem a kecskét a „Bakhoz“, mondták. A „Bak“ név fiaira is átragadt.

Bakro András (Bihari András). Cigány volt. A „Bakro“ név cigány eredetű; a szó jelentését a tardoskeddiek nem ismerték.

Bandri Icsó (Szabó István). „Bandurista“ volt. A családi hagyomány szerint ősei bandériumban szolgáltak.

Banyo Feri (Vanya Ferenc). A Vanya nevet eltorzították, helyette „Banyot“ ejtettek. A Banyo—Vanya-család tagjai között is akadt „hasas“.

Báling Vince (Varga Vince). Egyik őse Varga Bálint volt, utána kapta a „báling“ nevet.

Bara Terus (Szabó Terus). A Bara-családnévről szállt a Bara név Szabó Terusra.

Baszerkom János (Tóth János). „Baszerkom adta!“, „A baszerkom-ját!“ — szólások után kapta nevét, mert Tóth János száján gyakran forgott ez a szó. A család állítása szerint őstük a német hadseregben szolgált, onnan hozta volna a „Wasser komm!“ kifejezést.

Batyu Gyula (Vida Gyula). „Mit viszel a hátadon?“ — „Batyut“. Minden, amit a hátán vitt, az batyu volt.

Benczúr Vince (Bence Vincze). A 97 esztendő Bence Vincét „Bence úrnak“ szólították, innen maradt rajta a „Benczúr“, a Bence úr név.

Becsala Ferko (Morvay Ferenc). Edesapám egyik ragadványneve. A Becsala-dűlőben levő három darab földjét, mint mondták „becsalta“, megvette a többihez.

Bibaszi Vince (Tóth Vince). Szavajárása volt: „bibaszi tudja“, „bibaszi üsse el“. Oktondi, butácska ember volt, mondták, ezért vitte ezt a nevet.

Bici Feri (Tóth Ferenc). Apró, kicsi ember volt, így lett „Bici“.

Bikás Fero (Borbély Ferenc). Darab ideig bikát tartott. Udvarában „Bikához“ vitték a teheneket, „bikás“ lett Ferő.

Billo András (Vida András). Öregapjuk „billogozó“ volt; a billogot kezelte, ezért kapta ezt a nevet.

Biola Lajos (Szógyényi Lajos). A violát egyre biolának ejtette, rajta maradt hát a Biola név.

Bodor Ambrus (Vanyo Ambrus). Szájhagyomány szerint a család régi tagjai sokfelé jártak, meg többen „bódorgók“ voltak.

Bogár Vince (Bogdány Vince). Kis, fekete ember volt, rajta maradt a „bogár“ név.

Bóger Elek (Vanya Elek). A több mint 50 Vanya-család egyik ága volt a Bóger-Vanya. A család szerint a Póger, Pógár névről kapták ragadványnevéket, mások szerint a család tagjai szenvedélyes pókerjátékosok voltak.

Bonyec Vince (Vas Vince). Gyermekkorában himesszőjével játszadozott, innen kapta volna ragadványnevét; mások szerint a Vas család ősei lengyelek voltak.

Borbicska Vince (Borbély Vince). A szlovák nyelvet tanuló iskolások adták ezt a nevet Vincére.

Borcsa Elek (Vida Elek). Nagyanyjuk Boris, Boriska, Borcsa volt — tőle kapta Elek a nevét.

Bragány Laji (Juhász Lajos). Ősük serfőző volt; az orosz brágan — serfőző.

Bretyo Róza (Vanya Róza). A Vanya-családok megkülönböztető neve volt a „Bretyo“-Vanya név. A család nem ismeri ragadványnevéük eredetét.

Broggyo Elek (Dózsa Elek). A Broggyo-Vanyák neve ment át a Dózsa (Doúsa, Dósa) családra. Annak ellenére, hogy a „Broggyo“ név a Vanya-családoké volt, a Dózsa-családot a Vanyáktól átvett „broggyo“ névvel illették.

Broggyo Vince (Vanya Vince). A Broggyo-Vanya-család neve. Ősük révész, evezős volt a királyrévi kompnál.

Budri Vince (Trecsko Vince). Sudri-budri-gyerekek volt, ráragadt a „budri“ név.

Budzo ivnce (Vanya Vince). Az Alvégen, a falu ősi kenderprósét kezelte. A Budzo-Vanya-család neve. A cigányok a jómódú próskezelőt Gudzsonak, Budzsonak, Gáczsónak hívták.

Bundás Jancsi (Vanya János). „Sokhajú” ember volt, haját „szép bundának” hívták.

Bukor Tóni (Vanya Antal). A Bukor-Vanya-család neve. Ősök zúzóházban dolgozott; a család szerint „Bokor” volt a ragadványnevek.

Bungyi Pál (Lakatos Pál). Bundi (Bungyi) nevű cigányember után kapta a nevét Lakatos ezt a nevet. Lakatos maga is cigányember volt. **TARDOSKEDD** „népi” neve: BUNGYIFALVA.

Bunti Vince (Birkus Vince). „Buti” Vince volt; verekedő hírében állt. A Birkus család eredeti neve Birkás volt; ősök Dögös majorban birkákkal járt, később Birkusnak hívták a családot.

Bungyifalva — Tardoskedd népies neve. Bundi (Bungyi) nevű cigány, a Felvégi égő házba surrant, s a nyitott kürtőből el akarta lopni az oldalszalonnát, melyet nem ért el. Így panaszkodott: „Nem iri fáni, küsszéken kell kulinkálni” — nem érte el a füstölőfát, kis székre kellett volna állnia, de közben a ház égő szerhája rádőlt, s Bundi (Bungyi) odaveszett.

Buntu Vince (Birkus Vince). A család tagjai sokszor csináltak „buntot”, kontrabuntot, kontrabontot, verekedést.

Busa Pali (Szabó Pál). Előreugró, erős homloka volt. (A szépen meg-rakott kazar is „busafejű” volt; eleje előre ugrott. „Busafejű” ember — előreugró homlokú ember.

Czanka Gyula (Csányi Gyula). Maradhatatlan, veszekdős ősök után kapták a „Czanka” nevet. A czanka (canka) verekedést is jelentett.

Cili Mihály (Tóth Mihály). Messze-ősük neve CeCILIA volt; a család szerint nevük szláv eredetű. Cili Mihályt „higany-embernek” is hívták.

Cimer Antal (Vanya Antal). Mindig magánál hordta a háborúból hazahozott államcímert.

Cügos Feri (Ludas Ferenc). Nagyívó volt, nagy volt a „cúgja”, a „huzatja”.

Cséfi Gyula (Szvetkó Gyula). Szláv származása után kapta nevét. **CSE(h)FI**, **Cseh fi**, **Cséfi**.

Czigány Mari (Szabó Mária). Fekete hajú, fekete arcú asszony volt; őseik a szentmiklósi uradalomból kerültek 1648-ban Tardoskreddre. Az idekerült őse neve: Czügan János volt.

Czuczor Gergő (Borbély Gergely). Ősei andódiak voltak; az Andódon született Czuczor Gergely költő nevét vették fel.

Csacso Fero (Balogh Ferenc). „Fero nem csinál mást, mint csak csacso(g), meg csacso(g). Csacso Feró lett a neve.

Csekei Örsze (Zsilinszky Örsze). Édesanyám. A Nyitra folyó mellett Cseke községből származott a család. A faluban élő Zsilinszkyktól a Csekei névvel különböztették meg.

Cseke Vince (Mészáros Vince). A cseh-szlovák szót mindig „CSEKO”-szlováknak mondta (Czecho-Slovak), rajta maradt a „cseko” név.

Csendes Miska (Major Mihály). Egész életében „csendes” ember volt; „kevés volt a szava”.

Csella Maris (Borbély Mária). Csella(g)-szép, Csilla(g)-szép szeme volt, ezért kapta nevét. Csella Maris **Drótos Feró** (Dózsa Ferenc) felesége volt.

Csepi Lajos (Szvetkó Lajos). Alacsony, „csepp” kis ember volt; „Csö-pinek” is hívták.

Csevo Viktor (Major Viktória). Megállíthatatlanul, sebesen beszélt, „csevolt”, „cseholt”.

Csergős Bözse (Csanda Erzsébet). Be nem állt a szája, mindig „cser-gett”.

Csibe János (Bugyik János). Csibéket keltegetett; tojás eladással is foglalkozott.

Csidás Vince (Csányi Vince). A „csipás” („csipás”) szót mindig „csidásnak” mondta, így maradt rajta ez a név.

Csiman Antal (Szabó Antal). **Csiman**, **Dádo**, **Tojka**, mind a hármat **Alajos Antalné** (Szabó Antalné) tojta. A család szerint a „Csiman” ragadványnevét eredete ismeretlen.

Csipett Maris (Mészáros Mária). Kedvenc téstája a „csipett” volt, rajta maradt a csipett név.

Csipik István (Balogh István). A „valami csip” helyett mindig azt mondta: „valami csipik engem”.

Csirhaj Józsi (Szabó József). „Olyan a haja, mint a csirkehaj”, mondták rá. „Csirhaj” lett a csirkehajból.

Csitári Jóska (Bugyik Jóska). Csitári faluban született, oda szeretett járni, ott vásárolt be, majdnem csitári lakos lett, megkapta hát a „Csitári” nevet.

Csonya Józsi (Brenkus József). A csúnyát „csönyának” mondta kiskorában.

Csóka Laci (Buják László). Kiskorában minden maradat csókának hívták.

Csomasz Jancsi (Tóth János). Szlovák vidéken gyakran hallotta a „Čo máš?” kifejezést, ebből ragadt rá a „Csomasz” név. (Čo más, mid van?)

Csoszogi István (Somogyi István). Tardoskedi tanító volt; járás közben csoszogott; a tanulók adták rá a „csoszogi” nevet.

Csőre Laji (Varga Lajos). Kiskorában sokat „csörge(-tt)”, csörgött, azaz sokat járt a szája. Innen kapta nevét.

Csunyi Vince (Csányi Vince). „Csunyi!, csunyi!” — hívta disznóját az ólból, innen a „Csunyi” név.

Csúri Karcsi (Csányi Károly). Csuccs-csúrinak hívták; gyerekkorában gyakran bepisilt, csurizott.

Csuviqa Pista (Lakatos István). Késes ember volt, késeket készített, rajta maradt a „csuviqa” („késes”) szó.

Csurka Anti (Gyurek Antal). Kiskorában a hurkát „csurkának” mondta, rajta is maradt a név.

Csusza Kálmán (Mészáros Kálmán). Kovács volt. Mindene volt a csusza. „Csusza-kovácsnak” hívták.

Csontos Pistyi (Csányi István). Nagycsontú ember volt; „hosszúcsontosnak” is hívták.

Csücs Gábor (Borbély Gábor). Rokonnak, ismerősnek, vendégnek mondta: „Csüs!” — csücsüljön le, az „üljön le” helyett.

Csücsös Vince (Balogh Vince). Csücsös, hegyes feje volt.

Dacso Károly (Szögyényi Károly). Édesapja volt a „tardoskedi nábob”. Az 500 holdas parasztember fiára, a „Dacso” szó ragadt. Állítólag a cigány szó „nagyon gazdagot” jelent.

Dádo Eta (Szabó Etel). Cigányok adta név. Kisgyerekként a szobában tartózkodó cigányoktól hallotta a „dádo” szót, ami ráragadt. Apját dádonak hívták a cigányok.

Deci Lajos (Balogh Lajos). A kocsmában mindig csak egy „decit” kért. Mint JRD (tsz) tag, felszólalásában kijelentette: „Lehet, hogy a JRD (a tsz) is »decifites« lesz.”

Dedam István (Mojzes István). Dédanyját „dedamnak” ejtette.

Deka Anni (Csányi Anna). Kislány korában, az üzletben mindig csak „dekát” kért. A deka mennyiségét nem közölte.

Dicső Lajos (Zsilinszky Lajos). Versekből, újságcikkekből, az I. világháború alatt a „dicső” szó fogta meg, szülei meg „dicsőt” mondtak.

Dísznő Maris (Tóth Mária). Nagyon kővér volt.

Dobi Feri (Boros Ferenc). Dobos volt.

Dohány Mihály (Dohány János). Jánost, nagyapja után Mihálynak hívták. Nagy dohányos volt; egyben ő vágta a legszelebb gabona-, valamint szénarendet. „Dohány János, jó dohányos” — mondták rá. „Dohány”-nak is hívták.

Domú Pali (Boros Pál). Gyerekkorában szenvedélye volt a bodzafapuska faragása. A puska „tolójának” „ütőszegének” a neve — „tomú” volt; így maradt rajta a „Domú” név.

Dréna Elek (Juhász Elek). Őse henteségben dolgozott, ott ragadt rá a „Dréna” név. Meghízott, hasas ember volt.

Duda Ernő (Winkler Ernő). Winklernek hívták, holott **Winter Ernő** volt a neve. A kocsmáros „Ollan vót és úgy szót, mint a duda”.

Dudás Karcsi (Bogdán Károly). Apja dudás volt. Tollfosztáskor, téli fonóban dudán játszott.

Duka Katí (Brenkus Katalin). Nagyanyja a „dusa moja”-t „duha moja”-nak mondta. (Duša moja — lelkem, lelkeském.)

Dundi Gyuszi (Szvetkó Gyula). Kővér gyerek volt, rajta maradt a „dundi” név.

Dunyó Feró (Mojzes Ferenc). A kunyhó szót mindig „dunyónak” ejtette.

Dutykos Albert (Brenkus Albert). Albert a butykost világeletében „dutykosnak” hívta.

Düdül Maris (Varga Mária). Kisgyerek korában nem „tütült”, nem ivott, hanem „düdült”. Ezenkívül kővér volt.

Dühöngős Misi (Vanya Mihály). Zajos kocsmájáról kapta a „dühöngős” nevet.

Dzsanesz Lajos (Zsulinszky Lajos). „A Lajos csupa dzsanesz” — azaz csupa munka, szorgalom.

Egyed Márton (Morvay Márton). Nagyapám. — Tardoskedd kegyetlen, gőgös ura volt Bóry János földesúr, aki szóba sem állt a falu jobbágyaival, ezért nem is ismerte őket. Morvay Márton gyalogjobbágytalálkozva, megkérdezte tőle: „Mi sz...r a kend neve?” Mire Márton azt felelte: „Egyed, uram, egyed”. „Á, kend hát Egyed Márton?” Nagyapám ragadványneve Egyed volt.

Egyed Ferko (Morvay Ferenc). Nagyapám után darab ideig édesapámnak is Egyed-Morvay volt a neve. Később **Egyed Ferkó** (Morvay Ferenc) **Becsala-Ferkó** lett.

Ehes Antal (Vanya Antal). Az egyik Vanya-család ragadványneve. Ősei nagyétkűek voltak.

Elecske Elek (Varga Elek). A több Varga és Varga Elek közül ezt a Varga Eleket az „Elecske” névről ismerték.

Fagyos Elek (Tóth Elek). Télen-nyáron „fázhatnakja” volt, fázott.

Faktor János (Csányi János). Szülei régen boltban dolgoztak; a számla neve „faktura”, „faktor” volt. A „faktor” ragadt rá.

Fáni Gyula (Bugyik Gyula). Nagyanyjuk Fáni volt. Unokái hortdák a nevét.

Farkas Fero (Dózsa Ferenc). A farkasüvöltést tudta utánozni.

Faszi Marka (Balogh Mária). Szerette a férfiakat, azért illették ez-zel a szóval.

Faszi Pistya (Bogdán István). Pistya meg a nőket szerette.

Fazekas Zsuzsa (Kele Zsuzsa). Nagyszülei fazekas mesterséget is űztek, házi használatra.

Fecso Fero (Kele Ferenc). A „Fecso” a Feró, Ferkó név elváltoztatása.

Fekete Fero (Szögényi Ferenc). Fekete hajú és arcú ember volt. A legtöbb Szögényi szőke, rőt vagy fehér színű ember volt.

Fenti Ferkó (Kurucz Ferenc). Nem a „lenti”, az Alvégi Kurucz Ferenc volt, hanem a „Fenti” Kurucz.

Fótig Fero (Kele Ferenc). „Az ingem már fót(os)ing”, mondta foltos ingére.

Franci Ferenc (Kardos Ferenc). Egyik őse „Pádovában, Mantovában, valamint Franci”-ban járt, rajta maradt hát a „Franci” név.

Fokos Elek (Boros Elek). Mindig fokossal járt.

Foska Feró (Újhelyi Ferenc). „Mi lágyabb, fiam, a szarnál?” — kérdezte fiától. — „Egy kis foska” — felelte fia helyett.

Fuksza Jóska (Szabó József). A fuksza virágot fukszának ejtette.

Funi Gyula (Tóth Gyula). Ragadványnevének eredete ismeretlen. Más hagyomány szerint őse kötélverő volt, onnan kapta volna nevét.

Futusz János (Brenkus János). „Futusz, fiam, hozz egy kis spirítusz” — küldte fiát a kocsmába, a kis üveggel.

Füles Ferenc (Tóth Ferenc). Elállól, „lapát-füle” volt.

Füli Ferenc (Borbély Ferenc). Mint Füles Ferkónál, neki is nagy „füli” volt.

Fürgenc Ferenc (Varga Ferenc). „Maradhatatlan”, szaladós ember volt Ferkó.

Fürri Fero (Borbély Ferenc). Fűrjre szerett vadászni.

Gabanc Jancsi (Hegedűs János). Csupa „gabanc” (gubanc) volt e vetete, azaz „összegabancolódtak” a szálak.

Gatyás Mihály (Vanya Mihály). Az első ember volt a faluban, aki nyáron vászongatyában járt.

Geriny Antal (Bogdány Antal). Házánál sokszor vadászott görényre.

Gazsko Fero (Mészáros Ferenc). A sok Mészáros közt Ferkó nagyapja Gáspár volt, így tettek különbséget köztük.

Gesztyen Pali (Major Pál). Csak gesztyennek tudta kimondani a gesztyent.

Glityi Jóska (Szeder Lajos). Öregapja kora tavasztól késő őszig gatyában járt.

Góla Ferko (Bogdány Ferenc). Ősünk házán évekig gólya fészkel.

Golyó Joskó (Goló Joskó) (Ocskai József). Gyerekkorában szenvedélyesen szerette a golyózást.

Gondos Vince (Trecsko Vince). Szenvedélyesen szerette a „generális” rendet.

Gonosz Adám (Gonosz Adám). Régi család volt. A „Gonosz utca”, „Gonosz puszta” viseli nevét. Rossz ember volt.

Göndör Károly (Vanya Károly). Göndör-Vanya család egyik neve.

Göndör hajú ember volt. A faluban számos Göndör-Vanya él.

Görhöny Vince (Bogdány Vince). Kedvenc étele volt a kukorica-görhöny.

Grinyec Ferenc (Vanya Ferenc). Ősünk a Felvidéken fazekas volt.

Grün Laci (Szlávik László). Csak azért hívták Grün Lacinak, mert nagyszülei Grün kereskedő mellett laktak.

Gubec Károly (Vanya Károly). Nagyapja feltűnően sovány ember volt.

Gubincs Vince (Balogh Vince). A gubacsot gubicsnak mondta.

Guli Károly (Gulogi Károly). A Gulogi (Gullogi) család egyike a falu legrégebbi családjainak. A „Guli” név a „Gulogi” rövidülése: Gul(og)i.

Guri Kari (Zsilinszky Károly). A „gurij!”, „gurits!”, Károly!-ból maradt rajta ez a név.

Güri Feri (Tóth Ferenc). „Feri éjjel-nappal gürizik”, sokat dolgozik, így lett Güri Feri.

Gyaki Gyula (Vinceze Gyula). Nevét a „gyaki”, „gyaknyi”, „gyuknyi” (coitálni) szótól kapta. Szerette a nőket.

Gyuki Gyula (Vinceze Gyula). A fenti Gyaki Gyulának másik neve „Gyuki” volt.

Gyatro Gyula (Vida Gyula). A gyatra szót mindig gyatronak mondta.

Gyenge Vendel (Tóth Vendel). „Gyengécske Vendelnek is hívták, mivel „szellő-gyenge” ember volt.

Gyökő Kari (Tóth Károly). A gyökő egyenlő volt a „gyuki”-val.

Gyöngyi Magda (Bogdány Magda). Apró, fényes, gyöngyszem foga volt.

Gyugyu Gyula (Modránszky Gyula). A Gyula nevet Gyu-gyu-gyulának mondta. Hebegett.

Gyurek Misko (Csurka Mihály). Ósei között Gyuri, György volt, onnan kapta a „Gyurek” nevet.

Gyuri Vince (Zsilinszky Vince). A sok Zsilinszky Vince között volt egy Gyuri arról maradt a név Gyuri Vincén.

Gyüri Feri (Tóth Ferenc). Mindenre azt mondta: „Feri gyüri”, „Feri legyüri”.

Hacsko Jani (Balogh János). Barna ember volt; a barna szín „hacsko”, azaz „hacsko” volt.

Hajná Józsi (Vanya József). „Hajná van, hajná van” — szokta mondani korán reggel.

Hodzsa Gyula (Dömény Gyula). Az I. háború alatt bosnyák hadifoglyok is voltak a faluban. Dömény Gyula egy elveszített fezt hordott — „Hodzsa” lett a neve.

Honfi Károly (Tóth Károly). Az I. háborúba való bevonuláskor nem tudta, mit jelent a honfi szó; gyerekként sokszor ismételte a szót, amely később rajta maradt.

Hucu Emma (Vanya Emma). Az egyik Vanya-család neve. Emma huncut volt, ráadták ezt a nevet.

Hunyor Jóska (Balogh József). Fájós szemű volt, állandóan hunyorogott.

Hurrá Miso (Balogh Mihály). Az I. világháború idején mondta: „Egy kell az ellenségre, a „hurrá!”.

Hurhul Annus (Tóth Anna). Ragadványnevének eredete ismeretlen.

Húsos Maris (Tóth Mária). Kővér volt. Jó húsban volt.

Huszár Vince (Tóth Vince). A huszároknál szolgált, akárcsak apja és nagypapja.

Húszas Katka (Mészáros Katalin). Szerette a húszkoronást.

Icig Elek (Borbély Elek). A kocsmában nehezen forgott a nyelve. „Az itcig (itcég) töltsön nekem!”

Iski András (Vanya András). Vanya András volt a neve, de nagyanyja István, Pisti nevet szeretett volna. Így lett Isti a Pistiből, az Istiből pedig az Iski.

Ipszilós Géza (Balogh Géza). Az ipszilont „ipszilósnek” hívták.

Jäger Sándor (Szikora Sándor). Szeretett vadászni.

Jatu Gyula (Berta Gyula). A katonaságnál a „Jelen!” („Zde!”) helyett „Ja tu!”-t („Itt vagyok!”) jelentett.

Jázsika (Jázsika Gyula) (Lúdas Gyula). Jászikát agyonütötte „Gyugyu” és „Buntu”, Jázsika (Józsika) meghalt.

Jézus Miska (Vanya Mihály) Sokat emlegette Jézust.

Jodo Vince (Vanya Vince). Az iskolában Tokyo Jedo-t „Jodonak” mondta.

Jojó Béla (Juhász Béla). Mindenre azt mondta: jó, jó.

Joko Josko (Zsilinszky József). A Josko-t Jokonak mondta.

Jónás Ádám (Csirik Ádám). „Morzsoló Ádámnak” is hívták. A Jónás nevet azért kapta, mivel Jónás próféta életét szeretete olvasni a Bibliából.

Józsur (Vanya József). Uraskodó ember volt; nevét a „Józsi úr”-ból kapta.

Jujjú Pali (Blazsek Pál). Félős, jaggatós (juggatós) ember volt.

Kaka Mihály (Tóth Mihály). Gyerekkorában minden szemétre, piszokra azt mondta: „kaka”.

Kakasi Ferenc (Balogh Ferenc). „Kak szi?” (Jak jsi?), hallotta, cseh részen, így maradt rajta a név. („Jak jsi? Hogy vagy?”)

Kácsa Antal (Morvay Antal). Lapos, kácsa-orra volt.

Kancsi Pistyúr (Borbély István). Bandzsa volt; bandzsított.

Kajcsó Vince (Csányi Vince). „Kancsó”, „kankodó” volt.

Kancsi Sándor (Borbély Sándor). „Hamis szemű”, kancsal ember volt.

Kántor Laci (Tóth Károly). Mindig fent ült az orgonánál, szeretett énekelni, és néha „billegette” is az orgonát.

Kavel Vince (Balogh Vince). „Jótálló” volt; gyakran jótállt ismerősöknek, rokonoknak.

Kecske Fero (Hamar Ferenc). Állandóan kecskéket tartott.

Kinzi Vince (Berta Vince). Erős ember volt.

Kinyér Karcsi (Major Károly). Gyerekkorában így kért kenyeret: „Kírek kinyerkét!”

Klattyos Vince (Csirik Vince). Tavasztól őszig aratópapucsban járt. Aratópapucs a „klattyogott”.

Klumaj Pali (Skurszky Pál). Lengyel származású, hajlott hátú ember volt, innen kapta nevét. Sokáig a falu egyetlen asztalosmestere volt.

Kobza Károly (Boros Károly). Gitáros volt, „verte a kobzot”.

Kokan Matyó (Simek Máttyás). Öreg kovács volt. Egész életében egyedül ugrált, forgolódott műhelyében, ezért kapta a „kokan” (skokan) nevet.

Kos Lajos (Vanya Lajos). Házánál kost tartott.

Kontesz Antal (Vanya Antal). Kontesz-Vanya család neve. Ragadványnevet a „kontókról” kapta, mivel legtöbbször „hozomra” vitt italt a kocsmából. Más hagyomány szerint dédanyja egyik nagyúri családnál volt „Comtesse”, azaz „kontesz”.

Kovács Árpád (Szlávik Árpád). Nagypapja kovács volt, róla maradt a „Kovács” név.

Kovács Mihály (Marencsák Mihály). Marencsák Mihály néven senki sem ismerte őt a faluban, mindenki Kovácsnak hívta, mivel kovács volt.

Köször Gyula (Zsilinszky Gyula). Nagy köszörűke volt. Téli disznólések előtt ő köszörülte meg az odavitt disznóóló késeket.

Krumpli Lajos (Balogh Lajos). Bibircsókos, krumpli orrú ember volt.

Kubo Pali (Szabó Pál). A faluban a gyerekeket „Kubo”-val ijesztgették. Pali nagyon félt tőle, rajta is maradt a név.

Kubo Rozsál (Zsilinszky Rozália). Kubo Rozsállal ugyanaz történt, mint Kubo Palival.

Kudula Pali (Ladics Pál). Őse késjavító volt.
Kupec Vince (Kopocsni Vince). Adott-vett, kupekedett.
Kuli Vince (Bence Vince). Őreg Bence Vince apja sántikálva járt. Az egyik Bence (Bence) család ragadványneve volt.
Kullo Ferko (Borbély Ferenc). Kereskedő, kupec volt. Mind magyarul, mind szlovákul kínálta áruját. A „kuptye” — „Vegyének!”
Kúrász Pista (Balogh István). „Kúrázkodott”, „kürelolt”, azaz: szeretete a nőket.
Kutyafasza Elek (Vida Elek). Szavajárása volt: „Ez csak k...a.”
Kundi Feri (Bogdány Ferenc). Nagy nócásbász volt.
Krumpli Jani (Morvay János). Morvay Jánosnak krumpli orra volt.
Kurcsa Gyula (Gyurek Gyula). Göndör hajú ember volt.
Lámala Vince (Vanya Vince). A vásáron beteg disznót adott el. A vévő visszavitte a disznót, de a faluban senki sem ismerte a disznó gazdáját, aki „Lámala” néven adta el. A falu népe azt tanácsolta a vévőnek: engedje szabadon a disznót; ahová megy, az a gazdája. A disznó Vanya Vincéhez ment. — Az országban több Lámala nevű család él.
Lalú Feri (Borbély Ferenc). Erős tokája és fülcimpája volt Ferinek.
Lécsiné (Königné). A falusiak találgatták: hová való, Königné? Bécsi, tehát — „Lécsiné” nevet kapott. Mások szerint Lócsére való, mondták így a „Leutsch”, Lócsai, Lécsiné nevet kapta.
Lelenc Ferenc (Csányi Ferenc). Hadarva beszélt, szavát alig lehetett megérteni. A Ferencet Lelencnek mondta. A négy utca keresztződésénél kocsmát, boltot nyitó Lelenc dúsgazdag ember volt.
Lihutyúr Lajos (Mészáros Lajos). Őse tengeri vontatóhajón szolgált.
Littyá István (Zsilinszky István). Az „itta” szót „littyának” mondta.
Lódi Josko (Balogh József). Gyerekkorában így küldözgették: „Lódi, Josko!” (Lódulj, Joskó!)
Lojzi Lajcsi (Kollár Lajos). Lajcsi volt a „Lojzi”.
Loló János (Lakatos János). Cigányember volt. Nevét Lalósnak, Lolósnak mondta, mivel nehezen beszélt magyarul.
Lónusz Vili (Tóth Vilmos). Ragadványnevének eredete ismeretlen.
Lombi Gejzi (Bogdány Géza). „Lombos” haja volt Gezinek.
Lordi Károly (Szpina Károly, később Széplaky Károly). Szép, szolid viselkedése miatt kapta ezt az angol nevet.
Lúco Vince (Balogh Vince). Az I. világháború alatt, a náluk dolgozó orosz hadifogolytól megtanulta a „lucsók” (kis hagyma) orosz szót, arról kapta a nevét.
Luki Józsi (Liechschenschteiner József). A hosszú nevű kocsmáros am nevét a faluban senki sem tudta kimondani, ezért röviden — Luki volt a neve.
Lukas Ferko (Mojzes Ferenc). Szerette a lugat, a nőket.
Lámala Pala (Major Pál). A „Lámala” név elferdített alakját kapta Pala, viselje. Hordta is.
Lüngi Lajos (Roskó Lajos). A „lengi” szót mindig „lünginek” mondta.
Mája Gyula (Csanda Gyula). „Fáj a mája, fáj a mája”, panaszkodott „Mája”.
Majvele János (Diósy János). Maj(d) vele, maj(d) vele, mondta János.
Mándli Josko (Birkus József). „Mándli”, szép „mánduli”, mandula szeme volt Joskonak.
Maszi Laci (Vanya László). „Ma szí Laci, ma szí Laci”, mondta. Erős pipás volt.

Maszlár Jancsi (Vanya János). Ősei földesúri hentesszékét bérlettek. Hentesek voltak.

Merusz Josko (Brenkus József). Ragadványnevének eredete ismeretlen.

Maftya Jóska (Tóth József). Megszépitették a „mafla” szót, nehogy viselője megsértődjön.

Mákos Szilvi (Mészáros Szilveszter). Édesapjuk híres máktermelő volt.

Makacs Pistya (Mojzes István). Makacs, engedetlen gyerek volt, ezért kapta ezt a nevet.

Márika Pistya (Zsilinszky István). Nagyanya Maris néne, Márika néne volt. István kapta meg ezt a nevet.

Mátyás Vince (Buják Vince). Nagypapja Buják Mátyás volt, ez a név maradt rajta.

Mazúr Vince (Szógyényi Vince). Gazdag és mulató ember volt, neve is ezt mutatja. A mazúr: gógós urat, nábobot is jelentett.

Meszes Karcsi (Ruzsik Károly). Fehér hajú ember volt.

Micifix Jancsi (Vanya János). Nem akart káromkodni; beszéd közben a „krucifix” helyett mindig „micifixet” mondott.

Miczük Lajcsi (Zsilinszky Lajos). „Mi cüg van, mi cüg van”, szokta mondani.

Milinkó Gyula (Vida Gyula). Kedvesnek, „milinkónak” hívták kiskorában.

Mitugrász Jancsi (Vanya János). Ugra-bugráló gyerek volt; felnőtt korában is „maradhatatlan volt, mint bakában a fájdalom”.

Moko Lajcsi (Balogh Lajos). Makogó, „mokogó” ember volt.

Molesz Antal (Kuruc Antal). Házukban sok volt a moly; „molesz- nek”, „moleszesnek”, „molosnak” is hívták.

Morzsolós Ádám (Csirik Ádám). Két kukoricakalászt dörzsölt össze, a többit vason rángatta. Szenvedélye volt a kukoricamorzsolás.

Mumo Gezi (Vanya Géza). Hümmögött.

Mundér Józsi (Morvay József). A katonaságtól hazahozott mundérban járt, évekig rajta maradt a „mundér” név.

Murga Józsi (Mészáros József). Fekete hajú ember volt. A „murga” (fekete) nevet cigányoktól kapta.

Nagycine Vince (Tóth Vince). Magas, erős ember volt, azért kapta a „Nagycine” nevet.

Naji Laji (Vanya Lajos). A „Nasi — Vasi”-játék első szavát „najinak” mondta. Az egyik kártyázó pár nyeréskor kivette a „nyerét”, ez volt a „nasi” (mienk) — a szemben ülő páré volt a maradék, a „veszte”, azaz a „vasi” (a tiétek).

Násó János (Szabó János). Szerette a kerti munkát, sokat ásott, így lett „násó” az ásó János.

Nyúlbugyó Gezi (Bogyó Géza). A Bogyó-család tagjai híres nyúlá-

Nyegacs Jancsi (Vinceze János). A ragadványnév eredete ismeretlen. szók voltak, ezért maradt rajtuk a „nyúlbugyó” név.

Nyuszkó Matyi (Zajcsek Mátyás). Félenk ember volt Zajcsek Mátyás, Alvégy kereskedő, ezért kapta ezt a nevet.

Odrácska Marcel (Csányi Marcel). Kisfiát Andrásnak, Andrásának, Ondráskának, Ondrácskának hívta; ebből maradt rajta az „Odrácska” név.

Pala Miska (Tóth Mihály). Egyházi, sekrestyés volt. Házán, a faluban elsőnek volt pala, innen kapta a nevét.

Panta Mátyás (Vanya Mátyás). „Add ide a pantámat” (a pantallómat) — mondta.

Pácsko Lajos (Vanya Lajos). Nagypapa minden reggel „pácska”, „pácsko” (pakli) dohányért küldött a boltba. „Pálka Lajos”, „Pálcsika Lajos”, „Pácska Lajos” is volt Pácsko Lajos.

Pata Elek (Tóth Elek). Maga és mások lovának patáit ápolta, sőt „al-sóvasalással” is ellátta. (Alsóvasalás = patkó).

Pecsany Géza (Vincze Géza). Szerette a nőket. A „pecsany” a vagina pejoratív név, mint „penna”, „puna”.

Petro Gyula (Hegedűs Gyula). Ragadványnevének eredete ismeretlen.

Patya Jani (Cibulka János). Ragadványnevének eredete ismeretlen.

Petyi Peti (Vanya Péter). A Péter kétszeresen kicsinyített és becézett alakja.

Petyúr Péter (Brenkus Péter). Petyúr: a Pityu, Pityúr után.

Pevák Gergő (Varga Gergő). Búcsúk előnékesese volt. („Pevák”, „szpe-vák” — énekes).

Pici Lajos (Vanya Lajos). „Pici Vincével” együtt apró ember volt.

Pipás András (Csányi András). Éjjel-nappal szájában lógott a pipa.

Pika Lati (Zsilinszky Lajos).

Pika Mihály (Zsilinszky Mihály). Nagypapjuk dzsidás (pikás) volt, tőle maradt rajtuk ez a név.

Pilláncs Vince (Fucsík Vince). Anyja mosdatásakor mondta „Pillants (pillancs!)”.

Pille Pali (Szabó Pál). A phallus (bille) pejoratív nevét hordta.

Pinacs Elek (Vida Elek). „Vaginás” Elek volt.

Pindúr Vince (Vanya Vince). Őstük pandúr (csendőr) volt; más magyarázattal szerint a pindurka (pindur) szótól kapták nevüket, mivel alacsony emberek voltak.

Pinga Károly (Vanya Károly). Szenvedélyes kártyás volt, sokszor használta a „pinka-pénzt”.

Piros Ili (Hrebiny Ili). Piros arca volt.

Pityúr Pista (Borbély István). Pityúr és Pista lett az Istvánból.

Pocik Ferko (Tóth Ferenc). Apró, sűrű szemű volt, mint a pociknak (az egérnek).

Poggász Vilí (Szvetko Józsi felesége). Mindig sok csomagot, poggyászt cipelt.

Popeny Marci (Balogh Márton). A „popel” (hamu) szót „popeny”-nak ejtette az iskolában.

Pöthös Béla [Schiffer (Schaeffer?) Béla]. Tollkereskedő volt.

Pöszörke Karcsi (Varga Károly). Pöszén beszélt.

Pötöm Josko (Tóth József). Apró, csökött, olyan „hüvelykujj”-gyerek volt.

Pósa Lajos (Vida Lajos). Szálfa-egyenes ember volt.

Protás Gyárfás (Csányi Gyárfás). Gyárfás szent neve együtt szerepelt Protás nevű szentével; innen kapta Csányi Gyárfás ragadványnevét. Egész életében azon vitázott, vajon Protás Gyárfás előtt vagy után áll?

Pricses Gyula (Balogh Gyula). Mindig bricseszben járt.

Prósos Pistya (Vanya István). Olajpróstit kezelt, arról kapta nevét.

Puhi János (Bara János). Gyerekkorában, verekedés közben kiáltotta: „puhi!”, „puhi!”

Pujo (Cigányember ragadványneve). Neve ismeretlen volt; valószínű, hogy a Pujo név volt az igazi neve.

Pukacs Kató (Ladics Katalin). Mérges, „pukancs” gyerek volt a kis Kató.

Pulyka Josko (Diósy József). Pulykátartott.

Pumpós Gyula (Biróczy Gyula). Kerékpárja szakadatlan pumpálásáért kapta ezt a nevet.

Puncu Pali (Varga Pál). Nagyon szerette a nőket. (Punca, puncu, puncu — vagina).

Pápos Cséfi (Szvetko Lajos). Pápos „cseh fi” volt.

Putri Jóska (Vincze József). Feleségével, Vincze Marinkával rozoga putriban laktak; házukat kórózikkel fődétk.

Pistyúr István (Borbély István). Neve a „Pista úr”-ból lett (Pisty(a)-úr.)

Raco Jóska (Balogh József). Nagypapa racka-juhokkal foglalkozott.

Rajo Tóni (Tóth Antal). Cigányok adták a „rajo” nevet. (Rajo, raj-gyerek.)

Rasaj Béla (Haliczky Zoltán Béla). Plébános. A falu lakosain végrehajtással is beszédte az egyházi tizedet. A falu népe cigány szóval illette: ráadták a „rasaj” szót, ami nagy urat, gőgös, dölyfös embert jelent.

Reka Annus (Rosko Anna). Nevét összekeverve kapta gyerekkorában a Reka nevet.

Ritusz Laci (Vida László). Mindig (spi-)rituszért küldött a kocsmába.

Robosz András (Boros András). Ragadványneve: nevének betűi összekeverve: Boros — Robosz.

Ruszi Andris (Ivan Andrejevics Ogorodnyikov). 1914-től 1974-ig élt a faluban, mint orosz hadifogoly. A Kijev melletti Pritika faluból származott. Analfabéta volt. Szorgalmas, dolgos ember volt; élete végén több házat épített.

Sami Samu (Schamschel Samu). Vadbőr-kereskedő volt. Nevét csak így tudták kimondani.

Samsi Samu

Samsi Samsi (Schamschel Samu). Ragadványnevének két változata.

Saványi Jóska (Szógyényi József). Szomorú kedélyű ember volt.

Sero Miso (Vanya Mihály). Ragadványnevének eredete ismeretlen.

Setto Feró (Ruzsik Ferenc). A „vsetko” (minden) szót a kártyajátékban „setto”-nak ejtette.

Sityi Marcell (Szógyényi Marcell). Szeretett varrni (sity-varrni).

Slokota István (Borbély István). Ragadványnevének eredete ismeretlen.

Smilko Gyula (Boros Gyula). Nagypapa képfestő volt. (Smolka: kék szín, kék festék, kékítő).

Srótos Pista (Berta István). Darálójuk után kapta nevét.

Sulyok Antal (Tóth Antal). A Vendégfogadó (Malom) utcai embereknek, fatörccshasításra elsőrendű sulykokat készített.

Sudri István (Balogh István). Ugra-bugráló, sudri-budri gyerek volt.

Supka Karcsi (Balogh Károly). Egyik őseit eltoloncolták, elsuppolták. Semmirekellő ember hírében állt.

Sutyó János (Balogh János). Csendesesen „suttyo(m)ban” járt.

Suskált”

Suskovics József (Vanya József). Gyerekkorában mindent figyelt.

Stux úr (Kele István). Nagy kőpel hírében álló cenzár volt. Az érsekújvári dr. Stux ügyvéd nevét vette fel. Az ügyvéd „mindenből kiforgatá”, cserébe Kele az ügyvéd neve alatt követte el csínyeit.

Stüszí Vince (Bara Vince). Nevét a játékkártya Stüszí vadásztól kapta, mivel maga is nagy vadász volt.

Suszter Józsi (Vida József). Suszterkodott; mestersége után kapta nevét.

Südü Jani (Szabó János). Süldőket nevelt.

Sütt Károly (Bencze Károly). Pirostra égett arca és bőre után kapta „sütt” nevét.

Szarák Icsó (Vanya István). Sok mindenre mondta: „Ez csak olyan szarák munka”.

Szellő János (Hegedűs János). Sovány ember volt, könnyen járt, „mint a szellő”.

Szémők Laci (Szlávik László). Szímő községből jött a faluba, ezért volt „Szémői”, „Szímei”.

Szerel Gyula (Biróczy Gyula). Mindent „szerelt”. Amikor a nagyfeszültségű villanyoszlopot akarta „szerelni”, leesett; attól fogva „szerel Gyula”.

Szice Vince (Vanya Vince). Katonaságnál a „sice” szó ragadta meg a fülét, így rajta is maradt a „sice”. (sice, cseh; viszont, ugyan, jöllehet, ám-bár, másképp, különben).

Szoszkere Feri (Vida Ferenc). Cigányoktól kapta ragadványnevét. [szoszkere? (cig.) — mit csinálsz?]

Szoknyás Karsci (Vas Károly). Felesége palárikovói lány volt, az oltani divatú szoknyában járt; ezért Karscin maradt a név, „szoknyás”.

Szorid Géa (Bogyó Géza). A Nyúl-Bogyók másik ragadványneve. Nagy nyúlások voltak azért kapták a „szorid!” (szorítsd a nyulat!) nevet.

Szotye Vince (Borbély Vince). Ragadványnevének eredete ismeretlen.

Szoták János (Szpevák János). Nagypapa a százkoronást „szotáknak”, „szotáknak” hívta. (sto; cseh, szlovák, orosz: 100.)

Szósze Miso (Vanya Mihály). Szőke hajú ember volt. „Szösze” Misonak is hívták.

Szúri Imre (Vanya Imre). Szülei régen szűrszabók voltak.

Szürke Péter (Biróczy Péter). Szürke szemű ember volt.

Tamárs Kálmán (Juhász Kálmán). Mindenben ellenkező, „tamáskodó” ember volt.

Tojka Jóska (Szabó József). **Alajos Análné** (Szabó Antalné) egyik fia volt. „Csiman, Dádo, Tojka, mind a hármat Alajos Antalné tojta”.

Tóka Jani (Tóth János). A sok Tóth-családtól Janit a Tóka névvel különböztették meg. A Kis Tónál laktak.

Toszár Pali (Mojzes Pál). Nagy szoknyavadász volt Pali.

Totyi Fero (Borbély Ferenc). Nagyon öreg volt, totyogósan járt.

Toncsi Antal (Bédi Antal). Ragadványnevét saját nevétől kapta. (Antal — Toncsi).

Tuje Vince (Balogh Vince). Az iskolából hozta ragadványnevét; tudta, mit jelent az „itt van” — „tu je”.

Tunis Josko (Vanya József). Az öreg Tunisok a falu bankárai voltak. Ősük „Pádovában, Mantovában és Tuniszban” is járt.

Tőke Mihály (Boros Mihály). „Add ide a zsecskómat”, „add ide a tőkómet” — mondta. Zsecskó, tők alatt dohányzacskót, tőköt kell érteni.

Trüje Lajos (Hegedűs Lajos). Ragadványnevének eredete ismeretlen.

Tuso Béla (Vanya Béla). A lemorzsoltt kukoricakompot tusonak hívták.

Tüli Lajos (Brenkus Lajos). Szántáskor teheneit „tüled”-, „hózzád” helyett „tüli-hózzád” szókkal igazította.

Tyúkász Ica (Vanya Ica). Nagypapa tyúkokat adott-vett; Ica is „tyúkászodott”.

Truntji Vili (Tóth Vilmos). Egyik szemére vak volt.

Tutaj Vince (Ladics Vince). Nagypapa a Vágon, Vágsellyéig tutajjal épületfát szállított.

Tüzér Józsi (Kele József). A család több tagja a tüzéreknel szolgált.

Uras Gyula (Balogh Gyula). Uraskodott; urasan járt.

Ühümühüm Lajos (Tóth Lajos). Hümmögött.

Ürgefarok Béla (Vanya Béla). Ősük hosszú, sovány ember volt.

Uszke Lajos (Vida Lajos). Űszőcskóját, űszőjét becézte.

Vacakúr Feri (Vanya Ferenc). Szójárása volt: „Mit vacakúl itt?” Így lett belőle „vacakúr”.

Vad Laci (Varga László). „Vadaskodott”, vadászott.

Vékonymonyú Gyula (Móricz Gyula). Penisze után kapta ragadványnevét.

Veres Vince (Vanya Vince). A Veres-Vanya család. Apjuk veresarcú ember volt.

Vörös Mihály (Tóth Mihály). Ő is vörös arcú ember volt.

Fiai: **Cili Mihály** (Tóth Mihály).

Funi Gyula (Tóth Gyula).

Tóka Jani (Tóth Jani).

Zakha Gyula (Lúdas Gyula). Ragadványnevének eredete ismeretlen.

Zela Olga (Csanda Olga). A szlovák ZELOVOCE (Zelenina a ovocie) vállalatotl kapta nevét: ZELEnina A ovocie.

Zene Kari (Borbély Károly). Zenekari tag volt Zene Kari.

Zölle Ferkó (Tóth Ferenc). Hoztam egy kis „zöllét” — petrezselyem zöldjét.

Zürgi Ferenc (Borbély Ferenc). „Zürgetem az ajtót, nyissátok ki!” — mondta. Mindig „zürgetett”.

Zsandi Pistyi (Vanya István). Az iskolában mindig „odazsandított”.

Zsecsko Fero (Zsilinszky Ferenc). Dohányzsecskóit maga készítette „Zsecskósnak” is hívták.

Zsíros Jancsi (Vanya János). Ősei az urasági hússzékben (zsírral) dolgoztak.

Zsuzska Kari (Vanya Károly). Kari hasonlított Zsuzsi testvére.

Idegen eredetű ragadványnevek

angyel (cig.)	kislány, szép arcú kislány
banduriszt (orosz)	bandurista
bodry (cseh)	vidám
boniec (lengyel)	Bonifacy, Bonifác
bragan (orosz)	serfőző
brod (cseh)	gázló, sekély, gázlat, zátony
brodař (cseh)	révész
budzso, gádzso (cig.)	jómódú parasztember
buchař (cseh)	zúzoház, zúzópöröly
bunt (orosz)	viszály, ellentét, felkelés
bušák (cseh)	nehéz pöröly
cank, canka (cseh, szlov.)	zabla, zabola
čily (cseh)	fürge
čuně (cseh)	malac, disznó
čurati (cseh)	vizelni

čuviga (szerb-horvát)	kés, késes
dacso (cig.)	nagyon gazdag ember
dádo (cig.)	apa, nagyapa
déd (cseh)	nagyapa
dřenatý (cseh)	gyomros, beles
duch (cseh)	lélek
duša (szlovák)	lélek
dzsanesz (cig.)	munka
faktura (cseh)	árújegyzék
factor, -oris (latin)	valamit tevő, csináló
kunda (cseh)	vagina
hrniec (szlov.)	fazék
hubý (cseh)	sovány
hodzsa (arab)	mohamedán zarándok
ja tu! (szlov.)	jelen! itt vagyok!
kavent (cseh)	kezes, jótálló
chlum, chlumeč (cseh)	halom, domb
skokan (cseh, szlov.)	ugró
kubo (cseh)	a Jakub-ból (JaKUBO)
kudla (cseh, szerb-horvát)	bicska, bicsak
kurcsávűj (orosz)	göndör
laloch (cseh)	toka, fülcimpa
lichtyor (orosz)	tengeri vontató
lord (angol)	főúr
lucsók (orosz)	kis hagyma
maso (cseh)	hús
másiár (szlov.)	hentes
mazur, mazurek (lengyel)	mazurka és nagy úr
murga (cig.)	fekete
páčka (szlov.)	pakli (dohány)
podkov (cseh)	„alsó vas”, patkó
kov (cseh)	fém, vas
pinka (cseh)	pénzpersely („pinka-pénz”)
popeř (szlov.)	hamu
rajo, rajkó (cig.)	gyerek
rasaj (cig.)	gazdag, dolyfős nagy úr
russzkij (orosz)	orosz
řit (szlov.)	varrni
smolka (cseh)	kék festék, kékítő
řupák (cseh)	tolonc
řustěti (cseh)	suttogni, suhogni, zörögni
sice (cseh)	viszont, ugyan, jóllehet, ámbár,
	másképp, különben
sto (cseh, szlov., orosz)	100
zela (szlov.)	Zelenina a ovocie (Zöldség és gyümölcs)

Nők ragadványnevei a gyűjteményben

Angyel Matild (Bugyik Matild)
 Bara Terus (Szabó Terus)
 Bretyo Róza (Vanya Róza)
 Csekei Örzse (Zsilinszky Örzse)
 Czigány Mari (Szabó Mari)

Csipett Maris (Mészáros Maris)
 Csergős Bözse (Csanda Erzsébet)
 Csevo Viktor (Major Viktor)
 Csella Maris (Borbély Maris)
 Disznó Maris (Tóth Mária)
 Deka Anni (Csányi Annus)
 Dádo Eta (Szabó Etel)
 Duka Kati (Brenkus Katalin)
 Dűdül Maris (Vanya Maris)
 Faszí Marka (Balogh Mária)
 Fazekas Zsuzsa (Kele Zsuzsa)
 Gyöngyi Magda (Bogdány Magda)
 Húsos Maris (Tóth Mária)
 Hurhul Anna (Tóth Anna)
 Hucu Emma (Vanya Emma)
 Piros Ili (Hrebiny Ili)
 Pukacs Kató (Ludas Kató)
 Reka Annus (Rosko Anna)
 Sityi Marcel (Szögyényi Marcel)
 Zela Olga (Csanda Olga)
 Húzasz Katka (Mészáros Kati)
 Kubo Rozsál (Zsilinszky Rozsál)

(28) Lécsiné (Kónigné)

***

Férfi ragadványnev: 344
 28
 372

Brogyo Vince (Vanya Vince). A Brogyo-Vanya-család neve. Ősük révész-evezős volt a királyrévi kompnál.

brod (cseh): gázló, sekély, zátony, gázlat, útgázlat.

broďař (cseh): révész.

Králov Brod (Királyrév) a Tardoskeddről Somorjára vezető úton. Király-gázló a neve, de minthogy a király itt vámot szedett, Király-révnék nevezték.

Uherský Brod („Magyar-Gázló”, „Magyar-Rév”). Délkelet-Moravában fekszik, 16 km-re Szlovákia határától. Kellemes éghajlata miatt „Morva Merán”-nak is hívják. Az Olšava folyó 1126-ban határ volt a Magyarországgal. A kereskedők a gázlónál vámot fizettek. (Olšai vám.) A „Na broďě” először 1131-ben, Zdik püspök levelében fordul elő. Uherský Brod 1256-ban a vidék jelentős központja, ekkor rakják le a város alapjait (Hrad, Hradiště). II. Přemysl Otokár 1273-ban adja a Brod Uherský nevet a városnak. — A városban levő 562. számú házban a következő felírások találhatóak: Korvin Mátyás: 1468. Bocskay: 1605. Thököly: 1683. Kurucok: 1704.

Baba	Kos
Banyo	Kubo
Bodor	Küni
Boge	Macsa
Bóger	Maszlár
Brogyo	Milinkó
Budzo	Mitugrász
Bundás	Pap
Bukor	Pácsko
Bundzsúr	Petyi
Címer	Pici
Csúsi	Pindúr
Csehó	Pinga
Düdül	Prösös
Éhes	Sili
Gatyás	Suskovics
Girbic	Szarák
Göndör	Szúri
Görény	Torzsa
Grinyec	Tunis
Gubec	Tuso
Hajnal	Tyúkász
Hucu	Veres
Kis	Vöncöl
Kontesz	Zsidó

Idegen eredetű ragadványnevek

angol eredetű:	1
arab eredetű:	1
cigány eredetű:	8
cseh eredetű:	30
latin eredetű:	1
lengyel eredetű:	2
orosz eredetű:	7
szerb-horvát eredetű:	1
szlovák eredetű:	8
	59

Megszületett a gyerek, azonnyomban nevet is kapott. „Olyan, mint az apja.” „Egészen az anyjára ütött.” A gyereke akasztották az apja vagy az anyja ragadványnevét, hacsak nem kapott új nevet az újszülött. Szürke szemmel született, „Szürkeszemű” lesz az új neve. Az iskoláskor előtt már osztogatták a ragadványnevet; sudri-budri gyerek volt, neve elé megkapta a Sudri-nevet; új neve nem kapott le róla, nem vakarhatta le magáról; semmit sem tehetett ellene, a ráakasztott nevet élete végéig hordta, hacsak más névvel nem tisztelték meg. Az iskolából, a játszótérről a legjellemzőbb vonásokat vitte haza a gyerek, rajta maradt hát az őt jellemző vonás neve. Felserdülve sem hagyhatta el ezt a nevet. Ráragadt.

A felnőttéknél elég volt egy szokásvillanás; a szó másképpen való

ejtése. A viselkedést, a beszédben ejtett másságot éles szemek és fülek figyelték, és a nevet egy életre szóló ajándékként az emberre adták. A felnőtt is hiába ágált új neve ellen; többen megsértődtek ragadványnevéük miatt, mások beletörődtek a megváltoztathatatlanba, s mosolyogva fogadták új nevüket. Volt úgy, hogy szükség volt a ragadványnevre. Az 1948. évi, csehországi áttelepítéskor, Jevickóban a mérnök egymás után szólította a Vanya-neveket, de senki nem mozdult, senki nem jelentkezett; egymásra néztek, egymástól kérdezték: melyik Vanyáról van szó? Otthon a Düdül-Vanyát, a Bóger-Vanyát, a Brogyo-Vanyát és a Vöncöl-Vanyát ismerték, de csak a Vanya-névről egymást sem tudták megkülönböztetni, hiszen a faluban több, mint 50 Vanya-család volt. A végrehajtó egy Vanya nevű embert keresett. A falu lakosai az Alvégtől kezdve, a Felvégen át küldözgették a végrehajtót a másik Vanya-családhoz. „Mi nem a Göndör-Vanyák vagyunk.” „Menjen Csúsi-Vanyáékhoz.” Sem a Gatyás-Vanyáék, sem a Prösös-Vanyáék nem fogadták el az idegen ragadványnevet. Elsődjében a falu lakosai kaptak nevet, de a máshonnan odaszármazókat is éles szemmel figyelték: melyik név lesz majd az övé: a találó nevet máris ráruházták.

Milyen a külseje; talán a beszédjébe akaszkozhattak, és máris új nevet osztottak neki. A ragadványnev megadásával maguk közé fogadták a máshonnan érkezettet; új nevet kapott, közéjük való lett, mert ők bélyegezték le az idegent, ők vezették be a falu „nyilvántartó könyvébe” az addig nem létező nevet. Saját falubelijeiket sem, másokat sem „kímélték”; nem nézték, kicsoda az illető, akit új névvel láttak el. A másokat ugrató, tanítóra, aki csoszogva járt, ráadták a „Csozszogi” nevet; s amikor a tanító úr megkérdezte a kisdíjakot: tudja-e, hogy hívják a tanító urat, a gyerekek azt felelte: Csozszogi tanító úrnak hívják. Ettől az időtől fogva nem volt annyira másokat ugrató a tanító úr. A dúsgazdag plébános, aki az első háború alatt végrehajtás terhe mellett behajtotta az egyházi tizedet, nem is a maguk alkotta szóval, hanem cigányszóval illették; megkapta a „rasaj” nevet, ami dölyfös, gazdag embert jelez.

A ráadott nevet lerázhatatlan gúnyaként hordták; a nevet sokszor a családtagok is „örökölték”. Többen megkapott nevékhöz újabbat szereztek. Egyed Márton (Morvay Márton) „Egyed” ragadványnevét fia, Ferenc is hordta darab ideig. Később fia egy darab földet vett a Becsaladulóban, az Egyed-Morvay Ferenc után megkapta a Becsala-Morvay Ferenc nevet. Aki maga készítette dohányzacskóját (zsecskóját), máris „Zsecskó” János lett. A falu ősi kenderprösét kezelő Vanyákat Prösös-Vanyáknak hívták. Mákos Szilveszter híres máktermelő volt, ezért kapta a Mákos nevet; máksoraiban az egyik szál piros, a másik lila, a harmadik fehér színű volt. A falusiak és az idegenek elámultak „Mákos” Szilvi földje végén. Tóth Miska azért lett Pala Miska, mert a faluban elsőnek volt palatető a házán. Öreg koráig Pala Miskának ismerték.

A nőket is ellátták ragadványnevével. Az egyik szép arca után kapott nevet, a másikat csak úgy ismerték, hogy melyik községből jött: a község neve után emlegették. Maris szakadatlanul szaggatta a csipettet, Csipett Maris lett a neve. Bözse szája be nem állt, Csergős Bözsének hívták, holott valódi neve más volt. Az áradó szerelmű nőket a szerelem jelével illették. Maris nem tehetett róla, hogy kövér; Magda se, hogy ragyogó gyöngyszeme volt — a jelek szerint vetették rájuk a legjobban talláló nevet. Egymás öltözetét is élesen megnézték. Volt, aki tavasztól-őszig gatyában járt, rajta ragadt a Gatyás név. Aki másképpen járt: bigegő, csuszoráló nevet hordott; a hang, a beszéd, mind latra került. A

BÁRTH JÁNOS

bosszú is ragadványnevet szült. „Stux úr”, azaz Kele, az érsekújvári dr. Stux neve alatt követte el stiklijeit, mivel az ügyvéd mindenéből kiforgatta. — Tarka képek a ragadványnevek; nemcsak magyar eredetűek, idegenből jött neveket is felhasználtak. Az Olaszországból származó Szpina család illetlen nevét megváltoztatta Széplakira. Udvariás viselkedésük után a falu a „Lordi”-nevet adta rájuk, mivel úri módon viselkedtek. Dömény Jóska, az I. háború alatt piros fezt talált; a bosnyák hadifogoly ottmaradt sapkája, mint mondták, mohamedán emlék, azaz arab tárgy: Dömény megkapta a Hodzsa nevet. A fekete arcú embernek a cigányok adták a „murga” (fekete) ragadványnevet. Valaki hazahozta, és sokáig tartogatta a nagy címet, Címer Jóskának hívták. Mündér Józsi, azaz Morvay József sokáig hordta a katonaságtól hazahozott mündért, így maga is „Mündér Józsi” lett.

Faktor Jani neve cseh, egyben latin eredetű: faktor és factor. A lengyel származásúakra lengyel nevet adtak; az orosz hadifoglyoktól való a lúcsok, lihtyor, a russzki, a banduriszt és a bunt név. Hrebeny Ili, Piros Ili nevet kapott; órá nem tudtuk szlovák eredetű nevet húzni; maradt a Piros Ili, mert az arca dűsbáronyos piros volt. — Nemcsak a falubeliek kaptak „nevet”. Egymás közt, titokban Ferenc Jóskát is elkezesztették. A cseh nép „Procházkanak” (Séta) titulálta a nagyon nem szeretett császárt, a tardoskeddiek is ráadták a maguk nevét: „Óregatya — telegatya”, meg „Trotykos” volt a neve. Még falujuknak is volt ragadványneve: Bungyifalvának keresztelték, a tolvaj Bundi (Bungyi) cigány neve után. A falu mostani nevét nehezen tudják kimondani: úgy ejtke hát falujuk nevét, hogy az könnyen forogjon a nyelvükön. Tvrđosovce tehát — Trudósóc. Aki évődés közben sértőnek találta a Bungyifalva nevet, annak odadörgölték a falu „megkeresztelt” nevét, melyben nem volt köszönet. Bungyifalvával szemben Taroskegyi — Szaroskegyi volt. A faluból elszármazottak új helyükön is megtartották ragadványneveiket. A hazanézők, falujukban rokonaikat ragadványneveükön keresték. Az idők változhattak, de a ragadványnevek maradtak.

***

Elhunyt Szalontai Barnabás

Fájdalommal töltött el valamennyiünket, a debreceni, hajdú-bihari honismereti-helytörténeti-néprajzi kérdésekkel foglalkozók széles körét, múzeumbaráti körünk tagságát, a muzeológusokat, *Szalontai Barnabás* halálhíre. Szalontai Barnabás változatos pályát futott be. 1919. jan. 8-án született Ilosván, és 1984. márc. 5-én hunyt el Nyírbátorban. Pályáját közigazgatási területen kezdte, pedagógusin folytatta, és mint muzeológus, helytörténeti és néprajzi kutató fejezte be. Nevéhez fűződik a nyírbátori múzeum megszervezése, grűjteményei létrehozása, kiállításainak előkészítése és megrendezése. A múzeumszervezés, a muzeológia terén elért eredményeieért Állami Díjban részesült. Mind személyileg, mind az általa végzett munka révén szorosan kapcsolódott a debreceni, hajdú-bihari múzeumokhoz, muzeológusokhoz, helytörténész és néprajzos kutatókhoz. Írásaiból a Múzeumi Kurír is közölt. Emlékét kegyelettel megőrizzük.

Fülöpszállás ma álló téglá temploma a XVIII. század közepén, minden valószínűség szerint 1761-ben épült.¹ Előzőleg fából vagy sok fa felhasználásával készített kisebb templom állt a helyén. Ez a templom valószínűleg nem sokban különbözött a kunszentmiklósiól, amelyről Bél Mátyás feljegyezte, hogy gerendákból és tapasztott somfaveszőkből emelték.² Fülöpszállási hagyomány szerint a hajdani kis fatemplom köré épült a mostani templom, mégpedig úgy, hogy az új épülettel beborították a régít, amelyben így az építkezések ideje alatt is folyamatosan tartották istentiszteletet. Amikor kész lett az új templom, kihordták belőle a régít.

A népi emlékezetben megőrzött régi fatemplomot valószínűleg 1716-ban építették. A hozzá való fát a kalocsai érsekség őrjei erdejében vágta Fülöpszállás népe. Ez derül ki azokból a vallomásokból, amelyeket alább idézünk.

1754-ben per támadt a kalocsai érsekség és a pataji földesúr között az Őrje egyik szigete, a Szentkirály pusztafal érintkező Hosszú sziget hovatartozása miatt. Miként ilyenkor lenni szokott, a peres felek tanúkat vonultattak föl, a bírák bejáratták velük a vitatott földet, majd meghallgatták és feljegyezték vallomásaikat. A határperekben általában olyan tanúkat szólaltattak meg, akik régen sokszor jártak a vitatott földön és ismerték annak jogviszonyait és határait. A szentkirályi Hosszú sziget perében többek között vallomást tettek fülöpszállási jobbágyok, mivel hajdan maguk vagy elődeik a vitatott területen vettek és vágtak fát templomuk építéséhez. Bizonygatták, hogy a szigetet akkor szentkirályi területnek tartották, és a favágáshoz az érsek tiszttartójától, mint a sziget földesurának képviselőjétől kaptak engedélyt. A Kalocsától távol eső Fülöpszállás református népének templomépítése és a templomhoz szükséges fa Kalocsa környéki megszerzése maradandó emlékként rakódott le a táj lakosainak tudatában és négy évtizeddel később is meggyőző, mutató bizonyító érvként szerepelhetett az 1754. évi szentkirályi határperben.

Alábbiakban idézünk négy vallomást a nevezetes perből, amelynek jegyzőkönyvét a Kalocsai Érseki Levéltárban őrizték meg.³ Viszonylag hosszan idézzük a vallomásrészleteket, mert a fülöpszállási templom építéstörténeti adatai mellett sokféle más tájtörténeti adatot is tartalmaznak. Megvillantják a táj népének mindennapi életét és XVIII. századi magyar nyelvemléknek sem utolsók.

Nagy Péter 58 éves fülöpszállási lakos vallotta 1754-ben:

„Az Tanúnak Édes Attya a midőn Tömös vár meg vétele előtt Fülöp Szállását meg szállották Helység Birája lévén, hogy az Helységnek Temploma nem volt, annak építése és alkalmas fának meg szerzése végett

az község és Tanács tanakodván az Attyát az Tanúnak más emberrel bé küldötték Kalocsára fát bérleni, a mint hogy az Méltóságos Uraságnak Tisztye az Orjegekben lévő erdőben vágni szabad engedelmet adván, ahöz képest az Tanúnak Edes Attya valamely Adácsi Sámuel nevű Embert magához állított, a Tanúnak hallatára ekképpen parancsola néki hogy úgy mond, te Samu Patain alkalmas üdökig laktál, és az Orjegekben eleget járkálván azoknak minemüségit tudod, meny el azért vísgáld meg hol, és mitsoda pászán lehetne az templomhoz alkalmatossabb fát találni, meg járván azért emléttet Adácsi Samu az Orjegeket, és az Tanúnak Attyához meg térvén azt mondá, hogy ő mind Acsi mind Sz. Királyi, nem külömben Karácsondi Erdőket ösze járta és alkalmatossabb épülethez való fát nem talált, mint az Sz. Királyi hosszú Szigetben lévő erdőben, melyre nézve (lévén már az Méltóságos Érsekség Tisztitül annak le vágására engedelmek:) ezen meg nevezett Szigetben Falustul ki ménvén, az Templomnak való fát egészen ezen Szigetben mint Szent Királyi Erdőben vágátak."

Szöke György 63 éves fülöpszállási lakos vallomása:

„Jól emlékezik az Tanú a midőn Fülöp Szállási Helységnek Tanácsa, két ember által úgy mint Adácsi Samuel és Simoni Istvány által az Orjegekben lévő Erdőköt megh vizsgálatta, az kik is meg jelentvén a Tanácsnak, hogy Szent Királyi Szigetben leg alkalmatossabb fiatal Tölgy fa volna, mivel Karácsonyi igen Szilas, adácsi (valószínűleg tollhiba: Acsi — B. J.) pedig igen vén fa volna, arra való nézve az emléttet Helységnek azon üdöbéli Birája Nagy János nevű és Acs Péter nevű Tanácsbeli Emben Kalocsára küldettek az Méltóságos Kalocsaj (Érsek) Tisztartórához Stim János Urhoz Szent Királyi erdőt ki bérleni, az kiknek az Tanú volt kocsiatul rendelve, és ámbár azon két Tanácsbeli Emberek azon erdőt bizonyos summa pénzben bérleni akarták, nevezett Stim Ur mind azonáltal árát szabni nem akarta, mondván, hogy nem tudná minemű fát s mennyit vágnának, hanem csak vágják meg, azután meg tekénti és meg alkuszik; Annakokáért emléttet Tisztartó Ur egy Hajdút is küldött az Tanúval, s emléttet két Emberekkel, az ki is el vezetvén az Tanú volt kocsiatul rendelve, és ámbár azon két Tanácsbeli Emberek Tanút s nevezett két Embereket elsöben az Karácsonyi Erdőben, az mely is azon okból, hogy igen Szilos vala nem tezett, által vezette... az hosszú Szigetben, mutatván ezen meg mutatott Völgyben azon üdöben fenn álló Rekettye bokrot és mondá, hogy ezen Rekettyén felül Sz. Királyi Erdő, itt is szabadon vágat(nak) kelmetek, ha pedig itt sem tezik, által mehet(nek) az Acsi erdőben is. Látván azonban azon két Ember alkalmatos voltát az Erdőnek Falustul azon Szigetben mentek, és Ugyan ott is vágátak az Templom fáját, úgy mint Sz. Királyi Erdőben, s az Tanú is jelen volt mindvágásában, mind hordásában..."

Nagy György 68 éves fülöpszállási lakos vallomásából:

„Tudgya azt bizonyosan az Tanú, hogy azon fekete nevű két Er között levő Csaltos Sziget, ennek előtte mintegy 37 esztendőkel s azután is alkalmas esztendőkel igen jeles Erdő vala, és azon Erdő, emlékezetire az Tanúnak, mindéig Szentkirályi Erdőnek neveztetett s maga is az Tanú a midőn még Kurucz Világban s utánna az T. Nemes Vármegyének parancsollatlyából több helységbéliekkel az pusztákat járták s azokon lapangó Csavargó Embereket hajhadták, azon üdöben is régi Oregetül Szent Királyi Erdőnek nevezetini hallotta, sőt maga edes Attya is, a midőn még Akasztót mint pusztát árendába birta, eleget mutogatta mond-

ván: hogy az fekete Er között lévő Sziget Erdő Szent Királyi volna, azon kívül lévő pedig Acsi pusztához való. Az Kurucz Világ után pediglen jelesül Tömös Vár vétele után avagy éppen azon esztendőben, tudgya azt is a Tanú bizonyosan, hogy ezen szigetben lévő Erdőnek felső sarkaljától épült a Fülöpi Szállási Templom, és azon Templomnak minden fáját azon erdőben vágátak, meg adván okát tudományának, hogy maga is az Tanú hordotta szánkjával azon Templomnak fáját..."

Szakál István 65 éves fülöpszállási lakos vallotta:

„Tudgya az Tanú hogy ezen Szigetben ennek előtte mintegy 38. Esztendőkel igen jeles erdő vala, mert a midőn Tömös Vár meg vétele tájban Fülöp Szállásiak haza szállottak, Templomjuk nem lévén, ahöz való szükséges fájért Kalocsára az Méltóságos Érsekség azon üdöbéli Tisztiehez, néhai Stim János Urhoz járultak, az ki is Szent Királyi és Acsi erdőben fa vágásra engedelmet hozzá adván, hogy ha azon két erdőben alkalmatos fák nem találhatnának, szabadon az Orjegekben található több Erdőkben vágassanak, kihez képest ámbár az Orjegekben lévő Erdőköt töbnyire ösze járták, épületre alkalmatossabb fát mindazonáltal az Sz. Királyi Erdőn nem találván, ezen szigetnek felső sarkán és mintegy közepette táján vágátak, s maga is az Tanú többiekkel együtt vágta, és Télnek közepén a midőn ezen Erekek és Semlyékek bé fagyatnak, szánokon el hordoták, úgy mint Szent Királyi Erdőből."

A Kiskunság történetének ismertetői többször is említik, hogy Fülöpszállási lakói a XVIII. század elején a rákok zaklatásai miatt kénytelenek voltak falujukat pusztán hagyni és tavolabbi helyekre menekülni. Bél Mátyás úgy tudta, hogy a fülöpszállásiak 1704 márciusában menekültek el hosszabb időre falujukból.⁴ Egy részük Nagykrősre, más részük a szabadszállásaihoz hasonlóan talán Kecskemétre költözött. Ugyancsak Bél Mátyás tudósított arról, hogy a fülöpszállásiak 1713-ban, a szabadszállásiak pedig 1714-ben tértek vissza régi lakhelyükre. A fentebb közölt vallomások ismeretében a fülöpszállásiak visszatérésének évszámát némiképp módosítanunk kell. A legtöbb vallomástevő ugyanis a visszatérést Temesvár visszavételéhez kötötte emlékezetében, ami tudvalevően 1716-ban történt. Akadt ugyan tanú, aki a némileg félreértelmezhető „Tömös vár meg vétele előtt” nyelvi formát használta, jellemzően azonban a „Tömös vár meg vétele tájban” kifejezés, vagy Nagy György megfogalmazása: „Tömös vár vétele után, avagy éppen azon esztendőben”. Úgy véljük tehát, hogy 1713-ban csak szétnézni jöhettek haza a fülöpszállásiak vállalkozóbbjai és bátrabbjai, esetleg valamilyen formában pl. legelőteléssel újra használatba vették az elhagyott területet, tömeges visszatelepülésük időpontja azonban Temesvár bevételeének évére, 1716-ra tehető. Ekkor valószínűleg olyanok is költöztek az újranepeődő faluba, akik korábban nem laktak ott. Új telepesekeket emleget Galgóczi Károly monográfiája,⁵ és talán új lakosok beköltözésére utal az egyik vallomás „Fülöp szállását meg szállották” kifejezése. A vallomástevők többsége ugyanis a fülöpszállásiak „haza szállásáról” beszélt. A Fülöpszállási „megszállását” emlegető tanú talán az újonnan érkezettek szemléletét tükrözte. Számukra „megszállás” volt az, ami a többség számára „haza szállást” jelentett. Új jövevény lehetett a perben többször emlegetett Adácsi Sámuel, aki korábban Patajon lakott. Nincs kizárva azonban, hogy valamelyik meneküléskor Fülöpszállásról került Patajra. Neve ugyanis nem dönti el egyértelműen eredetét. Származhatott a török alatt elpusztult Kalocsa környéki Adács faluból, amelynek határát az újkori Bo-

gyiszló népe használta, de eredhetett valamelyik őse a Szabadszállással határos Adácsról is, amelyet egy időben Peszéradacsként, ma Kunadacs-ként emlegetünk. Utóbbi esetben elképzelhető, hogy az Adácsi familia Pataj előtt már egyszer lakott Fülöpszálláson.

A vallomásokban megvillannak a XVIII. század elejének birtoklási viszonyai és a kor közéletének sajátosságai, eseményei. Tanulságos például az a vallomás, amelyben a tanú elmondja, hogy apja az 1718-ban újranevesített Akasztó falu határát még pusztaként bérelte. Ugyanez a tanú számol be arról, hogy a kuruc világban és utána más helységekkel együtt a vármegye parancsára járta a pusztákat és ott csavargókat „hajhászott”. A vallomástevők szavaiból meglevenednek a kor falusi viselkedési formái, élethelyzetei. A szövegeket olvasva szinte magunk előtt látjuk Nagy János fülöpszállási bírót, amint tekintélye teljében odaszól a maga elé rendelt Adási Sámuelnek: Te Samu... Ugyanígy felvilágot előttünk a kalocsai tiszttartóval folytatott alku és az erdőt mutogató kalocsai hajdú.

Tanulságos, hogy a fülöpszállási reformátusok Magyarország második római katolikus főméltósága, Csáki Imre kalocsai érsek képviselőjéhez fordultak segítségért, amikor templomot akartak építeni. Itt nyílt számukra a legközelebbi favásárlási lehetőség. Az érsek képviselője teljesítette kérésüket. A fáért fizetett pénz sem lehetett sok, ha a menekülésből hazatért, fölöttébb elszegényedett fülöpszállásiak ki tudták fizetni.

Jellemző a kiskunsági reformátusok egymást segítő összefogására, hogy a fülöpszállásiak kérésére halasiak segítettek a kivágott fák elszállításában. Erről halasi tanúk beszéltek a nevezetes perben. Tóth György 50 éves halasi lakos pl. így vallott: „... midőn ezen Szigetben ennek előtte mint egy 38 Esztendővel Fülöp Szállásiak magok Temp-lomjoknak való fát meg vágták, melynek el vitelére Halasiak is 15 Szánt rendelvén, az Tanú is többi között azon fa vitelnek segítségére rendeltetett.”

Figyelemre méltó, hogy a favágást télen végezték. Bizonyára nemcsak azért, mert a tél volt a fakitermelés hagyományos időszaka, hanem a könnyebb szállítás kedvéért is. Ebben az időben ugyanis Kalocsa és Fülöpszállás között hatalmas víziút hűződött, amelyen terhet legjobban télen lehetett szállítani szánkóval „midőn az Ereik és Semlyékek bé fagy-tanak” — miként egyik vallomástevő fogalmazta.

Az 1754. évi vallomások tájékoztatási jelentőségét alaposan megnevelti az a tény, hogy bennük nagy erdőket emlegetnek egy olyan területen, ahol manapság erdőnek híre sincs. Az őrjégi és az Őrjeg-széli erdőkről van szó, amelyek már a XVIII. században nagyrészt kipusztultak. Az őrjégi erdőket többször is emlegették a XVIII. század első harmadának irataiban. 1725-ben például Halas város bérelte az érsekségtől az őrjégi erdővágás jogát.⁶ Szó esett az őrjégi erdőkről Kecel 1734. évi alapítási kontraktusában is.⁷

Jellemző az őrjégi és az Őrjeg környéki erdők nagy pusztulására, hogy a XVIII. század közepén és különösen a század második felében már az érsekség is a Felföldön vásárolta és a Dunán úsztatta Kalocsára az épületfát.

A vallomásokból arról is értesülhettünk, hogy milyen fafajták jellemezték az őrjégi és az Őrjeg-széli erdőket. A Karácsony pusztán található erdő igen „szilas”, az ácsi pedig fölöttébb „vén” volt. Az építésre legalkalmasabb fiatal tölgyfa a Szentkirályi szigeten nőtt.

A XVIII. századi Kiskunság fában szegény vidék volt. Bél Mátyás

1731 táján Dorozsmától Lacházaig az összes kiskunsági településről szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy nincs erdejük. Különösen aggasztónak ítélte meg a halasi, a fülöpszállási és a szabadszállási erdőhiányt. Szabadszállásnál így fogalmazott: „A szőlőskerteken kívül egyetlen fa sem található, erről az egész vidékről hiányoznak az erdők.” Halasnál feljegyezte: „Erdőnek messze földön híre-hamva sincs.”⁸ Ebben az erdőszegény világban különösen nagy rangja és értéke lehetett az Őrjeg-mel-leki erdőnek. Valószínűleg így volt ez néhány évszázaddal korábban is. Következésképp feltételezhető, hogy a fülöpszállásiak 1716. évi szentkirályi favásárlása és erdővágása a Kiskunság népének korábban jellemző őrjégi fabeszerzési gyakorlatát tükrözi, annak egyik kései hírnemője.

JEGYZETEK

1. A fülöpszállási református egyház, az 1761-es évszámot tartja számon (Biczó Pirokka közlése. Ezúton köszönöm szíves adatszolgáltatását.) A Borovszky-féle monográfia 1750-re teszi a templomépítést (Borovszky Samu: Pest-Pilis-Kiskun vármegye Bp. 1910. I. k. 67. p.) Egy 1842. évi egyházi kiadványban úgy fogalmaztak, hogy az 1750-ben vályogból és fából épült templom helyett 1798-ban építették a kiadvány megjelenésének idején is álló templomot. (Egyházi almanach 1842-ik évre. A Dunamelléki Egyházkerület részéről szerkesztette Polgár Mihály. Kecskeméten Sziládi Károly betűvel, 1842. 65. p.). Bél Mátyás 1731-ben följegyezte Fülöpszállásról, hogy a falu közepén van a templom, amelyet a fülöpszállásiak saját költségekön emeltek, mivel az előző a földdel lett egyenlővé. (Bél Mátyás: A kunok és jászok avagy filisztensek kerületel. Fordította és közreadta: Ilyés Bálint és Szólis Rudolf. In: Bács-Kiskun megye múltjából. I. Kecskemét 1975. 37. p.). A fülöpszállásiak 1744-ben kérték, hogy fölépíthessék ledőlő tornyukat és kijavíthassák megrongált templomukat. (Ilyés Bálint: Kiskunsági krónika. Kunszentmiklós 1975. 145. p.).
2. Bél Mátyás i. m. 41. p.
3. KEL. II. Birtoklási iratgyűjtemény. X. c. 49.
4. Bél Mátyás i. m. 36. p.)
5. Galgóczi Károly: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye monographiája. I–III. Bp. 1876–77. 269. p.
6. Báth János: Migráció és kontinuitás egy Duna melléki táj népesedéstörténetében. Cumania. II. Kecskemét. 1974. 327. p.
7. Kecel története és néprajza. Szerkesztette: Báth János. Kecel, 1984. 1078–1079. p.
8. Bél Mátyás i. m. 32, 35, 37, 39, 42, 43. p.

***

Búcsúznak ...

Csuka Zoltán költő és műfordítótól, akit 1984. ápr. 6-án temettek el Erden. Csuka Zoltán vers- és prózafordításai, a szerb irodalom megismertetésével rendkívül sokat tett a délszláv, közelebbről a szerb kultúra megismertetése terén. Búcsúznak Castilione Lászlótól is, a kiváló régészről, a klasszikus ókor nagyszerű ismerőjétől. 1984. ápr. 5-én hunyt el. Az 1908-ban, Hajdúszoboszlón született Balla Pétertől is búcsúznak. Népdalgyűjtő, nagyszerű ének-zene pedagógus volt. Hasonlóképpen búcsúznak az országosan ismert Vankóné Dudás Julitól is, a népművészet mesterétől, a galgamácsi népet nagyszerű ismerőjétől és ismertetőjé-től.

GYÖRFFY ISTVÁN, AZ EMBERNEVELŐ TUDÓS* (1884—1939)

BANÓ ISTVÁN

Györfly István alakjában elválaszthatatlan egységet alkot az ember, a tudós és a nevelő. Tudományába beépítette egész emberségét; nevelő arculát a tudós jellemvonásai határozták meg. Györfly István — ahogy Illéy Gyula és egy helyt Gunda Béla is nevezte — a magyar nép tudósa volt. Ez nemcsak azt jelenti, hogy maga is népi származék, hanem elsősorban azt, hogy tudósi szinten ismerte a magyar népet, és tudósi szinten vallott róla.

Mostani, rövidre szabott megemlékezésemben nem szándékozom tudományos pályafutásáról, tudósi oeuvre-jéről még akár csak vázlatos képet is adni. Ebben az esetben nem kerülhetném ki a néhány ilyen természetű megnyilatkozással, cikkel való vitatkozást; most pedig nem óhajtok polemizálni.

Szeretném feleleveníteni azt a képet, amely bennem Györfly Istvánról, mint tudós nevelőről kialakult. Elsősorban élményeimről számolok be; a jellemzés éltszerűbb tétele érdekében több anekdotikus részletet is beiktatok megemlékezésembe.

Györfly Istvánnak, mint nevelő tudósnek legalapvetőbb tulajdonsága volt a tanítványai iránti szeretet, a segítőkészség és a megbecsülés. Tanítványai iránti szeretetében benne rejtett a szeretet és az érdeklődés mindaz iránt, amivel foglalkoztak vagy szerettek volna foglalkozni szánpróbálgató tanítványai.

Személyes ismeretségünk tragikusan rövid ideig tartott. Mert hiszen csak a halála előtti évben ismerkedtem meg Györfly Istvánnal: úgy is mint „hivatalos” egyetemi tanítványa és úgy is mint a Táj- és Népkutató Központ keretében folytatott sokféle munkának egyik résztvevője. Kezdetől fogva közvetlen, baráti, sőt a gyermeki-szülői szeretethez hasonló kapcsolat alakult ki közöttünk. A református, kun parasztként és városi kisiparosok ivadéka nagyon sok rokon vonást fedezett fel a dél-dunántúli katolikus szegényparaszti származékban. A táj és a környezet adta különbségeket pedig, mint érdekes színtelket vittük tudomásul. Jól mulatott, amikor a réztorkú kálvinista papot álmélkodva hallgató parasztagasszony „Kajafás, Kajafás — én sírva fakadtam” — poénú történetre¹ az ő tréfás kérdésére és kérésére elmondtam, mintegy válaszul a katolikus parasztasszonynak a templomi prédikációról — faluját védő rártartisággal — kialakított véleményét tükröző tréfát; poénja: „Hiába, nem a mi papunk”.²

Szeretete, közvetlensége, segíteni akarása a legtermészetesebb — és talán éppen emiatt a legmeglepőbb — formában megnyilvánuló szerénységgel párosult. Többször is mondta nekem — igaz, hogy megismerkedé-

* Elhangzott a TIT Országos Néprajzi Választmányára és budapesti szakosztályára által a TIT budapesti Kossuth Klubjában 1964. április 10-én rendezett Györfly István Emlékest keretében.

sükkor én már negyedéves, Eötvös-collegista hallgató voltam —, hogy nincs arra szükség, hogy én eljárjak az ő egyetemi előadásaira. „Tudod — mondta —, én azokat egy előírt program szerint tartom; mindenkihez, így aztán igazán senkihez sem szólnak. De ha neked bármilyen problémád van, gyere be hozzám, mindig, bármiről szívesen elbeszélgetek veled.” Így is történt, sokszor és sokat beszélgettünk egymással; még ha csak egy-egy könyv kicserélése végett mentem is be a szeminariumra, ha meghallotta hangomat, rögtön behívott a szobájába: kérdezgetni kezdett: mivel foglalkozom? Jutottam-e előbbre a múltkor megtárgyalt probléma megoldásában? mit tervezek további lépésekként? stb. Különös képessége volt arra, hogy beszéltesse az embert; így irányította, buzdította, igazította útba tanítványait.

Tanítani, főleg pedig nevelni nem prédikációkkal szokott. Azt viszont nagyon fontosnak tartotta, hogy tanítványait minden lényeges dolgra figyelmeztesse. Nehéz volt eligazodni, könnyű volt eltévelyedni abban az időben is. Az igazi hazaszeretet érzületét többen megpróbálták nacionalista, sovíniszta érzelmekké torzítani; Györfly István egész tevékenysége népének a szolgálatavolt, és azt szerette volna, hogy az egyes utat ne csak ő, hanem tanítványai is meg tudják tartani. Egy alkalommal, látszólag mintegy mellékesen, valójában azonban nagyon is tudatosan mesélte egyik beszélgetésünk alkalmával: „Fölkerestek, fiam, a napokban törzsökös magyarok azzal, hogy — mint törzsökös magyar, lépjek be közéjük. Én ugyan törzsökös magyar vagyok — mondtam nekik —, de nem úgy mint ti; ti ebből csak különféle előnyöket akartok szerezni magatoknak; én ilyenekkel nem tarthatok együtt” — mondta ekkor, és mesélte el később a tőle megszokott természetességgel, póz és pátosz nélkül, talán éppen emiatt is egy életre érvényes hatással.

Különös, az eddig elmondottak alapján talán már kevésbé meglepőnek ható szerénységgel többször mondta, hogy ő nem folklorista, ezért talán nem is tud megfelelő segítséget nyújtani gyűjtő- és kutatómunkához. Azt kell mondanom, hogy ebben az egyben nagyot tévedett: Tőle kaptam ugyanis az egész munkásságomra kiható indítást. Az ő buzdítására és irányításával írtam meg — negyedéves hallgatóként — első összefoglaló, nagyobb lélegzetű tanulmányomat „A magyar népi epika életformái” címen, amelyben szinte egész folklorista életprogramom körvonalaival fogalmaztam meg. Boldogan ült mellettem-mögöttem az Akadémia felolvasótermében, amikor felolvastam tanulmányomat, és örömmel közölte — vezető helyen — az Ethnographiában.

Erkölcsei és anyagi, tudósi és baráti támogatását minden ténykedésben érezhettem. Ezért volt korai halála számomra különösen fájdalmas, és azt is mondhatom, bizonyos értelemben tragikus is.

A kötetlen beszélgetések mellett a tanulásnak és az élményszerzésnek kiváló alkalmi voltak a vele együtt végzett terepgyakorlatok. Arra törekedett — és ezt pusztán már a szervezéssel is elő tudta mozdítani —, hogy még a legrövidebb néprajzi kirándulásokon is közvetlenül ismerkedjünk meg a tájjal és az emberekkel. A figyelmünket irányító beszélgetései, érdeklődő kérdései is ebbe az irányba tereltek bennünket. Ilyenkor sem beszél sokat, de időről időre mindig megszólalt; hisz nemcsak egy-egy épület, árokpárt vagy gyalogút, hanem a legkisebb földhányás vagy lapály is szólarra készítette. Mindenről volt mondanivalója.

Vele voltam először az Alföldön több, egymásutání kiránduláson. Ilyenek voltak az akkori viszonyok: már negyedéves voltam, de hát addig nem nyílt még arra lehetőségem, hogy megláthassam az Alföldet. Irodalmi emléimek: Petőfi- és Jókai remiszenciák, pásztordalok stb.

alapján voltak bizonytalan elképzeléseim az Alföldről. A csodálatosan ki-tárló végtelenség először bizonyos fajta társtalanság, magányosság érzé-
sét is keltette bennem; még az utcán, a házak mögött is váltig azt keres-
tem, hogy majdcsak feltűnik valahol egy dombocska, aminek a hátamat
nekivethetném. Ebből az egysíkú képből éppen Györfly István hatására
tudtam kialakítani a magam máig is érvényes Alföld-képet, amelyet a
sokszínűség, a finom, aprólékos tagoltság, az úresen is emberi otthont
sejtető jelleg határoz meg. Az alföldi ember egybeforrottan él a tájjal;
a dunántúli mintegy sétálgat benne: dolgozik és megpihen rajta. Minden
táj és ember attól lesz nagyon érdekes és emberien szép, ha közelebbről
megismerjük. — Ennél jobb útbaigazítást — úgy hiszem — nem is le-
het kívánni.

Befejezésül egy másik élményemet — és az élmény kapcsán Györfly
István arcélinek néhány jellemző vonását idézném fel. Ez az élmény, ill.
esemény Györfly Istvánnak „A néphagyomány és nemzeti művelődés” c.
könyvével van kapcsolatban.

Ismét csak nem akarok foglalkozni ennek a sajátos emlékiratnak az
értékelésével: egyetértő vagy polemizáló megjegyzéseket téve a mostaná-
ban elhangzott, megjelent értékelésekre. Annnyit jegyeznek meg csupán:
azokkal tartok, akik ebben a munkában elsősorban azt látják, hogy ön-
becsülésre, értékeink megismerésére és védelmére tanít; néphagyomá-
nyaink minél alaposabb megismerését és korszerű szerepüknek a lehető-
ségeit a demokratikus fejlődés messzematutó távlatáival köti össze.

Maga a történet:

Györfly István egyik beszélgetésünk alkalmával azzal a — feladatot
nyújtó, makarenekői magatartásra emlékeztető, és egyúttal tudósi alázat-
ot is tükröző, engem azonban végtelen zavarba hozó — kérdéssel fordult
hozzám, hogy nyomdába adás előtt nézzem át, magyarul mondva: lek-
toráljam „A néphagyomány és nemzeti művelődés” kéziratát. Szabadko-
zásomra azt felelte: „En már annyiszor elmondtam, leírtam, javítottam az
egészet, hogy ha a 20. lapon nagyon ismerősnek találók egy mondatot,
nem tudom megállapítani, hogy az nem azért ismerős-e a számomra, mert
a 10. lapon már leírtam egyszer... Fiam, olvasd át, húzd ki belőle, ami-
ről úgy érzed, hogy nem odaváló, írd bele, ha valaminek a hiányát érzed.”

Nem volt mit tennem; néhány fölleséges ismétlődést valóban kihúztam
a kéziratból — és a professzorom iránti mérhetetlen bizalom és szere-
tet arra is bátorságot adott, hogy a népművészetet ismertető fejezetbe
egy gyenge lapnyi terjedelmű részt beleírjak. Amikor visszaadtam a
kéziratot, ezt természetesen megmondtam neki. Néhány nap múlva arról
értesített Györfly István, hogy jónak érzi és meg is tartja az általam be-
írt részeket.

Csodálatos nevelői gesztus, amely egy tanítvány számára ismét lehe-
tőséget adott nemcsak véleményének ilyen kitűnő környezetben való ki-
mondására, hanem kutatói életprogramjának újból való megfogalmazásá-
ra is.

Amikor megkaptam tőle a nekem szánt dedikált példányt, újabb meg-
lepetés várt, amelynnek értékét rendkívül méltékban növeli az, hogy az
abszolút jóindulat, a kiemelkedő filológiai becületesség mellett is —
a fiatal kezdő szellemi erőfeszítéseinek a kiadványban való elismerése csak
egy sajátos eljárási mód mellett vált lehetővé. Györfly István ugyanis —
a szerzőre hivatkozva — szóserint idézni akarta az általam írt részlete-
ket, holott nem támaszkodhatott megjelent munkára, mint pl. Kodály
Zoltán, Viski Károly vagy Bálint Sándor esetében — mégcsak egy publi-
kálásra előkészített kézirat sem állt rendelkezésére. Mégis a szövegben

minden bekezdés idézőjelben van. Az utolsó idézőjel után következik a
szerzőre való utalás: „— írja Banó István”, vállán a lábjegyzetre utaló
1 szám. Az 1 jelű lábjegyzetben ez olvasható: „Hozzám intézett sorai.”

Ehhez — a nem ritka mai ellenpéldák miatt (erre is van néhány ke-
serű tapasztalatom) különösen aktuális — példamutató és találékonyan
bravúros megoldáshoz pusztán annyit tennék hozzá: itt nemcsak kristály-
tisztá filológiai becületességről, önbecsülő tisztességről van szó. Hisz egy
ilyen eljárás foglalatja és természetes velejárója is mindannak, ami Györ-
ffy István nevelői, emberi és tudósi magatartását jellemezte.

1 A jó asszony nagyon dicsérte a nagytiszteletű úr prédikációját, de arra a kér-
désre, hogy mi volt a prédikációban, azt felelte, hogy ő nem tudja, mert, amikor a
nagytiszteletű úr olyan szépen mondta, hogy Kajafás, Kajafás, ő menten sírva fak-
adt.

2 A szomszéd faluból vendégségbe ájtótt komaasszonyát azzal hívja az asszony
a misére, hogy majd meg fogja hallani: milyen szépen tud beszélni az ő papjuk. A
plébános úr — idegen asszonyt is látva a halgatóság körében — könnyűkaszó
szépségű beszédre kezd. Már mindenki sír, csak még az idegen asszony nem. Koma-
asszonya nem állhatja tovább, megkérli: „Hát komámasszony, maga miért nem
sír?” — A komaasszony kihúzza magát: „Hiába, nem a mi papunk!”

***

*Az évad kimagasló tudományos rendezvényei,
ülések, tanácskozások, előadások, előadás-sorozatok*

1984. febr. 10-én a MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya
és a Magyar Néprajzi Társaság, az Akadémia nagytermében Györfly
István születésének 100. évfordulója tiszteletére emlékülést tartott. Köz-
reműködtek: Szabolcsi Miklós, Kőpeczi Béla, Kulcsár Kálmán, Balassa
Iván, Benda Kálmán, Glatz Ferenc, Pach Sigmond Pál, Kósa László,
Selmeczi Kovács Attila, Enyedi György, Hofer Tamás, Szilágyi Miklós,
Barabás Jenő, Bellon Tibor, Gunda Béla. Márc. 1-én, a DAB művelő-
déskutató albizottsága és az Alföldi Nyomda rendezésében tartotta meg
előadását Szántó Tibor *A szép könyv és az új technika* címmel. 12-én a
Magyar Írók Szövetsége Hajdú-Bihar megyei Szervezete a Kőlcsey Fer-
renc Művelődési Központban rendezte meg *Beszélgetés a Nagypilág
szerkesztőségével* c. találkozóját. Közreműködtek: Mihályi Gábor, Mis-
ley Pál, Csuday Csaba. Ápr. 1-én a IV. biharnagybajomi tavaszi kulturá-
lis hónap keretében, Biharnagybajomban *megyei népzenei együttesek ta-
lálkozóját* rendezték meg. Közreműködtek: Kacska Zoltán, Szatmári Ká-
roly, Nagyné Deli Zsuzsa, valamint a furtai, a nagyrábéi, a gáborjánai,
az aradványpusztai, a püspökladányi, a létavértesi, a tiszacsegei, a nyír-
adonyi és a biharnagybajomi csoportok. 13-án Békésben több intéz-
mény, szervezet közreműködésével a Békés megyei Tanács tudományos
és koordinációs szakkbizottsága megrendezte a *Békés város néprajza* c.
kiadvány szakmai vitáját. Közreműködtek: Makoviczki János, Balassa
Iván, Filep Antal, Sárkány Mihály, Vargyas Lajos, Barabás Jenő, Ben-
da Kálmán, Eperjessy Ernő, Kósa László, Krupa András, Paládi Ko-
vács Attila, Péter László, Sebastyén Árpád, Szabó Ferenc, Szabó László.
27-én ülést tartott a Hajdú-Bihar megyei Honismereti és Helytör-
téneti Bizottság. Közreműködtek: Dankó Imre (A honismereti munka
a községeken), Tóth Ferenc (Műemlékeink védelme) és Bérés András
(Kronikairók találkozója).

DARVAS JÓZSEF IRODALMI EMLÉKHÁZ OROSHÁZÁN

BECK ZOLTÁN

Darvas József, aki a népi írók mozgalmának egyik legjelentősebb alakja, később többszörös Kossuth-díjas író, mint miniszter és a Magyar Írók Szövetségének elnöke, kommunista közéleti férfi, méltóképpen illeszkedik azok sorába, akik művészi és közéleti tevékenységükkel az egyetemes magyar kultúra és a társadalom haladását szolgálták. Tevékenysége elidegeníthetetlen része a szocialista magyar társadalom kibontakozásának, fejlődésének.

Szülővárosával, *Orosházával* élete végéig hűséges kapcsolatot tartott. A város és népe sok művének szereplője, háttere vagy éppen ihlető élménye. Országgyűlési képviselőként, de korábban is vállán és szíven viselte annak közügyeit, és a gondok tolmácsolásával segített azok megoldásában.

Ezért indult el kezdeményezés Orosházáról, hogy munkásságának *irodalmi emlékház* formájában állítsanak emléket. A szülői ház Darvas József bátyjának, *Dumitrás Mihálynak* a tulajdona volt, aki a cél érdekében lemondott róla, állami tulajdonba engedte át. Így nyílt meg 1979. december 3-án a *Darvas József Irodalmi Emlékház*, melynek anyaggyűjtését és berendezését a Békés megyei Múzeumi Szervezet és a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai végezték.

A házat az Országos Műemléki eFlügyelőség tervei szerint állították helyre; szépen sikerült az építés idejének — 1912-nek — megfelelő rekonstrukció. Ennek megfelelően a látogatót darulábas gang, a szobában búbos kemence, a konyhában vályogból rakott tűzhely és katlan fogadja. Ugyancsak helyreállították az udvaron levő gémeskutat is.

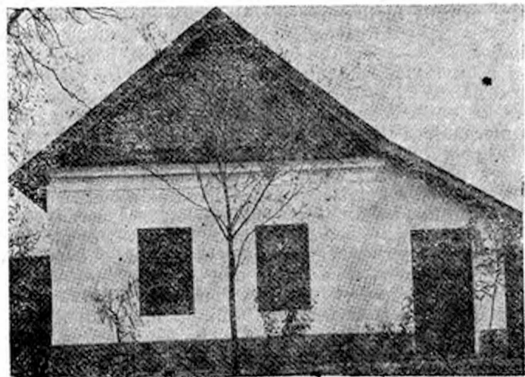
A négyosztatú ház utca felőli szobájában a család által használt és megőrzött bútorokat és tárgyakat helyezték el a rendezők, biztosítva általuk azt a miliőt, melyben a gyermek Darvas élt családjában körében, s mellyel annyiszor találkoztunk regényeiben és más írásaiban. Az egyszerű, szegényes berendezés kordokumentum is egyben: a század első fele agrárproletár életkeretének rekvizituma. Nem bontja meg a környezet összhangját az a három dokumentumtábló, melyeken a szülők telekvásárlási, házépítési iratai és anyakönyvi kivonatai láthatók, továbbá az akkor még *Dumitrás József* elemi iskolai értesítő könyvecskéi, iskoláinak és osztályainak fényképei, és — mások mellett — az a korabeli tankönyv, melyből a betűvetést tanulta „úr ír”. A falakon még családi fényképek kaptak helyet.

A konyha, mely ugyancsak néprajzi értékű is, szintén a szegényparaszti, agrárproletár élet emlékét őrzi. Felszerelés- és eszközanyaga a múlt század végétől örökölt tárgyak és az édesanya által egészen az 1970-es évek elejéig vásároltak vegyes együttese, melyet néhány múzeumi darabbal kellett kiegészíteni, hogy teljes képet nyújthasson.

Az emlékház harmadik egysége — mely az építkezés szándéka sze-

DARVAS JÓZSEF IRODALMI EMLEKHÁZ

OROSHÁZA, DÓZSA GYÖRGY U. 74.

7. Az orosházi Darvas Emlékház leporellójának címlapja

DANKÓ IMRE

rint kamra, később pedig az egyik fiú családjának ideiglenes otthona volt, a tulajdonképpeni irodalmi kiállítóhely. (Teremnek túlzás lenne nevezni!) Itt kísérhetti végig a látogató Darvas József írói és közeleti pályáját a tanítóképzős évektől haláláig, s láthatja az iránta megnyilvánuló kegyelet jeleit.

A kiállított anyag életrajzi és tematikus egységekben tárulkozik elénk, s az egyes részekre kiemelt feliratok irányítják a figyelmünket:

„*En akarok valaki lenni...*” Ezzel az egyik leveléből vett idézettel jelzi a kiállítás azt a dacos elszántságot, tenniakarást, mellyel a falu legszéléről indult félárva gyerek küzd a kiskunfélegyházi tanítóképzőben. A tárlókban a „szeptemberi úton” őt elindító tanítójának, *Tóth László*-nak, intézeti tanárainak és diáktársainak fényképei, az iskolai élet jelenetei; tankönyvek, iskolai évkönyvek; kéziratai: levelek, elbeszélés, versek, a mintatanítások füzete állítják elénk környezetével a nagyjármű fia-talembert.

„*Világosság!*” a címe a *Nyugatban* 1934-ben bemutatkozó Darvas József ott közölt költeményének s ez a címe a Pestre került s a társadalomban helyét kereső fiatal író pályakezdő életszakaszát bemutató kiállítási egységnek is. Helyet kapnak itt az író kommunista mozgalomban való részvételének dokumentumai; feltűnést keltő első regénye, a *Fekete kenyér* és annak igazi otthoni háttere: a cselekmény színhelyének valóságát mutató, elemző szociográfiai dokumentumok.

„*A népi irodalom sodrában*”, „*A néppel a népért!*” haladó és küzdő író műveinek sora mutatja a továbbiakban a vállalt elkötelezettséget. A *Vízkeresztől szilveszterig*, A *legnagyobb magyar falu*, *Egy parasztcsalád története* avatják Darvast ebben az időszakban a népi írók nagy vonulatának részesévé. Ezek a művek, kritikái; kortársak alkotásai és történelmi dokumentumok jelenítik meg a kor irodalmi és társadalmi harcainak irányát, mely a *Márciusi Frontban* kulminál. A kiállításnak ez a része az író, szerkesztő, politikus Darvas József nagy aktivitásáról tanúskodik, s azt a hűséget jelzi, melyet osztálya és hazája iránt érez, s melyet a *Város az ingoványon* című művében is kifejezésre juttat.

A kiállítás összképét ezt követően *Rajki László* szobrászművész Darvas Józsefről készült mellszobra tagolja optikailag, majd a közeleti tevékenység csúcseit — miniszteri tisztségek, az írószövetség élén, országgyűlési képviselőség — bemutató rész következik, gazdag dokumentumanyaggal és relikviákkal, a kimagasló érdemekért kapott elismerésekkel. Ezután a drámaíró és a filmíró Darvast állítja a látogató elé a rendezők szándéka, emlékeztetve a *Szakadék*, a *Kormos ég*, a *Hajnali tűz* és a többi dráma, majd a filmek legjobb megjelenítőire és rendezőire is.

Az utolsó rész a 60. születésnapján is ambíciókkal, tervekkel teli író szembesíti, s a nem sokkal később bekövetkezett tragédiát.

Az épült negyedik helyiségét ismét a család életében betöltött funkciók szerint állították helyre. Ide került a kamra, szerényen foglalva el az egyik fal mellékét, s itt van az író bátyjának volt *bognár-műhelye*.

Az emlékház megtervezői és rendezői a fentiekben vázolt koncepcióval országosan is elsőként valósították meg egy irodalmi emlékház komplex berendezését, s bíznak benne, hogy minden, irodalmat kedvelő és Darvas József írásait szerető látogató számára maradandó élményt nyújtanak.

Mindannyian tapasztalhatjuk, hogy mind a tudományos életben, mind a közvéleményben soha nem látott érdeklődés nyilvánul meg a *helytörténet* és a belőle táplálkozó, a széles körűen, mondhatni parttalanul értelmezett helytörténetre épülő *honismereti* tevékenység iránt. Ennek a nagyfokú tudományos érdeklődésnek és virágzó közművelődési tevékenységnek a jele volt az a *debreceni* helytörténeti-honismereti kiadványokat bemutató kiállítás, amiről az Alföldi Nyomda üzemi híradójában (*Nyomdász* 21. évf. 6. sz. 1984. június, 6 p.) már megemlékezünk. Tekintve azonban a kiállítás jelentőségét, nagy sikerét, valamint a *Múzeumi Kurír* sajtós, a debreceni helytörténettel foglalkozó profilját, szükségesnek tartjuk itt is megemlékezni róla. Már csak kezdeményezés jellege miatt is. Ugyanis a kiállítás anyagát a *debreceni antiquarium* gyűjtötte össze és bocsátotta a nyomda rendelkezésére. A nyomda a kiállítás megrendezését vállalta magára, kiegészítve a könyvanyagot feliratokkal, fotókkal, grafikai anyaggal. A kiállítás anyaga a tárlat végén eladásra került. Dicséretes és a kiállítás iránti nagy érdeklődést jelzi, hogy a kiállított anyag egésze gazdára talált.

Az idei könyvhéttel egy időben nyílt meg az *Alföldi Nyomdában* ez a kiállítás (1984. május 28.). A kiállítás hat táblán szöveggel és illusztrációkkal kísérte az anyagot. Az első táblán a helytörténeti kutatások és feldolgozások, illetve a honismereti tevékenység, irodalom *jelentőségéről* szóltak.

A honismereti, helytörténeti munka a *tudatosulást* segíti elő; a szigorúan vett tudományos érdekeken túl gyakorlati haszna is van: a helytörténet-honismeret a *hazaszeretet*, a *hazafias nevelés* alapja. A második táblán összevontan Debrecen *történetét* ismertették: hogyan lett a X—XI. századi kis falvakból — közülük egy volt Debrecen — az egyik jelentősebb *egyházhas hely* (a mai Nagytemplom helyén épült XI. századi kis templom, majd a ráépült XIII. századi *András templom* révén), aztán *szabadalmas város* (1361), hatalmas *uradalom központja* és jeles *vásárhely*. A város a török hódoltság alatt hármas határvédekre szorulva sajátos függetlenséget tudott a maga számára biztosítani; a *polgárosulás* erőteljes megnyilvánulásaként is a város a magyarországi reformáció központjává fejlődött. A város mint *kézműves* (sok és jómunkás céh), *kereskedőtársadalom* (áros népek, kalmárok, a Debreceni Kereskedő Társulat; 1683) országra szóló intézményeket hozott létre. *Iskolákat* (Kollégium 1538, partikularendszerével behálózta az egész országot), *vásárokat* (sokadalmak, a debreceni „nagyszabadság”-ok), *üzemeket* (nyomda 1561., salétromfőzés, tímárság stb.), amelyek fellett szinte korlátlan hatalmat gyakorolt a városi tanács. Debrecen a török kiűzése után, bár 1693-ban *szabad királyi város* lett, fokozatosan veszített jelentőségéből. A hódoltság alatt megszerzett pusztákon *állattenyésztése* és *földművelése* előtérbe

került, lásd: *Hortobágy*), polgárságában további haladó tendenciák érvényesültek. A város és iskolája a magyar *felvilágosodás* egyik központjává fejlődött (Csokonai). Nem csoda, hogy 1848/49-ben a város a szabadságharc és a polgári forradalom fő helyévé lépett elő, hogy 1849. április 14-én, mint *forradalmi főváros*, a *Függetlenségi Nyilatkozat* kiadási helye lehetett.

A szabadságharc és forradalom leverése után nemcsak keményen büntették, de hosszú időn át *mellőzés* is volt a része. Azonban a társadalmi haladás ezúttal sem lehetett feltartóztatni; a vasút megépültével (Debrecen vasúti csomópont, posta- és vasútigazgatósági székhely lett), a korábbi manufaktúrákká fejlődött műhelyek egyikéből-másikából üzemekké alakult *gyárakkal* Debrecen a *kapitalista fejlődés útjára* lépett (István malom, 1843). A város tőkés fejlődése gyorsított szabadelvű, függetlenségi polgári tendenciákat (*Kossuth-kultusz*), másrészt szociáldemokratá színezetű *munkásmozgalmat* (*Margit-fürdő*) alakított ki. Debrecen fokozódó gazdasági és társadalmi feszültségek közt vált 1876-ban az újonnan alakult *Hajdú megye* székhelyévé és tartott az idegen érdekekért vívott első világháború felé. A sok bajt, szenvedést hozó háború semmit sem oldott meg a felgyülemlett gazdasági, társadalmi feszültségekből, kérdésekből, sőt az itt különösen rövid ideig tartó *Tanácsköztársaság* reaktorjaként is elszenvedett újabb megpróbáltatások az egykor oly gazdag, oly virágzó várost határszéli, *szegény várossá* tették. A két világháború közötti időszak legfontosabb alkotása a 1912-ben kapott *egyetem* melő keretek közt, épületekben való elhelyezése volt. Azonban sem 1848/49, sem a Tanácsköztársaság, illetve az azt előkészítő szellemi-kulturális mozgalmak (*Ády, Móricz* stb.) nem múltak el nyomtalanul városunk felett. A *Reform Társaság*, az *Ády Társaság*, a *Márciusi Front* Debrecen a haladó mozgalom, népi tendenciák központjává tették. A város mindjebb radikálisuló közléte magyarázza, hogy a második világháborút követő *újzászúletésben* ismét „forradalmi főváros” tudott lenni (*Ideiglenes Nemzetgyűlés* 1944. december 21.).

Ennek a nagyszerű, az egész ország és társadalom fejlődésére kiható történetnek számos kutatója, feldolgozója akadt. *Bartha Boldizsár* Rövid Chronikájától (1664), *Szűcs István* háromkötetes, nagy összefoglalásán át (Debrecen sz. királyi város történelme, 1871.) a *Zelizy Dániel* szerkesztette „egyetem leírás”-t érintve (1882), *Zoltai Lajos* hihetetlenül gazdag adat-anyag-feltáró munkásságát kellően méltányolva (Települések Debrecen város területén a XI—XV. századokban, 1925., Debrecen város könyvnyomdájának 18. századi működése, 1934., Ismeretlen részletek Debrecen múltjából, 1935., Ötvösök és ötvösművek Debrecenben, 1937., A debreceni viselet a 16—17. században, 1938. stb.), *Szabó Istvánról* szólva (A debreceni uradalom a mohácsi vész korában, 1934., A debreceni tanyarendszer kialakulása, 1929., A tokaji rév és Debrecen, 1933., A szabadságharc fővárosa Debrecen, 1849. január—május, 1949. stb.) és *Komoróczy Györgyről* is megemlékezve (A városi közigazgatás Debrecenben 1848-ig, 1969. stb.) hosszú-hosszú út után érkezünk el *Balogh Istvánig* (A cívisek társadalmá, 1948., Debrecen, 1958., A debreceni István-malom 100 éves története, 1943., A cívisek világa, 1973. stb.), illetve a most megjelenés alatt álló ötkötetesre tervezett *várostarténetig* [Ránki György (szerk.): Debrecen története].

A kiállítás megemlékezett a gazdag debreceni sajtóról is és szolt a honismereti-helytörténeti szempontból oly fontos Fazekas Mihály-féle, majd egy félvívásázig fennálló *Debreceni Kalendáriumról*, az 1901-ben indult, szintén majd egy félvívásázig megért *Debreceni Képes Kalendá-*

riomról, a *Milleker Rezső* és *Hankiss János* szerkesztette *Debreceni Szemlérlől*.

A harmadik tabló a város *intézményeiről*, illetve az azokkal foglalkozó honismereti-helytörténeti munkákról nyújtott összefoglaló képet (városi tanács, református egyház, iskolák, egyesületek).

A negyedik tabló a debreceni termelőmunkáról; az életmódalakító *mezőgazdaságról* (föld- és erdő-, valamint kertművelés, állattartás), a *céhes iparról*, a manufaktúrákról, a gyáriparról, illetve a közlekedés alakulásáról adott képet. Kiemelten szolt a mindezt összefoglaló debreceni *vásárokról*.

Az ötödik tabló a *korai munkásmozgalmal*, a munkásművelődés lehetőségeivel, a kialakuló *nagyüzemek* világával foglalkozott. Míg a hatodik tabló a *ma világába* vezetett, a mai Debrecen gazdasági-társadalmi életének fő tényezőire, a nagyüzemekre, a hatalmas, sok embert foglalkoztató *gyárakra* (Hungária Műanyaggyár, MGM, MEDICOR, TANÉRT, BIOGAL, Házgyár, Ruhagyár, Szé- és Bútorgyár stb. stb.) utalt az *üzem-történetirás*on, mint sajátos helytörténeti-honismereti műfajon keresztül.

A kiállított anyag között a legkülönfélébb „műfajú” kiadványokat láthatunk, az igen sok különnyomattól kezdve a ma már könyvritkának számító nagyszabású monográfiáig, melyek egyike-másika mint nyomdai termékek is figyelmet érdemeltek (ilyenek a Szűcs István-féle kötetek, a Zelizy-féle városleírás stb.).

Külön érdekessége volt a kiállításnak, hogy ez a honismereti-helytörténeti feldolgozások, tehát nyomdai termékeket elénk táró kiállítás az *Alföldi Nyomdában* került bemutatásra. Az üzem dolgozóí saját szemekkel láthatták, hogy elődeik és saját maguk munkái, nyomdatermékai milyen becses, megbecsült, nem egyikük valóságos ritkaságszámba menő darabjai kulturális életünknek. A kiállítás közönsége — főleg nyomdászok — szakmai érdeklődéssel is fordult a kiállított anyag felé. A bemutatott kiadványok saját üzemük, szakmájuk története, a nyomdászágnak a város életében betöltött szerepe felől is ösztönző tájékoztatást nyújtott. Bizonyára olyan vonatkozásban is, hogy a bemutatott anyag, a kiállításban érvényre jutó társadalmi-kulturális tendenciák *ösztönző erővé* váljanak az *Alföldi Nyomda* dolgozóí, vezetősége számára saját üzemtörténetük, sajátosan alakult és alakuló *életmódjuk* megismerésére, adatai összegyűjtésére, megőrzésére és feldolgozására.

***

Nagy László-emlékház Iszkaón

1984. ápr. 10-én Veszprém megye és Kerta község közös tanácsa, az Országos Műemlékfelügyelőség, a Magyar Könyvkiadó és Könyvtérjesztők Egyesülete és a Magyar Írók Szövetsége rendezésében, a költészet napja országos nyitásként adták át Iszkaón, Nagy László szülőfalujában a *Nagy László-emlékházat*. A költő szülőháza népi műemlék, felújításáról az OMF gondoskodott. Az emlékházban helyet kapott egy *bolgár szoba* is, utalva Nagy László erős bolgár kapcsolataira, a bolgár népköltészet, irodalom mesteri tolmácsolásában, népszerűsítésében elért *kimagasló eredményeire*. A nagyszabású avatási ünnepségek közreműködtek: Gyuricza László, Csóóri Sándor, Hubay Miklós, Berek Kati, a Bartók táncgyűttes, a Téka és a Zsarátnok népzenei együttesek, Sebő Ferenc, Ivan Pejkovszki, Nino Nikolov.

A Múzeumi Kurír szerkesztőségének, Debrecen

Nem régóta ismerem, de nagyon megszerettem a Múzeumi Kurírt. Könnyen és mégis nagyon nehezen lehet jellemezni ezt a színes tartalmú lapot, amely a múzeumi tevékenységekhez kapcsolódó gyűjtő, elemző, kutató munka minden ága-bogával foglalkozik. Az utóbbi vonása miatt nehéz a tartalmát még csak utalások formájában is jellemezni. A szerény „Kurír” cím arra utal, hogy gyorslábú akar lenni, ez a sokféle szakmának az ügyét ilyen serényen szolgáló folyóirat. Minden száma ugyanis különböző tudományok egy-egy kisebb-nagyobb területét futja be. Ezzel együtt jár, hogy közlései általában rövid lélegzetűek: egy-egy részterületről adnak rövid, de annál elevebb tudósítást, helyzetképet, beszámolót. Cikkei — éppen emiatt — nemcsak hasznos, de élvezetes olvasmányok is. A Kurír közleményeiből rendre kimaradhatnak, ill. kimaradnak a hosszas elvi bevezetések: in medias res kezdődnek. Ez a feldolgozási mód sok, egyébként veszendőbe menő hasznos írás megmentését, közzétételét teszi lehetővé.

Ez a tulajdonsága alkalmassá teszi a Kurírt arra is, hogy helyet adjon különböző tudományos munkában még kezdőnek számító kutatók szárnypróbálgatásainak. De ez nem mehet a színvonal rovására, hisz a mércét ismert kutatók — köztük egyetemi tanárok, múzeumigazgatók — írásai jelentik.

Mindez annak a szerkesztési elvnek és gyakorlatnak köszönhető, amelynek kialakításáért és ébrentartásáért olyan sokat tett és tesz napjainkig a Kurír szerkesztője.

Ezeknek a vonásoknak köszönhető, hogy valóban életképesnek bizonyult ez a szerény, hasznos és minden olvasója számára kedves folyóirat. Most tölti be tizenötödik évét. Az eddigi eredményekhez szívóbb gratulálunk a folyóirat szerkesztőjének, Dankó Imrének, a szerkesztőség tagjainak, alkalmi vagy rendszeres munkatársainak; és mindannyiuknak további sikerekben gazdag munkát kívánunk.

Budapest, 1984. július 18.

Banó István

ÚJVÁRY ZOLTÁN

A keleti szlávok színjátékszerű hagyományainak rendkívül figyelemre méltó példája az igen népszerű, széles körben elterjedt *Kosztroma* (*Kosztzruba*) néven ismert játék. Ezt az orosz kutatók a népi színjátszás olyan sajátos példájaként említik, amely jól mutatja a szertartásnak, a rítusnak színlelőadássá való fejlődését. A cselekménysorozatban a megjelölt esemény olyan folyamaton megy át, amely a rítust teatralizált jelenetté változtatja. A rítus az epizódok beékelődésével, közjátékszerű jelenetekkel teljesen átalakult.¹ A játék rendszerint nem egy konkrét naptári naphoz kapcsolódott. Általában pünkösd és Péter-Pál (június 29.) közötti időben játszották. Előfordult, hogy néhol egy meghatározott napon, pl. pünkösd utáni hétfőn vagy Keresztelő Szent János napján mutatták be.

A játék eredetével, funkciójával, kapcsolataival stb. összefüggő számos kutatási kérdés előtt a gazdag repertoárból néhány jellemző változatot mutatnak be. A brjanski kerület Domasevo és Dorozsevo nevű falvaiban a legutóbbi időkig (1954) előadták ezt a körtánc-komédiává változott szokást. A *Kosztromát* egy leány alakította. A szerep szerint mozdulatlanul feküdt, haldoklott. Asszonyok, lányok táncoltak körülötte. A súlyos beteg *Kosztroma* mellett egy asszony a kender, len vászonná való feldolgozásának munkafázisait utánozta. A munka befejezésekor a jelenlevők együtt mondták: „Kosztroma, Kosztroma, úrnóm, Kosztroma!” A beteg Kosztroma a munkafolyamatok végén, amikor a vászon „elkészül”, meghal. Jajveszékelve siratják és eltemetik.²

Ukrajna nyugati területén a lányok legnépszerűbb játéka közé tartozott. A központi alak neve *Kosztzrub* — *Kosztzruba*. A játékvázlatokat alapos vizsgálat alá vette Zilynskyj O., aki megállapítja, hogy jelentős területi eltérések figyelhetők meg a játék részleteiben, teatralizálásában, azonban a halál-temetés mindegyiknek lényeges eleme. Fontosnak tekintik *Kosztzrub* halálának előzményeit, amelyre több variánst említ. A meghalt *Kosztzrub*ról, *Kosztzrubonykáról* különböző dalok hangzanak el a játék során. A paradisztikus sirató ének egy változata:

Meghalt, meghalt Kosztzrubonyka,
Meghalt, meghalt galambocskánk,
Nem jó neki.
A városban jártam,
Sokat eladtam,
Dohányt vettem,
Dohányt nem drágán,
Két garasért.
A dohányt elszívtam,
A fejemet leborotváltam.
Most inni fogok,
Sétálni fogok.
A halál jön,

Meghalok.
A kerítésnél álltam,
A kozákokra néztem,
Vidám dalt énekeltem,
Csír-vir, bom-bom.³

Ismeretesek olyan változatok is, amelyekben a meghalt *Kosztrubonyka* feltámad.

A leányok körbeállnak, a kör közepén egy leány a halott *Kosztrubonykát* alakítja. Barátnői a következő dalt éneklék:

Meghalt, meghalt Kosztrubonykánk,
Meghalt, meghalt galambocskánk,
Fehérlábú kancánk,
Ne ess le a hídról,
Ne ess le!

A *Kosztrubonykát* megszemélyesítő lány akkor felugrik, miközben a lányok éneklék:

Éledj fel, éledj fel Kosztrubonykánk,
Éledj fel, éledj fel, galambocskánk.⁴

Több változatban — mint említettük — a munkafolyamatot is utánozták: gereblyélést, boronálást, vetést, kapálást, kéveköttést, betakarítást, cséplést és őrlést. A komédiává alakult játékok középpontjában azonban már csak a „hős” halála, eltemetése és feltámadása áll. Néhol a *Kosztrómát* alakító személyt deszkára vagy teknőbe fektették és a folyóhoz vitték. Az ilyen változatokban a temetés adta a fő attrakciót. Sok helyen a *Kosztrómát* egy lányruhába öltöztetett szalmabábu „alakította”. A bábút teknőbe tették és sirással, jajgatással a tóhoz vagy a folyóhoz kísérték és a vízbe dobták.

Más változatok szerint a *Kosztroma* — *Kosztruba* bábút a földbe temették. A férfi vagy a női ruhába öltöztetett bábút a szarotvi kerületben énekelve vitték végig a falun.

A kosztrani körzetben a férfi bábút *Jarilónak* nevezték. A *Jariló* megegyezik *Kosztrómával*. *Jariló* koporsóját egy öregember vitte. A „halottat” síró, jajgató gyászolók követték.

A játékká, a temetés paródiájává alakulást mutatja az, amikor már megjelenik a papot alakító játékos, aki gyékényruhájával a pap miseruháját utánozza, s egy másik szereplő füstölöként egy bocsortor himbál a kezében. Az ilyen jeleneteket rendszerint harsány nevetés kísérte, sőt bizonyos erotikus fesztelenségre is vannak adatok.⁵

A *Kosztrómával*, *Kosztrubával* kapcsolatos játékváltozatok eredetéről és funkciójáról a legkülönbözőbb magyarázatok alakultak ki az orosz, illetőleg általában a szláv kutatók körében. Tekintettel a *Kosztrómát* mítikus lénynek, a tél-tavas megszemélyesítőjének, meghaló és feltámadó istenségnek, a vegetációs erő szimbólumának, kapcsolatba hozták a *Morena-Marenával*, az ősök kultuszával stb.

A halál és a temetés különösen nagy hangsúlyt kapott a különböző teóriákban. A temetést utánzó játékok fő formáira az európai népek körében bőséggel vannak párhuzamok. A szokás értelmezését illetően a nem szláv hagyományt vizsgálók körében is a legkülönbözőbb, szinte országokként eltérő magyarázatok születtek. Néhány nézet általánosan ismert. Így pl. az, amely szerint a temetési játék a vegetáció pusztulásával függ össze, illetőleg az évszakváltozás fejeződik ki benne. A középkori *haláltánc* hagyománykörének a hatását is hangsúlyozzák. Az

adatok sokasága bizonyítja, hogy a halottas játékokba különböző szokáselemek, hiedelemmotívumok kapcsolódtak. Hasonló témakörű szokásokkal, játékokkal kontaminálódtak és új részletekkel bővültek (pl. az egyházi szertartás utánzása).

A *Kosztroma* játék értelmezésével kapcsolatban a szláv kutatók egy alapgondolatban megegyeznek: *Kosztroma* — *Kosztruba* (*Jariló*) egy mítologikus (szimbolikus) lényt képvisel. Ezt a lényt megjeleníthette élő személy vagy bábu. A bemutatás különböző változataiban az egykori szertartás játékká alakulása jól megfigyelhető. A kontaminálódás következtében olyan részletekkel bővült (pl. erotikus vonatkozások), amelyek a játékot dramaturgiailag is módosították, s ugyanakkor az eredeti kultikus alaptól teljesen leválasztották.

A keleti szláv *Kosztroma* — *Kosztruba* játék bemutatott formái jól beilleszthetők a halottas játékok, temetési paródiák rendkívül változatos európai repertoárjába.

JEGYZETEK

1. V. J. Krupjanskaja: Narodnij teyatr. In: Russzkoje narodnoje poeticeszkoje tvorcesztvo (red.: P. G. Bogatirjev). Moszkva, 1954. 388.
2. L. Kulakovszkij: Az orosz népi színjátszás forrásainál. Színház történeti Értesítő, 1953. 2. sz. 21–22.; V. J. Krupjanskaja: i. m. 388.
3. O. Ziljynskij: Iz isztorij vosztochnoszlavjanszkij narodnüh igr (Kosztroma-Kosztrub). Russzkij Folklor, XI. 1968. 200–201.
4. O. Ziljynskij: i. m. 201.
5. V. J. Propp: Rosszskije agrarnije prazdnjiki. Leningrád, 1963. 86–88, 133.

***

Hajdúk kútja Hajdúdorogon

1984. máj. 4-én avatták fel Hajdúdorog főterén *Fürtös György* szobrász-keramikus művész *Hajdúk kútja* című alkotását. Pirogránitból készített díszkútról van szó, amit a pécsi Zsolnay Porcelángyár készített. A zömök, vártorony képét idéző műalkotás hétoldalu hasábtetsten a hét hajdúváros domborművű címere látható. A mediterrán hangulatot idéző, a szabad hajdúk korát példázó díszkút igen jól illik bele környezetébe, és szépen példázza a hajdúk önbecsülését, az áldozatos lokálpatriótizmust.

EGY PARASZTI, ÚGYNEVEZETT VERSES LEVÉL GÖMÖRBŐL

B. KOVÁCS ISTVÁN

Népköltészet és műköltészet egymást termékenyítő kölcsönhatása közismert. Kölcsönös viszonyuk vizsgálatához jó lehetőséget kínálnak azok a mindkét részről periferiális alkotások, amelyekben egyaránt felfedezhetők a nép- és műköltészet sajátosságok, tartalmi és formai elemek.

Az úgynevezett *verses levél* műfajának kialakulása szorosan összefügg a paraszti írásbeliség lassú térhódításával. Főleg a múlt század második felétől az első világháború végéig örvendétek nagy népszerűségnek. A katonaként szolgáló parasztleányok küldözgették otthon maradt kedvesüknek és bennük a keserves katonasors, a kedvestől való távollét keserve fejeződik ki. Fogalmazásuk többnyire nehézkes, tele vannak döcögő rímekkel és csak nagyritkán hallani ki belőlük a népköltészet csiszoltabb hangját.

Alábbi példánk részint korai előfordulása (1866), részint viszonylag jól sikerült fogalmazása miatt érdemel figyelmet. Főleg az első részben található egy sor olyan kifejezést és fogalmazási módot, amelyek a klasszikus népköltészet hangját idézik és amelyek a között darabot a műfaj legsikerültebb alkotásai közé emelik. A vers a Rimaszombatban megjelenő Gömöri Lapok c. hetilap 1870. július 3-i számában jelent meg a következő szerkesztőségi jegyzet kíséretében: „E levelet, melyet a véletlen juttatott kezünkbe, nem valamely műköltő, hanem egy falusi földműves besorozott fia írta a szeretőjéhez. Közöljük azt, mint olyan termékét a szó valódi értelmében vett népköltészetnek, mely alakja és naiv, mesterkéletlen hangjánál fogva a figyelmet mindenesetre megérdemli.”

Egy katona levele Prágából kedveséhez

Prága, máj. 8. 1866

Bús könnyeim folynak szomorú orczámon,
Nincs ki vigasztaljon idegen országban!
Nagy köszirtek közé van szívem szorítva,
Hogy most nem láthatlak Baje falujába.
Gerlicze madár is, mely párjától elvált,
Mindaddig kínlódik, míg halála talál.
En is tiemiattad édes virágzásom,
Megnugvásomat sehol nem találok.
Feltekintek búsan a magas egekre,
Istenem, teremtom légy segedelmemre!
Oh, vezérelj engem kedves szeretőmhöz,
Hogy borúljak én le dobogó szívéhez.
Hagy beszéljem én el nehéz panaszimat,
Mily búsan töltöttem az én napjaimat.
Mind erdőt, ligetét egyiránt felvettem,
Nem találalak ott Trézikém, kedvesem.
A folyópatakok sűrűn csergedeznek,

Míg hozzád Trézikém, kedvesem elérnek.
Azok rebegik ki nekéd nagy bánatom,
Hogy így elhagytalak, kedves, hű galambom.
Örömmel fogadnám kincsem leveledet
Hogy ki nem rekesztél szívedből engemet.
Mély álmódosások közt tűnődik lelkem,
Hogy el kellett jönnöm tőled hű kedvesem.
Hogy ha leveleddel felékesítenél,
Boldogan hinném, hogy el nem felejtettél.
Akkor azben szívem boldogan elhinné
Hogy hű maradsz hozzám; mint monadt (tudod-ét)
Kívánok tenéked sok boldog éveket,
Aldjon meg az Isten, ne vess meg engemet!
Az levél csak halad,
Szegény Pali marad.

szolgálók . König Vilhelm I-te fon Preussen 34-dik Infanteri Regiment 1-te
Batalion 4-te Compániában mint köztívész.

Domo Pál

***

Kiállításokat járva ...

1984. jún. 1-én, a KLTE díszudvarán Szabóky Zsolt nyitotta meg a Magyar Fotóművészek Szövetsége és a Múcsarnok közös rendezésében bemutatott *Bolgar fotóművészeti kiállítást*. 8-án a Szakszervezetek Fővárosi Művelődési Házában, a Népi Iparművészeti Tanács és a Hajdú-Bihar megyei Tanács által közösen rendezett, *Debrecenbe kéne menni ...* c. népi iparművészeti kiállítást Szabó Imre nyitotta meg. A nyitáson közreműködött a Csobolyó népzenei együttes. 13-án, a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumban *id. Fazekas Lajos*, a népművészet mestere és *Fazekas Ferenc* népi iparművész kiállítását Gyarmati Kálmán nyitotta meg. 14-én, a bajai Türr István Múzeumban Varga Gyula nyitotta meg a *Textil- és bőrhimzések a debreceni Déri Múzeumból* c. kiállítást. 17-én, a tatai Kuny Domokos Múzeumban mutatta be a Közlekedési Múzeum *100 éves a Budapest—Tata vasútvonala* és a tatai múzeum *30 éve város Tata* c. kiállítását. A kiállításokat Papp Sándor nyitotta meg. 17-én, a nagykovácsi Arany János Múzeumban Sztrinkó István nyitotta meg a *Kiskunság népművészete* c. kiállítást. 19-én, a Magyar Nemzeti Galériában került sor *Orbán Dezső* (Ausztrália) *festőművész gyűjteményes kiállításának* megnyitására. A látartat Szabó Júlia nyitotta meg. 24-én a Déri Múzeumban Hoffmann Tamás nyitotta meg az Osztrák Néprajzi Múzeum *Nagyomlás* c. kiállítását.

***

A Magyar Néprajzi Társaság 1984. évi közgyűlése

A Magyar Néprajzi Társaság 1984. évi közgyűlését jún. 13-án tartotta. A közgyűlésen előadást tartott *Gunda Béla* (A magyar néprajz Európában). Ortutay-emlékérmet kapott *Ujváry Zoltán*, tiszteleti taggá választották *Ujváry Kálmánt*.

A LACIKONYHÁRÓL ÉNEKELEK...

DANKÓ IMRE

Vásáraink festői világából sok művész a lacikonyhát emelte ki. Életképfestészetünk kedvenc témája volt a lacikonyha, ami már pusztá nevével is érdeklődést keltett, jó hangulatot árasztott. A név összefüggésben van a laci, azaz lusta, a laciskodik — lustálkodik szavunkkal, amihez különböző szótáraink hozzáteszték, hogy a melegtől való elernyedést is jelenti. Ez pedig onnan származhat, hogy László napján, június 27-én, általában már meleg szokott lenni, mint ahogy az volt a jó Toldi Miklós idejében is, ahogy Arany János szebben kifejezte: „felült Lackó a béresek nyakára”. Egyezik a jelentés, mert a múlt közvéleménye a lacikonyhát „az korhel és haszontalan, magokat jobbítani nem akaró, dolgot kerülő, henyélő lusták lakházának” is nevezte. Az biztos, hogy a lacikonyhák nem a munka közismert helyeiként étek a köztudatban. Erre engednek következtetni a velekapcsolatos lacibetyár, lacizó szavak, kifejezések is. De nem tagadhatjuk azt sem, hogy végeredményében a lacikonyhák hasznos, szükséges intézmények voltak. A lacikonyhák vásári olcsó konyhák, étkezőhelyek, a régi népet egyszerű, nem a változatos úri-nép számára való, célszerű lehetőségei voltak. Úgy, ahogy Arany János mondta róluk:

El innét, finnyás orrú satnya nép!
El, vékonypézdú, holdvilági faj,
melynek eleme csak illatolaj,
S befogja orrát ha szabadra lép!
El e pusztult népi! Nincs közöm velek.
A lacikonyháról énekelek.

A lacikonyhák nevét többen II. Ulászló királyunkkal hozták kapcsolatba, aki kénytelen volt ilyen olcsó, vásári konyhákról étkezni. Ez a névmagyarázat azonban nem helytálló. A lacikonyhák nevében a László név egyben szegényességet, lustaságot, de furcsa ellentmondásként mozgékonyt is kifejező becéző alakját, a laciit kell keresnünk. Nyelvtörténeti adatok szerint már a XVII. században is így nevezték a vásári, alkalmi főző- és étkezőhelyeket, megkülönböztetésül egyrészt a még szerényebb vásári étkezőhelyektől, a sütőtojtóktól, a kávésoktól, másrészt a nagyobb szabású vásári vendéglátó lehetőségektől, a dutyánoktól, a tabernáktól, a korcsmasátraktól.

A lacikonyha, ahogy a neve is mutatja, alapvetően konyha, főző-sütőhely volt. A főkellék a konyhát és a lócás vendégasztalokat is magába foglaló sátor volt. A konyhát rendszerint a sátor bejáratánál állították fel, hogy a konyhai műveletek kívülről is jól láthatók legyenek. De azért is, hogy azokat a futó vendégeket is, akik nem ültek be a sátorba, könnyen ki tudják szolgálni, kezébe nyomva egy-egy kívánatos lacipecsenyét, a lacikonyhák inycsiklandó különlegességét. A lacipecsenye egy-

egy jól felpaprikázott, borsozott, hagymázott zsírban kiszült sertéslapoc-ka, esetleg tarja szelet volt, amit egy erre a célra szőtt, puha, vakítóan fehér félbevágott cipőba téve adtak át a vendégnek. A pecsenyét a vendég szeme láttára, esetleg saját választása alapján vették ki a forró zsírból és tették a cipőba. A zsírja azonnal befogta, még kívánatosabbá tette a cipőt. A lacikonyhák azonban nemcsak lacipecsenyét készítettek. Sokkal többet, többfélét főztek, sütöttek, mintsem ezzel az egyféle, bármily híres, neves étellel beérték volna. Széltére-hosszra főztek például a gulyást, jobban mondva a gulyásos húst, aztán a különböző paprikásokat, birkapaprikástól a halpaprikásig. A legtöbb lacikonyhában árusították a töltöttkáposztát. Ezt a kiváló, sokak által keresett ételt rendszerint odahaza készítették el és a vásáron márcsak felmelegítették a hatalmas cserépfazekakban összeért, különös ízt kapott töltöttkáposztát. Sok lacikonyhás füstölt hússal főtt szárazbalevest is árult, de kedvelt portéka volt a jól felsáfrányozott, csigatészta húsvéles is, aminek kifőtt marhahúsát ecetes tormával tették a vendég elé. Sok lacikonyha árult meleg pogácsát. A krumpilis pogácsa volt köztük a legkedveltebb. De többféle rétest is készítettek: káposztást, mákóst, túróst. A pogácsával, rétesel sem a helyszínen bajlódtak, hanem otthon készítették el és kint, a laciában, csak melegítették. Minthogy a tészta jó meg voltak zsírözva, nem száradtak ki és felmelegítve frissebbnek látszottak, mint eredetileg voltak. A lacikonyhák egy-egy vásáron egész utca, vagy jobban mondva sátorosorokat alkottak. Cégereikről is meg lehetett őket ismerni, de legjobb eligazító volt köztük az a fenséges, esetenként más és más illat, amivel ételeiket készítették, tállalták.

A lacikonyhákban szerény italmérés is folyt, hangsúlyozva, hogy nem csárdáról, korcsmáról, lebujirol, gyugyorirol van szó, hanem konyháról, étkezőhelyről. A lacikonyhás általában saját pálinkáját mérte, fűtülökben, étvágygerjesztőnek és valamelyik híres borvidékről származó bort szolgált fel „öblítőnek”. A lacikonyhásoknak nagy szerepük volt a szódavíz elterjesztésében, közülük sokan szódavízkesztők, későbbi nevükön szikvízgyárosok is voltak.

A vásárok jelentősége csökkenésével a lacikonyhák is leépültek. Hanyatlásuk azonban csak átmeneti volt. A lacikonyhák, különböző elnevezéseken, éppen napjainkban kelnek új életre változó világunk igényeinek és lehetőségeinek megfelelően forgalmas utak mellett, tereken, utcák sarkokon, igen sokszor állandó jellegű pavilonokban.

***

Bél Mátyás-emlékülés, születésének 300. évfordulójára

A MTA több osztálya 1984. ápr. 6-án nagyszabású *Bél Mátyás-emlékülést* rendezett. Közreműködtek: Martos Ferenc, Kosáry Domokos, Wellmann Imre, Vörös Károly, Fabiny Tibor, Filep Antal, Tarnai Andor, Somogyi Sándor, Szelestei N. László, Balogh István.

**ÉPÜLETEK ÖSSZEÍRÁSA
EGY TÉGLÁSI URADALOMBAN
(Bökönyi Bek Pálné birtokának épületei
az 1840-es években)**

PÁLL ISTVÁN

A szakirodalom az uradalmi építkezések vizsgálatá során főként a kastélyok, kúriák leírására törekedett, s nagy fontosságot tulajdonított meg a főúri nagyobb építkezéseknél jelentős szerepet játszó mesterek, tervezők személyének, azok munkásságának. Az uradalmak összes épületeinek leírását, főleg az erdélyi anyagot közlő B. NAGY Margit munkásságából ismerjük, aki a *Várak, kastélyok, udvarházak* című munkájában (Bukarest, 1973.) az erdélyi levéltárakban fellelhető inventáriumi alapján adott szemléletes képet a hajdanvolt épületekről, azok be rendezéséről is.

Jelen dolgozat bökönyi Bek Pálné téglási uradalmában a 1840-es években létezett épületek leírását adja egy biztosítási ügylet kapcsán keletkezett összeírás alapján. (A *Szabolcs vármegyei Tűzkármentesítő Intézet* 1843-ban hozták létre abból a célból, hogy a tűz esetén kárt szenvedettek kártérítést kapjanak. A benne való részvétel a jobbágyok részére kötelező volt, míg a nemesek önkéntes alapon vettek részt benne. Az összeírás kiterjedt minden épületre, amely éghető anyagokból készült, valamint a „termesztményekre” is. Az összeírás anyaga, valamint az Intézet alig több mint hatév fennállása alatt keletkezett iratok a Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltárban a IV. A. 19. 1–15. szám alatt találhatók.)

A téglási uradalom anyagának közreadásánál az a cél vezetett bennünket, hogy abból megismerjük azokat az építkezéskor felhasznált anyagokat, amelyek az épületeket alkották, s belőlük bizonyos következtetéseket a népi építési gyakorlatról is levonhatunk. Az uradalmi és a jobbágyi-paraszt építkezés összefonódására, egymásra hatására több kutató, köztük a fentebb említett B. NAGY Margit is felhívta a figyelmet. „A gazdasági melléképületek, cselédlakások, csürök, majorok, malmok, kapuk leírásának közzétételével a népművészet és népi építészeti kutatói” értékes adatokhoz juthatnak — írja B. NAGY idézett munkája bevezető tanulmányában (9. o.).

Még néhány szót az uradalomról: a korábban hajdúszabadalmat kapott, de attól 1635-ben megfosztott Téglás több birtokos kezén is volt, míg a 18. század elején a szabadságharc bukása után — a többi Rákóczi-birtokhoz hasonlóan — visszaszállt a királynak. 1799-ben adományként Bek Pál királyi tanácsos kapta meg (Lórántházán és Nyírbaktán is nagy birtokai voltak a 19. század első felében). „Neki köszönheti a község utcáinak egyenes vonalát, rendezettségét” — olvashatjuk a vármegyei szociográfiában (CSOBÁN Endre szerk.: Debrecen sz. kir. város és Hajdú vármegye. Bp. 1940. 12. o.). Bek Pál az összeírás idején már nem élt (1843), a birtok épületeit özvegy tulajdonként vették lajstromba.

A birtok további sorsáról röviden: házasság révén jutott a Dégen-

feld grókok tulajdonába a többi településen található birtokrészekkel együtt (Bek Pál leánya, Paulina gróf Dégenfeld Imre neje lett, s így hozományképpen magával vitte a nyírbaktai és a lórántházi birtokot is.).

Méltóságos Bökönyi Bek Pálné Asszony Eő Nagyságának Tűzkármentesített épületei betsűjének Táblája

1. Egy 11 öles Ház a' Város közepén melybe a Városi Jegyző lakik vajog falra tölgyfából deszka padlásra nád tetővel	400 frt
2. A' Platzon egy 5 1/2 öles meszárszék épület vajog falra tölgyfából deszka padlással nád fedéllel	90 frt
3. Egy 5 1/2 öles bolt épület patitis és Téglá falra tölgyfából deszka padlással és sendej tetővel	100 frt
4. Egy 11 öles Molnár Ház patitis falra tölgy fából deszka padlással nád tetővel	300 frt
5. A' Platzon lévő Száraz malomok között a' nap nyugot felől való egy száraz malom tölgy és fenyő fából Deszkás malom házzal nád tetővel	750 frt
6. A' közbülső Száraz malom hasonló materiálékból	850 frt
7. A' Nap kelet felől való száraz malom hasonló materiálékból melly egyszerűs mind kását is darál	950 frt
8. Egy 11 öles pálinka főző épület Téglá falra fenyő gerendákkal deszka padlással Síndejlel fedve	1150 frt
9. Egy 8 öles kondás Ház vajog falra tölgy fából deszka padlással nád tetővel	200 frt
10. Egy 10 öles Csapszék épület vajog falra tölgy fából deszka padlással nád tetővel	250 frt
11. Egy két és fél öles Istálló patitis falra tölgy fából gaz fedellel	42 frt 30 xr
A városon lévő épületek betsűit ára térszen öszvesen	5082 f 30 xr

Az udvarban

12. A' napkeleti oldalon Kettős kapus Ház Téglára fenyő fából és tölgyfából deszka padlással és sendej fedellel	300 frt
13. Az udvari Kis Szöllőbe egy 3 öles épület téglá falra fenyő fából padlással nélküli sendej tetővel	75 frt
14. Egy öles malom Ház szivarványos kúttal pítlés malommal a' benne lévő 3 nagy kádakkal 3 emeletes deszka padlással és sendej tetővel	3500 frt
15. Egy 56 öles hosszaságú épület melybe van a' Kertész Ház Tehén és bivaig Istálló egy 10 öles kotsi szín padlással nélküli Hajdú és béres Ház és egy Ló Istálló tölgyfából deszka padlással sendej tetővel	1500 frt
16. Az Eszakraól való van kapunál nap nyugotról az Ispányi Ház téglá falra fenyő fából stukatur padlással sendej tetővel	180 frt
17. Ezen Kapunál a' napkeleti oldalon a' Kertész Ház ehez mindenbe hasonló	180 frt
18. Egy 28 öles épület a' Kertész Ház végibe melybe van egy Ló és egy örök Istálló egy 8 öles kotsi szín padlással nélküli téglá falra tölgy fából deszka padlással 'sendej tetővel	520 frt
19. Ezzel által ellenbe délről egy 52 öles Hosszaságú 5 öles szélességű épület melybe van a' Kovács és Lakatos Ház, Szenttartó kamora 5 szakasza Ló Istálló Kotsis Szakács és Bodnár Szobák a' Bodnár Műhely — Téglából tölgyfával deszka padlással 'sendej tetővel	2000 frt
20. Egy 10 öles épület melybe van a' Dohány magazin Asztalos műhely téglából fenyő fával deszka padlással 'sendej tetővel	325 frt
21. Egy 18 öles épület melybe van a' Jäger Ház vas magazin Téglá falra fenyő fából deszka padlással 'sendej tetővel	285 frt
22. Egy 17 öles Tiszti Ház sárfalra tölgy fából deszka padlással 'sendej tetővel	450 frt
23. Egy 6 öles Sertés Hizlaló épület tölgyfából tölgyfa deszkákkal 'sendej tetővel	225 frt
24. Egy 20 öles Tengeri Gőre tölgy és fenyő fából léttel 'sendejlel fedve	300 frt
25. E' mellett egy ehez minden részbe hasonló Tengeri gőre	300 frt
26. Egy harmadik Tengeri gőre 23 öles délről hasonló minőségűvel	315 frt
27. Egy sertés hizlató 13 öles épület tölgy fából 'sendej tetővel	60 frt
28. e mellett egy más hasonló értékű apró marha ői	60 frt

Csűrös kertben

29. Egy 20 öles Tengeri gőre a' többire hasonló materiálékból	350 frt
30. Egy 8 öles pejvás vajog falra tölgy fából padlással nélküli	100 frt

31. Egy 22 öles hosszúságú Csűr Téglyából fenyő fával 2 emeletes deszka padlással sendej tetővel	
32. egy 11 öles Batsó Ház vájogra fenyő fából deszka padlással náddal fedve	
33. Egy 14 öles Birka Istálló vájogra tölgyfából nád fedéllel	
24. e mellett egy más hasonló értékű Birka Istálló	
35. egy 72 öles Jűh szín vájog falra és tzuápra tölgyfából náddal kötve	
36. Egy 52 öles széna magazin Téglyából fenyő gerendákkal 'sendej és gyékény tetővel	
37. A Nagy Szőlőbe egy 6 öles pajta vájogra tölgyfából nád tetővel	
38. Az udvar Ház 35 öles hosszúságú fenyő gerendákkal boltozatokkal stukatorral két emeletre 'sendejel fedve	
Az udvari épületek betsült ára 21 475 ft.	

A' Szegegyházi Kis Tanyán

39. Egy fekvő Csűr 12 öli hosszúságú 7 öli szélességű fenyő fából nád tetővel	200	frt
40. Egy 6 öles Istálló Téglyára fenyő fából deszka padlásra nád tetőre	125	frt
41. egy 4 öles Istálló vájogra fenyő fából deszka padlással náddal fedve	70	frt
42. Egy 8 öles etzet főző Ház vájogra fenyő fából deszka padlással gazzal fedve	125	frt
43. Egy 18 öles Ház vájogra fenyő fából deszka padlással nád tetővel	400	frt
44. Egy 16 öles Cseléd Ház vájogra fenyő fából deszka padlással 'sup tetővel	225	frt
45. Egy 21 öles Ökör Istálló vájog falra fenyő fából padlás nélkül sendej tetőre	300	frt
46. Egy 31 öles Juh akol vájogra fenyő fából sup tetőre	425	frt
A' Szegegyházi Kis Tanyán lévő épületek betsült ára 1870 ft.		
47. A' Fejértavi útban levő Pukkantó nevű Kortarma Ház 11 öles vájog falra fenyő fából deszka padlással nád tetővel	350	frt

A' Szegegyházi Nagy Tanyán

48. Egy 25 öles Ház vájog falra fenyő fából deszka padlással nád tetővel	575	frt
49. Egy 40 öles életes magazin Téglyára fenyő fából két emeletes deszka padlással 'sendejel fedve	850	frt
50. Egy 15 öli hosszúságú Cseléd Ház vájog falra fenyő fából deszka padlással és nád tetővel	165	frt
51. Egy 11 öles Istálló Téglyára fenyő fából deszka padlással sendej és nád tetővel	200	frt
52. Egy 15 öles pálnka Ház fenyő fával deszka padlással sendejel és náddal fedve	486	frt
53. Egy 30 öles Istálló Téglyából fenyő fából deszka padlással nád és 'sendej fedéllel	1500	frt
54. egy más Istálló 22 öles hosszúságú vájog falra fenyő fából deszka padlásra náddal és 'sendejel fedve	875	frt
55. egy 15 öles hosszúságú Csűr Tégla és vájog falra fenyő fából nád tetőre	750	frt
56. Egy 24 öles Jűh akol vájog falra fenyő fából sendej tetőre	950	frt
A' Szegegyházi Nagy Tanyán lévő épületek betsült ára teszen összesen 6351 ft		

Tészen az épületeknek betsült ára egész summája 35 128 ft 30 xrt

SzSzmL. IV. A. 19. 3. 1843.)

Mélt. Bökányi Bek Pálné minden épületei Téglyáson és a szegegyházi Kis és Nagy tanyáin

1. Az Udvari Majorban egy 25 öli hosszúságú 5 öli szélességű Tégla falra fenyő fából deszka padlásra Cserép tetőre épült Juh akol	1800	frt
2. Egy más hasonló Jű Akol	1800	frt
3. Egy más harmadik hasonló	1800	frt
4. Egy más negyedik hasonló	1800	frt
5. Egy Tubusnak teteje fenyő fából Cserép tetővel	100	frt
6. Egy más hasonló Tubus	100	frt
7. egy más harmadik hasonló	100	frt
8. Egy más negyedik hasonló	100	frt
9. Az udvari vas kapunál a marha akolban lévő egy négy és fél öli		

szélességű 16 öli hosszúságú kő lábra fenyő fából Cserép tetővel épült szin	500	frt
10. Az udvarba délről a' kapu mellett egy hat öli hosszúságú 4 öli szélességű Ház Tégla falra fenyő fából Cserép tetővel	110	frt
11. e mellett egy más hasonló	110	frt
12. A' Városban a' Platzon lévő cserepes Állás	800	frt
13. A mellette lévő Csapzék épület Tégla falra fenyő fából deszka padlással Cseréppel fedve	1000	frt
14. A szegegyházi Kis Tanyán egy 16 1/2 öli hosszúságú 7 öli szélességű Tégla falra fenyő fából Cseréppel fedett Pálnka Ház a benne levő deszka padlattal ajtókkal együtt mely pálnka főzésre nem használódik benne semmiféle arra való műszerek nintsenek	2000	frt
A cserepes épületek ára összesen 12 120 f.		
15. A' Nagy Tanyán Dél felől a' Tanyára járó út mellett három sorba 15 újonnan épült Tengeri Góré mind... külön-külön 15 öli hosszúságú... öli szélességű és mindegyik tölgyfa lábakra fenyő fából lészlet és fenyő Zsendellyel fedve, és mindegyik külön-külön 400 ft.	6000	frt
16. A csűr mellett egy 9 öli hosszúságú 3 1/2 öli szélességű patis falra fenyő fából Zsendej és Zsuppal fedett Pelyvás épület	150	frt
17. A Dorogi út mellett lévő Pukkantó nevű Kortarma mellett levő Istálló vájog falra fenyő fából deszka padlással Zsendejel és gyékénnyel fedve	80	frt

(SzSzmL. IV. A. 19. 10. N° 565. 1844)

Kiegészítések:

Bökányi Bek Pálné Asszony új épületei

1. A Téglyás Csűrös kertben egy 7 öles szélességű húsz öles hosszúságú Tégla falra, fenyő fából, deszka padlással, Cseréppel fedett pálnka Ház	200	frt
2. A Város déli végén egy hat öli szélességű, Tizenhat öli hosszúságú Tégla falra fenyő fából Zsindely tetővel épült kis ded óvó Intézet épület	1400	frt

(SzSzmL. IV. A. 19. 10. N° 901. 1845)

Bökányi Bek Pálné Asszony szegegyházi nagy Tanyáján lévő épület

A' szőlős kert mellett egy mégy öles szélességű 32 öles hosszúságú Téglyás falra fenyő fából Zsindely tetőre épült marha akol	505	frt
---	-----	-----

(SzSzmL. IV. A. 19. 10. N° 901. 1845)

***

Elhunyt Tálasi István professzor

Tálasi István professzor, a magyar néprajztudomány nagy alakja, a kiváló pedagógus 1984. ápr. 17-én elhunyt, 74 éves korában. Mint az Eötvös Kollégium tagja szerzett középiskolai tanári oklevelet, s pályáját gimnáziumi tanárként kezdte. Azonban hamar tudományos intézetekhez került, ahol történeti, nyelvészeti, társadalomtudományi és néprajzi kutatómunkát végzett. Szemléletmódja erősen történeti volt. Kutatásait a kiskunsági pásztorok, állattartás vizsgálataival kezdte. A Kiskunság kutatása, történeti-néprajzi kérdéseinek feldolgozása mindvégig elkísérte élete folyamán. Viski Károly halála után a pesti egyetemen a néprajz professzora lett. Mint egyetemi tanár az oktató-nevelő munka, a tudósképzés terén ért el sikereket. Hallgatóira óriás hatást gyakorolt, tanszékén valóságos iskolát teremtett. Akadémikussága tudományos munkáján kívül nevelői és tudományos szervezői eredményeiből is származik. Most, amikor haláláról adunk hírt, kegyelettel említjük, hogy a Múzeumi Kurírban két írása is megjelent. Emlékét megőrizzük!

A számolás-mérés kérdései nemcsak az úgynevezett népi vagy régi mértékek kapcsán van összeköttetésben az antropológiával. Régtől fogva az etnológia egyik alapkérdése a számolás, a számképek, számrendszerek és az ezekkel párhuzamosan fejlődött mérés eredete, differenciálódása. Mondhatni, hogy ennek a tárgykörnek vannak a legerősebb kapcsolatai a pszichológiához, a filozófiához, illetve ezek történetéhez. Természetesen a matematikatörténet is központi kérdésének tekinti a számok, számrendszerek, a mérés kialakulásának vizsgálatát. Annak ellenére, hogy ily sok fontos tudományág lényeges kérdésének tekintette és tekinti mind máig a számolás-mérés eredetét, kialakulását, fejlődésének különféle folyamatait, áttekintve az idevonatkozó nem kisszámú publikációs tevékenységet, azt mondhatjuk, hogy a számolás-mérés kialakulásának, fejlődésének kérdései közelről sincsenek megválaszolva. Legkevésbé etnológiai-antropológiai téren, ahová pedig leginkább utálnánk ezt a tárgykört, hiszen azt az eddigi kutatások is hangsúlyozták, hogy a számolás-mérés szoros kapcsolatban áll az adott népelettel, életmóddal és társadalmi-kulturális fejlődéssel, amiben a szám, a számrendszerek, a számlálás, a mérés kialakult, aminek a keretében fejlődött. Egyáltalán nem túlzás, nem a néprajz (etnológia) jelentőségének túlbecsülése, ha a számolás, a számok-számrendszerek, a mérés etnikai beágyazottságáról is szólunk, ha ezt az etnikai kötődést fontosnak tartjuk, ha a számok, a számrendszerek, a mérés gondolati-elvi tényezői mellett nagy jelentőséget tulajdonítunk a *használat* (tudni illik a számok, számrendszerek, a mérés gyakorlati oldalának, a használat) kérdéseinek.

Antropológiai szempontból a számok, a számolás, a mérés kérdéseivel Bibó István foglalkozott legbehatóbban. Az általános kérdések mellett, magyar vonatkozásokat kiemelve a számok jelentőségét vizsgálta a IX—XIII. századi körülményeink, tehát a honfoglaló magyarság körében.¹ Nagyszerű tanulmányát a vonatkozó kutatások, a róluk szóló irodalom imponáló ismeretében, saját kutatásaira alapozottan írta meg. Hozzá hasonló, etnológiai szempontokat érvényesítő más feldolgozás nincs is, kivéve talán a *Fél Edit-Hofer Tamás*, a maga nemében ugyan csak egyedülálló, munkáját az átányi parasztek arány-szám-, számlálás-, mérésvilágáról írt könyvét.² Igen sajnálatos, hogy a számolás (és velekapcsolatosan a mérés) eredetét, kialakulását nyelvészeti-, nyelvi indítással vizsgáló Kovács Ferenc kis, de alapvető jelentőségű tanulmányának nem lett folytatása. A Kovács Ferenc fejtegetései éppenséggel az etnicitás kérdései, az etnikus kötődés felől is megbízható tájékoztatást nyújtottak.³

Rajtuk kívül néprajztudományunk az úgynevezett *számmisztika*, a *folklor* (hiedelemvilág, babonák stb.) oldaláról közelítette meg a kérdést, illetve a régi mértékekkel foglalkozott. *Kemény Lajos* szép tanul-

mányt írt a hetes szám jelentőségéről, *Ecsedi István* pedig a kilences szám babonás vonatkozásairól írt a debreceni emberek gondolkodásmódjában.⁴ Jó magam inkább a régi, napjainkra törekedően fennmaradt mértékekkel foglalkozva jutottam el a számolás-mérés etnológiai kérdéseinek vizsgálatáig.⁵ Munkámhoz különösen nagy segítséget nyújtottak *Velcsov Mártonné* tanulmányai az anthropomorfi mértékekről.⁶ Vizsgálódásaimban a *Magyarország Néprajza Mértékek* c. fejezetéből indultam ki és ismereteimet számos, a használatban volt mértékekre is gondot fordító *helytörténeti* munkából, illetőleg néhány az utóbbi időben megjelent méréstörténeti tanulmányból gyarapítottam.⁷ Az etnológiai vonatkozások tekintetében azonban *Bibó Istvántól* indultam ki, felhasználva a számolásról és a gondolkodás alapformáiról, illetve ezek összefüggéséről írt összefoglalását.⁸

A számolás és a vele párhuzamosan kialakult mérés az egyik legősibb emberi tevékenység. Minden másnál szorosabban kapcsolódik a *gondolkodáshoz*, a gondolkodás alapformáihoz, illetve a gondolkodás fejlődéséhez. Az elemi észlelést (látás, hallás, érintés, nyomás-súlyérzet, íz, hő stb.) követő gondolkodás folyamán alakultak ki *mennyiségi fogalmaink* és azok kifejezői, a *számok*. A számfogalom kialakulása, tartalommal való megtöltése a *számolás*, az azonos, vagy hasonló észleletek összehasonlítása, összevetése révén ment végbe. Ez az *összehasonlítás*, összevetés, illetőleg a legalább két azonos vagy hasonló anyag, tárgy, élőlény közti összefüggés felismerése, egyben összekötése, de ugyanakkor szétválasztása is a gondolkodás alapformái közé tartozik, s mint ilyen kiindulópontja a számalkotáshoz, a számolásnak. Minthogy a számolás ebben a kezdeti időszakában voltaképpen összevetés, legalább két azonos vagy legalább hasonló jelenség összehasonlítása, egyáltalán mérés is: *összemérés*, ha úgy tetszik. A számolás és mérés itt, ezekben a gondolkodási alapformákban kapcsolódott össze, mondhatni vált azonosná.

A mérés és a számképzés alapja ilyenformán a *hasonlítás*. A hasonlítás egyfajta gondolkodási folyamat, mégpedig az azonos vagy legalább egyes tényezőikben egymáshoz hasonló jelenségek (anyagok, élőlények, tárgyak, teljesítmények) összevetése azért, hogy megtudjuk: az egyik jelenség hányszor van meg a másikban, vagy hogy az azonos jelenségek közül hány van, vagy hogy az egyik jelenség hányszor nagyobb vagy kisebb, mint a másik. Az emberiség hajnalán ez a hasonlítás az ember közvetlen környezetére, legközvetlenebbül saját magára, a testére, saját tevékenységére, életjelenségeire vonatkozott. Innen, ebből a korból származnak az úgynevezett *antropomorfi mértékek*: láb, öl, hüvelyt, arasz, ujj, marok stb., illetve lépés, „egy fejfel nagyobb” stb. Ez az észlelés szükségszerűen együttjárt a legegyszerűbb számfogalmak egy, kettő, három; páros és páratlan számok; tőszámok) kialakulásával. Minthogy a legegyszerűbb mérés a számlálás, az érzékelhető jelenségek egyenként való sorbaállítása kialakította a sorszámokat, a sorszám fogalmát. Ez az összehasonlításon alapuló számlálás, tehát mérés alakította ki gondolkodásunkban a kezdeti mennyiségi fogalmakat, a *kevés*, a *sok*; a *kicsi*, a *nagy* fogalmán kívül a mérhetős, a mennyiségi megismerés és meghatározás *igényét* is. Az igény egyáltalán a mérhetőséget is megmutatta.

Nagyon sok időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az egyszerű hasonlítás, illetőleg mérés átlépjen az ember leghűszökebb környezetén, önmagán. Ez az átlépés a mennyiségi viszonyok *absztrahálásával* történt.

Azaz bizonyos *arányokat* megfigyelve, bizonyos *összetevőket* véve alapul a láb, az öl, az arasz, a hüvelyk, az ujj stb. *hosszát* egy általánosnak vehető hosszúságban (lineáris kiterjedésben) állapították meg, azaz fogadták el maguk között a kisebb-nagyobb közösségekben élő emberek. Vagyis az absztrahálásnál, az első mérték kialakulásánál belép a *társadalom*, mint az absztrahálást elfogadó, azt használó tényező. Minden mérték és ennek kapcsán mérés csak társadalmi megegyezés révén lehetséges. Ugyanez a társadalmi meghatározottság magyarázza azt a rendkívüli változatosságot, időnként és helyenként már-már katolikussá nőtt különbözőségeket, amik az így kialakult mérés módok, illetve mértékek, mértékegységek közt fennállt.

A régi mértékegységekben, mérés módokban tapasztalható nagymértékű változatosság másik oka a számfogalom, a számrendszer átalakulásában, fejlődésében keresendő. Az ősember nem ismerte a tízes számrendszert, hanem a számolással előrehaladva a számításban, bizonyos *alapszámokat* ismert meg, azokhoz ragaszkodott általában de a számolás-mérésben különösen. A legelső és legfontosabb alapszámnak a kettőt (2) tartották, mert két lábuk, kezük, szemük, fülkük, orrlukuk volt. A kettőn alapuló számrendszer általánossá válásába, megszilárdulásába nagymértékben közrejátszott az a *biológiai dualizmus* is, ami az ősember egyik legelső és legfontosabb észlelése volt. Legszebb kifejeződése ennek a *pár szó*, illetve fogalom kialakulása, tartalmi gazdagodása. A magyar nyelvben a *pár szó* egyszerre fejez ki *mennyiséget* (számolás-mérés) és *családi, vérségi köteleket*, amit egy nő és egy férfi alkot. Idők folyamán a *pár* egyfajta mértékegységgé is fejlődött. Sok helyen még ma is párosával adják el a tojást, a baromfit, a választási malacot, a virslit, a debreceni párost stb. Nemcsak a *számmisztika* világába tartozik, hogy a három (3), az öt (5), és a hét (7) a többszörözésben előkelő helyet kapott és újabb számrendszerek alapjává vált. A három pár, azaz háromszor kettő, vagyis a *hat* (6) darab, szám, egység nőtt idővel az egyik legelterjedtebb, egyes területeken mindmáig érvényes szám- és velekapcsolatosan mérték- és ehhez fűződően *fizetési-pénzrendszer* alapjává. Példának mindennek előtt az *időmérés*, az *időbeosztást* említhetjük: egy óra 60 perc, egy perc 60 másodperc; egy nap 24 óra; a kör 360 fok, mind-mind a három többszörözése, illetve a haté, ami viszont *jéltucat*, ugyanis a tizenkettő az egy *tucat*. Jelmező, hogy a porciózással áruba bocsátott különböző termékek közül több *hatvan darabonként* vagy szemenként, esetleg fejenként alkot egy egységet. Mint például Szokolcán a piacon, ahol „hatvan szem barack vagy hatvan szem szilva: egy rakás.”⁹ Visszatérve egy kicsit a pár fogalmához elmondhatjuk, hogy a hárommal, hataral vagy kilencel történő többszörözések alapja is rendszerint a *pár*; egy pár. Vagyis alapjában véve a kettőn alapuló számrendszer. Természetes például és az előzőekből következően logikus, hogy párban számításod minden olyan tárgy, különösen ruha, amiből az emberi test két darabot bír, illetve azokkal állnak kapcsolatban. Egy *pár kesztyű* mellett egy *pár zokni*ről, egy *pár cipő*ről, csizmáról, papucsról, egy *pár fülvédőről*, egy *pár sarkantyúról*, de egy *pár mankóról*, silécről, sőt pároságyról, párosletről beszélünk. Idők folyamán különösen érdekesen fejlődött a párnak, azaz a kettőnek a hárommal és a három többszörözéssel való többszörözése, ahogy azt már az előzőekben, főleg az időmérésre vonatkozóan láttuk is. A párnak, azaz a kettőnek a háromszorosa, a *hat* külön számrendszert alkotott és különösen a pénzrendszerben terjedt el. A hatos számrend-

szemben mozgó *pénzrendszerre* legcélszerűbb példaként említeni a magyar (rég) forintot, ami *tíz hatosból* állt, míg a krajcár a forint *hatvanad* része volt. Arról is volt már szó, hogy a hat adta a tucatot, azaz a tizenkettőt (12), ami aztán többszörösorozva számos neves számot, illetve mérés esetében jeles mennyiséget eredményezett: 24, 48, 96. Ezekkel a számokkal kapcsolatosan érdemes megjegyezni, hogy hosszú időn át *vásári ár*, *hagyományos árszettek* voltak, afféle egységárként szerepeltek.

Alapvetően kétféle mérés létezik: *tér- és időmérés*. A többi mérés-fajta erre a két mérésformára vezethető vissza. Sőt, van olyan vélemény is, hogy az időmérés is voltaképpen a térmérés egyik sajátos ága. Ez a vélekedés is a térmérés rendkívül összetett voltára utal. A térmérés körébe tartozik a *hossz*-, a *terület*-, a *súly*-, az *ümmérés*. Arra, hogy az időmérés nem önálló kategória legjobb példa az egyik elterjedt időmérő eszköz (időtartamot) a homokóra, ami végeredményében az *által mér időtartamot*, hogy *ümmérést*, esetleg *súlymérést* végez. Az időmérés általában időtartam, tehát *hosszúság* mérés. Ez eredetileg teljesítményekhez kötött hosszúság volt (például *egy napi járófél* stb.), majd egy bizonyos hosszúság ábrázolásának elérését, túlhaladását stb. jelentette. Mint például az óránál is, ahol az óra mutatói egy perc, tehát időtartam alatt egy bizonyos távolságot (perc, esetleg másodperc, óra) tesznek meg. A *távolság* pedig jellegzetesen hosszúsági, lineáris kategória.

A különféle mérés módok kialakulása, fejlődése is bizonyos földrajzi-, gazdasági- és mindenek előtt társadalmi, kulturális és művelődési körülmények között ment végbe. Ezért a már előbb említett változatosság a mérés fejlődése során nemcsak fennmaradt, hanem tovább is növekedett. Nem érdektelen ebből a szempontból előbb az *ókorra*, aztán pedig a *középkorra* vetni néhány pillantást. Az ókorra a törzsi társadalmak, illetve az ókori társadalmi fejlődés legmagasabb fokán állva a *városállam*, a polis társadalmi a jellemző. A nagyarányú széttagoltság, a sok kis apró, egymással sehogyan, vagy csak lazán összefüggő közösségek társadalmi a mérés módok kialakulásában és differenciálódásában is megmutatkozott. Ugyanakkor az ókor végén megjelenő *világbirodalmak* társadalmi egységre is törekedve a mérést is igyekeztek egységesíteni. Vajmi kevés sikerrel. A középkor társadalmi ugyancsak szétfűzött, apró közösségekre bomló voltak, annak ellenére, hogy a nagy ókori birodalmak szervezési és igazgatási hagyományai, valamint az egyház egységesítő törekvései számos esetben és helyen érvényesültek. Azonban a feudalizmus, a feudális tagoltság egyenesen kedvezett annak, hogy a mérés módok, a mértékegységek különbözőek legyenek. Főleg a középkor későbbi szakaszát tekintve számolnunk kell a mérés módokban, mértékegységekben megmutatkozó *etnikai* különbözőségekről is. A mérés módok, mértékegységek etnikussága nemcsak *nyelvi tényezőkben* mutatkozik meg. A nyelvi tényezők, a nyelv, a nyelvhasználat különben is visszautal a gondolkodásra, arra az *ös-telvényességre*, ami kialakította a számfogalmakat, a számolást, a számolás sajátos rendjét. Mindenesetre a számolással, méréssel, a mértékegységekkel kapcsolatos nyelvi tényezők, ezeknek a nyelvi tényezőknek a vizsgálatai *etnikai*, sőt *interetnikus* szempontból is elsősorú fontossággal bírnak.

A változatosság, a mértékek rendkívüli különbözősége nemcsak a kereskedelemben, hanem a tudományok fejlődésének is nagy hátrá-

nyára volt. Korán felismerték ezt és ezért a differenciálódási folyamatokkal párhuzamosan mindig folytak egységesítő, rendszerbe foglaló törekvések is. Ezek azonban általában megrekedtek és leginkább a tudomány egyes ágazataiban (matematika) értek el eredményt. A közéletben kevésbé érvényesültek, jobbra csak egy-egy politikai hatalomtól függően jutottak érvényre, kisebb-nagyobb területeken, hosszabb-rövidebb időre. Egyes mértékek, mérésrendszerek, valamint a hozzájuk szorosan kapcsolódó pénzek, pénzrendszerek elterjesztésében nagy szerepük volt az *árucseré-központoknak*. A jelentős árucseré-központok vonzáskörzetükben el tudták terjeszteni saját mérőmódjaikat, mértékegységeiket, pénzeiket. A legnagyobb, nemzetközi kapcsolatokkal is rendelkező árucseréközpontok pedig még nagyobb területeken, sőt az országhatárokon túl is képesek voltak mértékeiket, pénzeiket elterjeszteni. Magyar vonatkozásban ilyen jeles vásárhelyek voltak: *Buda* (budai köböl, budai mérő), *Pozsony* (pozsonyi mérő), *Debrecen* (fertály, fuka, debreceni köböl), *Kassa* (kassai köböl) stb. Ezek a városok azáltal is biztosították, illetve biztosítani kívánták saját mértékeik használatát, hogy *minta mértéket*, a hiteles mértéket a piac-vásártérben, mindenki által jól látható helyen kifüggesztették. Mint például Pozsonyban is, ahol a régi városháza kapuján ma is ott áll a *vas rőf*.¹⁰ De Kézdivásárhely piacán ott volt a *kökből*, Marosvásárhelyt pedig székelyben-hosszában használták a *mérővékakat* (a székelyek 16 kupás végkáját).¹¹

Az etnológusok megegyeztek abban, hogy a legelső mérések és mértékek a *hosszúságra*, két pont közti távolságra vonatkoztak. A különböző leírásokból eléggé ismeretes, hogy ez a két pont gyakran két egymás mellett, vagy egymás közelében álló fa volt. A hossz mértékkel a hosszúságon kívül *magasságot*, *mélyiséget*, *szélességet*, *vastagságot*, azaz végeredményben lineáris *távolságot* mértek, de területet, *kiterjedést* (négyzet vagy négyszögmérettel), sőt *űrtartalmat* is (a hosszúság és szélesség és magasság összesorzása révén). Az űrtartalom mérése különösen fontos volt a fazekasságnál, ahol is azonos alapterületű edényeket azonos magasságúakká kellett formálni ahhoz, hogy egyező űrtartalmú edényeket kapjanak. Jellemző, hogy éppen az így, egyező űrtartalmúra formált edények egyikéből-másikából *mértékegységek* lettek.

A *súlymérés* viszont az űrmérésből fejlődött ki. Felismerték ugyanis, hogy a különféle anyagoknak más és más a súlya ugyanazon nagyságú, befogadóképességű edényekben. Ebből a felismerésből kiindulva alkotta meg különben a gondolkodás a *fajsúly* fogalmát is. Az a körülmény, hogy igen hosszú ideig a súlymérés eszközei a sajátos űrmérés eszközei, edények voltak, arról is tájékoztat, hogy a súlymérés ténylegesen az űrmérésből fejlődött ki.

Az időmérés, időtartammérés a kezdeti észlelésektől fogva a szabályosan ismétlődő nappalokat és éjszakákat vette figyelembe. Az időmérés az égitestek, a Nap, a Hold járásához igazodott, azon alapult. A napkeltétől napnyugtáig tartó időszakot osztották fel egységes időtartamokra, illetőleg a Hold szabályosan történő jelentkezését, újlását, növekedését (holdtölte), majd fogyását kísérték figyelemmel. A *nap* fogalma, mint időtartam mérési fogalom a Nap járásával, a *hónap* a Hold járásával áll kapcsolatban. Az időméréssel összefüggésben alakult ki a különböző tevékenységek, teljesítmények mérése. Hosszas megfigyelés, igen sok tapasztalat kellett ahhoz, hogy a bizonyos időtartam alatt elvégzett munkát, munka-, teljesítményadagot mértékül, mértékegységül fogadják el. Az *egynapi járóföldre* kifejezés nemcsak távolság-

mérés, hanem teljesítmény-, munkamérték is, mintahogy az átlag teljesítménnyel összefüggő mérték, mértékegység az *egy kaszás*, az *egy boglyás*, az *egy köblös* vagy az *egy vékás föld* kifejezés, illetve mértékegység is.

Különösen a földműveléssel, állattartással kapcsolatosan alakultak ki olyan „beszédés” mértékelnevezések és mértékek, amelyek messzeemenően rávilágítanak a számolás-mérés hasonlításra, összemérésre való alapulásra. *Balassa Iván* említi például, hogy az *úrnyílás* debreceni területmérték.¹² Olyan kicsi földterületet jelöl, ami a legkisebb tanyánál is kisebb. Jászladányban a *gyalogföld* mértékegysége járta. Az egész határ 287 gyalog földet tett ki. Különben egy gyalog föld 12 régi holdnak, azaz 56 katasztrális holdnak és 206 négyszögölnek felelt meg. Jászapátiban viszont ugyanegyed sessiót jelentett.¹³ *Beke Ödön* a *köblös föld*, a *kilás föld* kifejezéseket, azt mértékeket ismertette nyelvi szempontból, de széleskörű művelődéstörténeti vonatkozásokkal.¹⁴ *A kapu* is szerepelt valamikor mértékegységül. *Róbert Károly* 1342. évi pénzügyi-, beváltás-, verés-, adórendelet értelmében a kapu az adó kivetéséhez szolgáló kulcs, mérték; azt jelentette, hogy olyan belső telekről, felkerített portáról van szó, amelynek a kapuján egy szalmás, gabonával terhelt szekér bemenhet. *Kozvány György* a kapunak, mint mértékegységnek más magyarázatát is adta. Szerinte *egy kapun* négy négyfogatú, vagy nyolc kétfogatú vonójószággal bíró jobbágy vagy tizenhat zsellér értendő.¹⁵ Az *egy teri széna* ugyancsak mértékegység, annyi szénát jelent, amennyit egy ember a hátán el tud vinni.¹⁶ Ugyanígy eredetű különben az *egy hát szalma* mértékegységünk is. Az állattartásnál külön foglalkozunk kell az úgynevezett *számos állatokkal*, különben az állattartás sajátos tartási csoportjainak megfelelően számolták, mérték őket. *Ecsedi István* szerint a Hortobágyon *egy gulya* legkevesebb 350, legtöbb 700 szarvasmarhát; *egy ménes* száz lónál nem több lovat jelent; *egy disznónyjá* pedig ezer sertésnél több nem lehet.¹⁷ Nem csoda, ha ilyen tág, nagyvonalúan kezelt mértékhatárok közt a pásztorok vezetőit *szamadóknak* hívták, hogy a pászortársadalom egyik legfontosabb tevékenysége a kiverést követő *állatszámolás* (jóságsszámlálás) volt.

Néhány pénznelnevezésben, illetve a belőlük alakult jelzőben, mértékét, mértékegységet jelölő szóban is szépen nyomonkövethetjük ezt a gondolkodási, azaz hasonlítás folyamatot. Mint például a *Szabó T. Attila* által elemzett *para*, *parácska*, *parányi* (parányi) esetében is láthatjuk.¹⁸

A mérés történetének másik, az előzőekkel párhuzamos fejlődési területe a *teljesítmények* mérése. A különböző mérési területek szoros kapcsolatban állnak egymással, hogy ne mondjunk mást, a *számlálás*, a *számlálás* alapuló *összehasonlítás* révén. Úgy tűnik, hogy az első mért teljesítmények közé a *lépésekből álló* járás, menés, helyváltoztatás, illetőleg a bizonyos időtartam alatt megtett út hossza, tehát végső soron a távolság tartozott. Az *egynapi járóföld* kifejezésről már esett szó, ezúttal csak arra utalunk, hogy a hatszáz (600) lépésből álló távolság ösödök óta mértékegység volt, a *stadium*. Valamint arra, hogy a különféle *mérőföldek* (mértföldek) is ugyaninnen veszik eredetüket. A teljesítmények mérése tekintetében, illetve később, a különféle munkafolyamatok mérésekor sajátos eszközeikkel egy bizonyos időtartam alatt elért eredményeket vettek alapul, fejlesztették mértékegységgé. Például *egy kapás föld* az a földterület, amit egy ember egy nap alatt megkapál. Az *egy boglyás kaszáló* pedig olyan nagy terület, amiről egy boglya

szénát lehetett *levágni*. Az *egy köböl* vagy *egy vékás föld* pedig akkora földdarab volt, amelybe egy köböl vagy egy véka vetőmagot lehetett *elvetni*. Ezeknél a mértékmeghatározásoknál minden másnál jobban látható, hogy származásuktól fogva mennyire változatosak, különbözőek lehetnek. Ide, a teljesítménymérések világába tartoznak azok a *népmesei* elemek is, amikor a vitéz, a megajándékozott, annyi földet, birtokot kapott, amennyit képes volt egy nap alatt bejárnai. De ez a motívum éledt fel némely jogi megkötésben is, szabadalomban, privilégiumban, birtokadományozási formulában is. Mint például a *Mikszáth* Fekete városában, ahol is a löcsei bíró véreinek birtokoszerző képességéről esik szó. Az effajta mértékeknél a különbözőség oka a többszörösben nem azonos feltételekben keresendő. Más és más például az egy kapás föld nagysága kötött, nehezen kapálható talajon, mint laza homokon. De megint más, ha fiatal, erős, gyakorlott kapás kapál, mint ha gyenge, esetleg idős, a kapálásban nem jártas, gyakorlatlan ember csinálja. Ezekben a tényezőknél kívül belezárunk a mértékegység különbözőségébe, hogy a jelen példánál maradjunk, a kapa, azaz a munkaeszköz jó, alkalmas vagy rossz, alkalmatlan volta is. De még az időjárás is: esős, esetleg hideg időben ugyanúgy nehezebb, kevesebbet lehet kapálni, mint rekenő hőségben. Nyilvánvaló, hogy ezért a példában szereplő teljesítményméréshez hasonló teljesítmény, munkavégzés-mérésnél egy bizonyos *átlagot* alakítottak ki és ezt az átlagot használták munkaegység-mérőegységként.

A mérés történetében nagy szerepük van a különböző anyagokat, termelvényeket tároló, tartó, szállító *edényeknek, eszközöknek*: zsákok, zacskók, ponyvák, abroszok, kosarak, dézsák, hordók, fa-, cserép-, üveges fémedények stb. Közülük nem egy mértékegységé vált, mint például a *cseber*, a *vödör*, a *kanna* vagy *kanta*, a *hordó* (a *gönci hordó*, az *átlag*) stb. Némely edények azáltal, hogy mértékegységé váltak voltaképpen mérőeszközzé is fejlődtek. A mérőeszközfejlődés kérdése külön fejezetet érdemelne, olyan változatos és oly sokoldalúan tükrözi; nyomkövetően igazolja a hasonlításon, számolásban alapuló mérés kialakulását, fejlődését, a mértékegységek kialakulását, a mérések és a mértékegységek közti szoros összefüggéseket.

A legváltozatosabb mérőeszközök és ennek megfelelően mértékegységek az alapvető mérésforma, a hossz-mérés területén alakultak ki: *kötél* (*kötél*), *láng*, *pózna*, *rúd* stb., sőt a *kerék* is (ahányszor fordult a kerék a mérésre szoruló távolságon, annyi kerékre volt a kérdéses távolság, illetve annyi *keréknyi* hosszúságú volt). Az úrtartalom mérésére a szokás által állandósított nagyságban készített tároló-tartóedények szolgáltak: *ítce* (ítces) (pintes), *meszely* (meszelyes), *cseber*, *véka*, *köböl* stb. Az űrmérések, az űrmérő eszközök gyakran súlymérések, illetve súlymérő eszközök is voltak, mint például a *véka* és a *köböl* esetében is. Mérőeszközkészítésben leginkább a súlymérés haladt előre. A mértékegységként elfogadott súly és a mérendő anyag stb. súlyának összehasonlítására korán feltalálták a súlyegyenlőségen — *egyensúlyon* alapuló *mérleget*. A közepén felfüggesztett rúd végeire erősített serpenyőkbe helyezett, vagy horgokra akasztott anyagok, tárgyak vagy megfélelték egymásnak súlyuk szerint, vagy nem. A mérleg csalhatatlan, pontosabban a nehezebb serpenyő, vagy horog felé billent ki minden esetben. A mérleg objektivitása következtében korán a részrehatóatlanság, a jog érvényesülése, az igazság jelképévé vált.

A mértékegységek kétféleképpen szaporodtak: *többszörözés* és *osz-*

tás által. Mindkét folyamat egyaránt hozzájárult egyrészt a mértékegységek különbözőségének, változatoságának fokozásához, másrészt a mértékek rendszerezésére, egységesítésére irányuló törekvések kibontakoztatásához. A többszörözés sokféleképpen történt. A többszörözésben ugyanúgy, mint az osztásban vagy szerezéssel jutott azoknak az alapszámoknak, amelyekről dolgozatunk lelegején szoltunk. Legáltalánosabb a *kettőzés* volt, illetve a *hatszorozás*. A tízszerzés, százsorozás vagy *ezerszerzés* viszonylag ritka volt, legalább is a számolás korai időszakában, addig, amíg a tízszerzés el nem terjedt. Az osztás által kialakult mértékegységek legtöbbször ugyancsak *kettőzés*, azaz *felezés* (két részre való osztás), illetőleg *negyedelés* (így jött létre a *quartálék* népes családja, a *fertály* stb.) révén keletkezett. Mindezek illusztrálására elmondjuk, hogy a XIX. század derekára kialakult mértékeink legnevesebbjai hogyan alakultak ki. Egy 1875-ben közreadott népszerű összefoglalás — a *Magyar Ember Naptárában* — azt állítja, hogy a hossz-mértékek alapja a *láb*, így próbálta rendszerezni, magyarázni a különféle mértékeket: „Mindennemű mértéknek van valami alapja, amelyből aztán a többi ugyanolyan nemű mértékek származnak. Így például, ha a régi mértékeket vesszük a hossz-asg-mértéknek alapja a *láb*. Ebből származik a többi hossz-asg-mérték. Az *által*, hogy hat *láb*at tettek össze származott az *öl*; viszont az *által*, hogy a *láb*at tizenkét részre osztották, származott a *hüvelyk*. A *hüvelyket* tizenkét részre osztva, az *által* származott a *vonal*. Négyezer *ölet* tettek egymáshoz, származott a *mérőöld*. Láttuk tehát, hogy a régi mértéknél a hossz-asg-mérték alapja a *láb*, ebből származott a többi hossz-asg-mérték valamennyi.

Az űrmérték alapja a régi mértékeknél az *ítce*, a többi űrmérték ebből származik. Az *ítcét* két részre osztották, származott a *meszely*, ezt is két részre osztották, származott a *verdung*. Két *ítcét* összetettek, származott a *pint*; 64 vagy bécsi mérték szerint 80 *ítceből* származott az *akó*. Tehát amint láttuk, minden űrmérték *akó*, *pint*, *meszely*, *verdung* az *ítceből* származott.

A súlymértéknek alapja a *font*. A *fontot* elosztották harminckét felé, származott a *lat*, száz *fontot* összetettek így származott a *máza*. A *máza*, *lat* és a többi súlymérték tehát mind a *fontból* származtak.

A területmértéket úgy csinálták, hogy kimérték egy olyan négyszöglet, amelynek a hosszúsága is meg a szélessége is egy *öl* volt, ezt hívják *négyszögölnek*, mivel mind a négy oldala éppen egy *öl*. Négyezer ilyen *négyszögöl* képezi a *négyszögöltér*, amelynek mind a négy oldala egy mértéköldnyi.¹⁹

A mértékek sokszorozása, illetve osztása volt tehát az alapja a számtalan mérték kialakulásának. Már korábban említettük, hogy a számolás-mérés, illetőleg a mértékegységek kialakulásával párhuzamosan fejlődött ki a *pénz* is, hogy a mérés, a mértékegységek közt és a pénz, a különböző pénzfajták közt szoros összefüggés van. A kezdetleges pénznek a *száma* volt a fontos; két vagy hat *pénzért* adtak valamit. A kezdetleges pénz nem volt osztott vagy többszörözött, legfeljebb meghatározott *tömegével* számoltak: egy *erszény pénzről* beszéltek. A kezdetleges pénz számával azonos mértékben volt fontos a *súlya*. Meglehetősen ismert a *márka* fejlődésmenete. Eredetileg nemek fémek mérésére szolgáló *súlymérték* volt. Szinte észrevétlenül *pénzsúly* és ebből következően önálló *pénzzé*, *pénzességé* vált. A *márkának*, mint súlymértéknek a *kölni márka* volt az alapja. Ez nyolc (8) *unciából*

(ezt kétszer véve) tizenhat (16) *latból*, (ezt négyszer véve) hatvannégy (64) *nehézebből* (és ezt egyezerhuszonnégyszer véve hatvanötezeröttszázharminchat (65 536) *mintafüllérből* állt. Ebből a példából is láthattuk, hogy a mértékek sokszorozása, illetve osztása szorosan együttjárt a pénz többszörözésén, osztáson alapuló differenciálódásával. A márka példájából azt is láthattuk, hogy a pénz esetében sem a tíz vagy többszöröse voltak a szorzó-, illetve osztószámok, hanem azok az alapszámok, amelyekkel az emberiség gondolkodása kezdeteikor ismerkedett meg és használt. A pénzfejlődésnek ez a sajátága és az ebből következő széleskörű változatosság a nem tizes számrendszeren alapuló pénzrendszerekben mindmáig nyomonkövethető. Közismert például, hogy a közelmúltig az angol pénzrendszerben tizenkét (12) *penny* alkotott egy (1) *shillinget*. Viszont öt (5) shillingből állt egy (1) *crown* (korona; az önálló pénzegységként kezelt *half a crown* — félkorona — pedig következképpen két és fél shillingből állt). Továbbmenve említjük, hogy húsz (20) shilling jelentett egy *poundot* (fontot), míg huszonegy (21) shilling egy újabb pénzegység volt: a *guinea*.

A mérték- és pénzrendszerek abban is közös fejlődésűek, rokonok voltak egymással, hogy az ismertetett okok következtében sehol sem voltak egységesek, számtalan változatban éltek, voltak használatban. Hovatovább ez a sokszínűség, változatosság odáig fajult, hogy komoly akadályává vált a mindjobban kiteljesedő, a helyi kereteken messze túlnövő kereskedelemnek, de a méréseket végző, mérési eredményekkel dolgozó tudományoknak is. A mérték- és pénzátszámoló (*pénzátszó*) műveletek valóságos mesterséggé nőttek ki magukat. Annak, hogy erre egyáltalán sor kerülhetett az is egyik oka volt, hogy a különböző mérési- és pénzrendszerek nemcsak térben, hanem időben is összefolytak, használatban voltak. A felvilágosodás korának nagy tette, hogy irányt vett a *tizes számrendszer* elfogadtatására, illetve az ezen, tehát a tizes számrendszeren alapuló mérték- és pénzrendszer megteremtésére. Ezt a mérték-pénzrendszert összefoglaló néven *méterrendszernek* szerették nevezni. A méterrendszer kidolgozása és elfogadtatása azonban nem ment könnyen. Franciaország járt az élen, itt már az 1799. számú törvénnyel elfogadták és bevezették a méterrendszert. A méterrendszer nemzetközi elterjesztéséhez nagyban hozzájárult az 1875. május 20-án, Párizsban tizennyolc állam által kötött *méteregyezség*. Ennek alapján alakult meg a francia fővárosban a *Bureau international des poids et mesures* nevű intézet, mely hivatva volt a *minta métert* és a *minta kilogrammot* elkészíteni. Mint tudjuk ennek a nemzetközi méterrendszernek egysége a *méter* (jele: m). Hosszúságát az egyenlítő 4,10⁷-ed részében határozták meg. Az elnevezéseknél jobbra a korábbi ismert klasszikus, és a tudományban addig is használt neveket alkalmazták. A métert tíz *deciméterből* (jele: dm), száz *centiméterből* (jele: cm) és ezer *milliméterből* (jele: mm) áll. Nagyobb egysége a *kilométer* (jele: km), ezer métert tesz ki. Területegysége a *négyszetméter* (jele: m²), aminek magasabb egységei az *ár* (jele: á), száz m², aztán a *hektár* (jele: ha), tízezer m²; a *négyszetkilométer* (jele: km²), egymillió m². A térfogat mértéke a *köbméter* (jele: m³). Ennek ezredrésze a *liter* (jele: l). A liter tizedrésze a *deci* vagy *deciliter* (jele: dl). A méterrendszer tömegegysége a *kilogramm* (jele: kg), ami nem más, mint a Párizsban örökölt platínakocka tartalma; ez egyenlő egy (1) liter 4 °C hőmérsékletű víz tömegsúlyával. Száz kiló egy *mássa* (jele: p). Egy kiló száz *dekából* (jele: dkg), illetve ezer *grammból* (jele: gr) áll. Ezer kiló egy *tonna* (je-

1464

520

UTASÍTÁS

MÉTERMÉRTEKÉK RENDSZERE

TANULÁSÁRA ÉS TANÍTÁSÁRA.

EGY SZINEZETT TÁBLÁVAL

NÉPISKOLAI TANÍTÓK

SZÁMÁRA

ÍRTA ÉS ROZSÁ A TÁBLÁT KÉSZÍTETTE

GÖNCZY PÁL.

KIADJA A VALLÁS ÉS KÖZOKTATÁSI M. K. MINISZTERIUM.

Ára a szinezett táblával együtt 60 kr.

Második javított kiadás.

BUDAPESTEN.

NYOMTATTA A MAGYAR ÉRDEKELT ÉS NYOMTATÓ MŰHELYBEN

1875.

Gönczy Pál utasításának címlapja, 1875.

le: t). A párizsi egyezményhez Magyarország is csatlakozott (1875) és külön, önálló törvényben rendelték el a méterrendszer kizárólagos használatát (1876. évi II. tv.c.). A méterrendszerre való áttérés nem ment könnyen. Az okok között azt is meg kell említenünk, hogy a méterrendszer nem terjedt el egyetemesen. A világ több állama nem fogadta el, nem vezette be és így, például külkereskedelmünknek továbbra is tekintettel kellett lennie a korábbi, helyenként változó mérték- és pénzrendszerekre. Kezdetben, bár egyre-másra jelentek meg a gyakorlati útmutatókkal, példaátszámításokkal teli átszámító könyvek, sok problémát okozott az átszámítás is.

Ezek között az átszámítókönyvek között ajánlatos alaposan szétnézni. Közülük nem egy részletekbenemően tárgyalja, bemutatja a régi, a használatból kivonandó mértékeket is. Sőt, nem egy áttekintést nyújt magáról a számolás-mérés kialakulásáról, a különféle mértékegységek elterjedéséről, változatairól is.²⁰ Közülük ezúttal csupán háromra utalunk. Az egyik az 1875-ben Kolozsvárt megjelent *Bányai Literári Károly*-féle kiadvány, a másik pedig *Honthy László* ugyanekkor, 1875-ben, Szombathelyt kiadott munkája.²¹ A harmadik könyv egyenesen tankönyvek, „segédkönyvek” készült, mégpedig a „népiskolai tanítók” számára. A híres pedagógus, iskolaszervező *Gönczy Pál* írta és a Vallás-és Közköztartásügyi Minisztérium adta ki, ugyancsak 1875-ben. Ez az átszámítókönyv egyben utasítás is, nemcsak címe szerint, hanem tartalmának módszeres kifejtése, a méterrendszerre való áttérés indoklása, a tanítandó anyag pedagógiai módszerességgel való feldolgozása miatt is. Minthogy *Gönczy* könyvének címlapját köljük, a munka címléírásával külön nem foglalkozunk. Még annyit azért megjegyezhetünk, hogy *Gönczy* több kiadást megért könyve több más hasonló tartalmú és célú munka kiindulópontja lett.

Visszatérve még a méterrendszer nem gyors és nem teljes elterjedésének okaira, arra is rá kell mutatnunk, hogy kezdetben nem álltak rendelkezésre egyáltalán, vagy később kellő számban az új mérőeszközök, súlyok stb. A hagyomány szívósságáról is szólnunk kell, különösen akkor, ha a számolás-mérés, a mértékegységek kialakulása, elterjedése kérdéseiről etnológiai szempontból beszélünk. A hagyomány ereje biztosította, hogy több régi mértékegység, mérési mód továbbra is fennmaradt, hogy több régi mérték, mérési mód, pénzforma párhuzamosan továbbélt az újak mellett. Nagyon szerencsés volt az az alkalmazási forma, amikor a régi mértéket, mértékegységet hozzáigazították a méterrendszerhez. A nálunk továbbélt régi mértékre jó példa az *öl*, illetve a *négyszögöl*; a régi mérték hozzáigazítására az újhoz pedig a *hold*. Tudjuk, hogy a *hold* nálunk kétféle változatban is fennmaradt, szinte napjainkig: a *kis* vagy *magyar hold* egyezerhatszáz (1200) négyszögölből, azaz *átszámítva* négyezerharomszázhatvanöt (4316) négyzetméterből; a *katasztrális hold* pedig egyezerhatszáz (1600) négyszögölből, *átszámítva* ötezerhatszázötvenöt (5755) négyzetméterből állt.

A méterrendszer azonban ezen hátráltató mozzanatok ellenére is sok országos és még több helyi intézkedés, gyakran tiltás, sőt büntetés eredményeként feltartóztatathatatlannal terjedt. Nálunk a méterrendszer térhódítása olyan mérvű és gyors volt, hogy a régi mértékek zömét már az első világháború idejére feledésbe taszította. Ez a feledésbetaszítás azonban jobbra csak a régi mértékek tényleges használatára, a régi mérőeszközök igénybevételére vonatkozott. A régi mértékek, mérőeszközök hagyományvilágunk részeivé, kultúránk tényezőivé váltak, ha

másként nem, szóképek formájában. Népdalaink, népmeséink, találós-kérdéseink, közmondásaink teli s tele vannak régi mértékeinkkel, mérőeszközökkel. Minthogy igen sok esetben ezek a szavak, kifejezések a tartalom, a jelentés elfelejtésével vagy elhalványulásával vannak jelen beszédünkben, szövegeinkben, és ezáltal értelmetlenül teszik a kérdéses szöveget, írást, dalt vagy mesét; szükséges, hogy régi mértékeinkről megtudjunk minden jellemzőt, tartsuk őket emlékezetünkben, tartalmi ismeretüket adjuk tovább, adjuk át utódainknak. Nyelvünk, kultúránk gazdagsága, gazdságának megőrzése megköveteli tőlünk, hogy továbbhasználjuk például *rőfös* szavunkat, mégpedig úgy, hogy tudjuk, ismerjük eredetét, tartalmát. Hasonlóképpen fenn kell tartanunk a *latolgat* igét is, hasonlóan a *fontolgat* igéhez, és még sok minden mást is, aminek az elősorolására itt nincs is lehetőség. Régi mértékeink, mérőeszközök, mérési eljárásaink szóképei, kifejezésformái, helyesen használva, rendkívüli módon gazdagítják kifejezőképességünket, fejlesztik gondolkodásunkat, nyelvi árnyaltságunkat. Nem is szólva arról, hogy mily mértékben készítetik új szavak, kifejezések létrehozására gondolkodásunkat a régi mértékek, mérőeszközök és mérőeszközök nyelvi jelölésének, kifejezésének analógiái. Az előzőekben szó esett a *parányi* mértékjelölő kifejezésről. Gondoljuk csak meg, hogy napjainkban, mai nyelvhasználatunkban is számos ezzel analóg (összehasonlítható) épülő mérésre utaló szófórumát, kifejezést alkotunk és használunk: *bélyegnyi* asztal; *öles* ugrás; *páratlanul* ostoba; *centiző* vezető—ellenőr; *filléres* gondok; *széltében-hosszában* egy; *fontos* ember, *tényező*; *számtottó* haszon; egy huncut *krajcárom* sincsen; *krajcáros* világ; mindig *szapul-tak*; *cseberből-vederbe* esett stb.

A tizes számrendszeren alapuló méterrendszer használata a pénzrendszereket is átalakította. Sorra tűntek el, merültek feledésbe a régi pénzegységek, a régi pénzrendszerek, azok tényezői. Nem is annyira az egyes pénznevek nevei tűntek el (sőt ezek közül nem egyet, új pénzbevezetések fel is újítottak), mint inkább azok a pénznevek, amelyek tartalmunknál, jelentésüknél fogva szorosan kapcsolódtak a nem tizes számrendszerre épült, régi pénzekhez, pénzrendszerekhez: hol van már a *húszas*, a *hatos*, vagy akár az angol *guinea* is? Hol: kultúránk megannyi termékében, szépirodalmi alkotásokban, népi szövegekben!

Nemcsak az a körülmény, hogy a méterrendszer lassan, nem kizárólagosan terjedt el, hanem az is, hogy a bevezetett, használatba vett méterrendszer mellett sok helyen továbbélték a régi mértékek is, valamint mind a tudományos, mind a gyakorlati (ipar) életben végbement nagyarányú fejlődés azt eredményezte, hogy századunk derekára mindjobban megmutatkoztak a méterrendszer hiányosságai. Különösen a fizika, ezen belül az elektromosság területén volt nagy az olyan fejlődés, ami a méterrendszer hiányainak pótlását, a mértékegységek jobban való pontosítását, az egységes rendszerbe való foglalás fokozását, az újonnan kialakított mértékek egységes rendszerbe való illesztését igényelte. 1960-ban, Párizsban a IX. *Általános Súly- és Mértékügyi Értekezlet* egy, a tudomány érdekeinek jobban megfelelő, mindenek előtt teljesebb, új *Nemzetközi Mértékegységrendszert* (Système International, innen jele: SI) hagyott jóvá. Hazánk 1976-ban fogadta el az SI-rendszert. Azonban minisztertanácsunk a szükséges változtatások határidőit a többi országgal összhangban határozta meg. Hangsúlyozva, hogy számos területen, mint például a kereskedelemben és az elektrotechnikában szinte semmiféle változás sem lesz.

Ennek a mértékegységrendszernek az ismertetése azonban már nem feladatunk. Helyette azt tervezzük, hogy egy következő tanulmányban az antropológiai szempontok figyelembevételével közreadjuk hazánk valamennyi régi mértékét (a nálunk is használatban volt idegen mértékeket is) gyűjtött ismereteinket, adatainkat.

JEGYZETEK:

1. **Bibó István:** A számok szerepének és jelentésének kialakulása az emberiség történetében. A számok jelentése a IX–XIII. századi magyarság történetében. Szeged, 1935.
2. **Fél Edit—Hofer Tamás:** Arányok és méretek az átányi gazdálkodásban és háztartásban. Néprajzi Közlemények XII. 1967. 3–4. szám.
3. **Kovács Ferenc:** Ethnogenézis és számnévek. Ethnographia LXXII. 1961. 469–470.
4. **Kemény Lajos:** A hetes szám jelentősége. Ethnographia XXVII. 1915. ; **Ecsedi István:** A kilences szám a debreceni ember babonájában. Népünk és Nyelvünk 1929. 118–119.
5. **Dankó Imre:** Adalékok a régi mértékek funkció- és jelentésénekezéséhez. A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve XII. Miskolc, 1973. 321–355.
6. **Vélcsov Mártonné:** Antropometrikus mértékevek a magyar nyelvben. Nyelvtudományi Értekezések 84. Bp. 1974.
7. **Mértékek. Magyarság Néprajza II.** 429–443.; **Néhány alapvető helytörténeti monográfia: Petri Mór:** Szilagy vármegye monográfiája. I–IV. Zilah, 1901–1904.; **Tóth Sándor:** Sáros vármegye monográfiája. I–III. Bp. 1909–1912.; **Hornjók János:** Kecskemét város története, oklevélattárral. I–IV. Kecskemét, 1860–1866.; **Reizner János:** Szeged története. I–IV. Szeged, 1899–1900.; **Németh Béla:** Szigetvár története. Pécs, 1903.; stb.
8. **Bibó István:** A számok jelentése és a gondolkodás alapformáinak története. Bp. 1917.
9. **Szalontai Rezső:** Elindulunk és visszatérünk. Bp. 1977. 14.
10. **Dankó Imre:** Régi mértékek. Elet és Tudomány XXXIX. 1994. 17. sz. 533–534.
11. **Kököböl. Megyei Tükör IV.** 1971. júl. 4.; **Mérővéka. Székely Közöny** 1867. 55. sz.; **Domanovszky Sándor:** Mázsaszék. Klny. a Fejépataky-Emlékkönyvből. Bp. 1917. 37–74.
12. **Balassa Iván:** A debreceni civis földművelésének munkaterve és műszókincese. Db. 1940. 11.
13. **Fodor Ferenc:** A Jászság életrajza. Bp. 1942. 285.
14. **Beke Odón:** Köblös föld, kilás föld. Magyar Nyelvőr 76. 1947. 12.
15. **Rozvány György:** Nagy-Szalonta mezőváros történelme. N-Szalonta, 1870. Magyarazat II.
16. **Palldi-Kovács Attila:** A magyar parasztság rétgazdálkodása. Bp. 1920. 38.
17. **Ecsedi István:** A Hortobágyi Intézőbizottság története. Db. 1931. 70–71.
18. **Szabó T. Attila:** Para, parácska, parányi. Magyar Nyelv LV. 1959. 126–128.
19. Az új, úgynevezett méter-mértérendszer legújabb, legcélsezerűbb és könnyen érthető magyarázata. Magyar ember naptára 1875. 109–116.
20. **Káts István:** A mértékeknek számvetése a kereskedésnek és elsősorú gazdálkodásnak hasznára. Nagyvárad, 1804.; **Kisszánthó Pethé Ferenc:** Európai mértéktár vagy Európa minden Tartományában forgó és szokásban vett Pénz, Hosszszám, Teher- és Üreg-Mérték szoros egybe hasonlítása Mindenütt fejedelmi vagy országoslévelki Végzéseket által megállapítva. Jäckel József méréséért. Budapest, 1829–1830. **Gáty István:** A régi magyar mértékek esmérete. Tudományos Gyűjtemény VI. 1832. 89–100.; **Nagy Károly:** A magyarországi mértékek. Athenaeum 1839. 5. sz. 65–71.; **Válasz Antal:** A bécsi mértérendszer. Tudománytár XII. 1836.; **Lehoczky Tivadár:** Valamit az itczéről. 1715. Vasárnapi Ujság 1862. 427.; **Findly Henrik Lajos:** A régi magyar súlymértékek. Kolozsvár, 1867.; **Üö:** Az ókori súlyokról és mértékekről. Bp. 1883. — **Vö:** **Aczady Ignác:** Régi gabona- és bormértékek. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle. I. 1894. 107–108., 185–197.; **Üö:** Magyar mértékek az 1745–1720-iki években. Uo. II. 1895. 374–376.; **Reizner János:** Régi gabonamértékek. Uo. II. 1895.; **Ilüsy János:** Két adat a régi magyar mértékismérvé. Uo. IV. 1897. 538–539.; **Tagányi Károly:** Pápa város fölmérése 1555-ben és a régi magyar királyi mérték. Uo. IV. 1897. 193.; **Kropf Lajos:** A földmértékek története. Uo. V. 1898. 479.; **Hóman Bálint:** A magyar királyság pénzügye és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp. 1921.; **Léderer Emma:** Régi magyar őrmentékek. Századok 57. 1923. 122–157.; **Márkus Mihály:** Adatok a népi őrmentékeink ismeretéhez. Ethnographia LI. 1940. 372–373.; **Jakó Szigmund:** Az

- erdélyi mértéktörténet kérdéseire. Erdélyi Múzeum LXXII. 1945.; **Kovács Géza:** Adatok a szilagyvársági népi őrmentékek kérdéséhez. Ethnographia LX. 1949. 267–271.; **Bendefy László:** Szombathelyi Benedek rudasmester. Adatok a középkori magyar földmérés történetéhez. Bp. 1959.; **Mackai László (szerk.):** Fejezetek a magyar mérésügy történetéből. Bp. 1959. Tartalma: **N. Kiss István:** Adalékok a magyar mérésügy középkori történetéhez. 5–23.; **Alexander Huscava:** A pozsonyi mérő fejlődése az 1588. évi törvényes rendezésig. 25–44.; **Bendefy László:** Középkori magyar hossz- és területmértékek. 45–97.; **Nagy Lajos:** A Fővárosi Mértékhitelítő Hivatal története. 99–127.; **Sándor Vilmos:** A méterrendszer magyarországi bevezetéséről. 129–156.; **Novák László:** A Mértékügyi Intézet és Mérésügyi Hivatal története 1908–1990. 157–225.; **Márton Jánosné:** A mérésügy fejlődése 1950-től napjainkig. 227–256.; **Mollay Károly:** A középkori mértékekről. Soproni Szemle 1961. 379–380.; **Lagyi István:** A középkori mértékekről. Soproni Szemle 1961. 379.; **Belenyész Márta:** Adat a magyarországi őrmentékek XVI. századi történetéhez. Ethnographia LXXIII. 1962. 338.; **Spira György:** A mérő és a font viszonyáról. Agrártörténeti Szemle VI. 1964. 473–475.; **Wellmann Imre:** Királyi mérték alá való föld. Uo. VII. 1965. 236–245.; **N. Kiss István:** A Zemplén megyei mértékek rendszere a XVI. században. Történeti Statisztikai Évkönyv 1967/68. 135–148.; **Bogdán István:** Helyi földmértékeink a XVIII. század végén. Uo. 150–249.; **Üö:** Helyi földmértékeink 1828-ban. Levéltári Közlemények XLII. 1971. 1. sz. 51–101.; **Stefan Kazimir:** A régi budai gabonamérték. Agrártörténeti Szemle XVI. 1974. 1–2. sz. 56–65.; **Kovács Béla:** Hordómértékek az egri vár dézs-materületén a XVI. század második felében. Archivum 4. 1975. 5–23.; **Bogdán István:** Magyarország hossz- és földmértékek a XVI. század végéig. Bp. 1978.; **Dankó Imre:** Adalékok a kaszálói területméréséhez. MKur. 32. 1980. 18.; **Kovács Géza:** Területméri rendszerek Arad környékén. Népismereti Dolgozatok 1980. 26–36.; stb. — **Vö:** **Dankó Imre:** Százéves a méterrendszer. Hajdú-bihari Napló XXXII. 1975. 178. sz.; **Néhány a legnépszerűbb átszámítókönyvekből: Erekly Alfonz:** Mérték-, súly- és pénzme. Székesfehérvár, 1881.; **Üö:** Mérték-, súly- és pénzme felsőbb kereskedelmi iskolák, bankok, takarékpénztárak, pénzintézetek, ügyvedek, tanárok s a művelt nagyközönség használatára. Székesfehérvár, 1881.; Mértékügyi törvények és szabályok gyűjteménye. Bp. 1905.; **Mittelmann Nándor:** Mértékek és pénzek. **Schack Béla (szerk.):** A magyar kereskedő könyve. Bp. é. n. (1906). II. 243–266.
- 21. **Bányay László:** A méter és régi mértékek könnyen érthető átszámítása. Kolozsvár, 1875.; **Honthy László:** A méterrendszer. Az 1875. t. cz. alapján általános használatra. Szombathely, 1875.

***

Május—júniusi rendezvények, előadások, előadás-sorozatok

1984. máj. 1—11-én rendezte meg a Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet és a Karacs Ferenc Múzeum Páspokliadányban a *bolgar hetet*. Közreműködtek: Gazda László, Dankó Imre, Pandúr Julianna, Ivan Pejkovszki és Minko Bankovszki. 4-én több szervezet, intézmény közreműködésével Hajdúnánáson **Körösi Csoma Sándor-emlékkünnepséggel** egybekötött **földrajzi és néprajzi előadói konferenciát** rendeztek. Közreműködtek: Balogh Béla, Sebestyén Miklós, Kádár László, Kubassek János, Dankó Imre, Czegledi László és Gazda László. 7-én a MTA Nyelvtudományi Intézet és Irodalomtudományok Osztálya osztályülést tartott. Közreműködtek: Hajdú Péter, Szabolcsi Miklós, Klaniczay Tibor, Kiefer Ferenc, Harmatta János, Voigt Vilmos, Dobszay László. 7—11-e között rendezte meg a TIT Hajdú-Bihar megyei Szervezete több más szervezet, intézmény közreműködésével Hadháztégláson az **Utak és lehetőségek a cigányság beilleszkedéséhez** c. rendezvény-sorozatát. Közreműködtek: Orbán Sándor, Kozák Istvánné, Gyergyói Sándor, Boros József, Báthory János, Kerekes György, Daróczy Ágnes, Vajda Mária, Lakatos Menyhért, Arany Erzsébet, Földesi Gyuláné, Groskáné Piránszki Irén, Kunkli Péter. 8-án, az ELTE Tárgyi Néprajzi és Folklori Tanszéke az egyetemi Néprajzi Intézet alapításának 50. évfordulója tiszteletére **A néprajz és társtudományai** címmel tudományos ülésszakot rendezett. Közreműködtek: Pö-

löskei Ferenc, Papp József, Katona Imre, Orosz István, Czine Mihály, Juhász Dezső. 8—11-e között rendezte meg a Hajdú-Bihar megyei Levéltár több más szervezet, intézmény közreműködésével a *VIII. levéltári napokat*. Közreműködtek: Szekeres Antal, Tóth Tibor, Fodor Péter, Harrach Erzsébet, Bényei Miklós, Erdei Gyula, Gazdag István, Juhász Imre, Fésűs László, Rátonyi Tamás, Béres András, Salamon Ferenc, Dankó Imre, Varga J. János, Bársony István. 10-én a DAB székházában Alföld-estet rendeztek *A száraz tenger partján* címmel. Közreműködtek: Görömbei András, Csíkos Sándor, Horányi László, Jancsó Sarolta, Sziki Károly, Szabó Viola, Juhász Béla, Márkus Béla, Aczél Géza, Simon Zoltán. 17-én, a Magyar Irodalomtörténeti Társaságban megemlékezés volt *A százéves Szép Ernő* címmel, Réz Pál és Várady Szabolcs közreműködésével. Ugyancsak 17-én, Egerben a TIT Heves megyei Bizottsága és a Dobó István Múzeum *Mezővárosi kultúra Heves megyében* címmel néprajzi tájkonferenciát rendezett. Közreműködött: Kurucz Albert, Orosz István, Bakó Ferenc, Kecskés Péter, Dankó Imre, Flórián Mária, Cs. Schwalm Edit, Löffler Erzsébet, Csiffáry Gergely. 21—23-án, a MTA Néprajzi Kutató Csoportja és az ELTE Folklor Tanszéke közös rendezésében *A kortársi folklorisztika eredményei és feladatai* címmel konferenciát tartottak. Közreműködtek: Kriza Ildikó, Kazona Imre, Sándor István, Erdélyi Zsuzsanna, Erdész Sándor, Paksa Katalin, Kovalesik Katalin, Szentmihályi Imre, Voigt Vilmos, Kovács Ágnes, Molnár Ambrus, Földesné Györgyi Erzsébet, Tüskés Gábor, Knapp Éva, Pócs Éva, Ferenczi Imre, Szabó László, Felföldi László, Gulyás Éva, Bartha Elek, Barsi Ernő, Krupa András, Gyivicsán Anna, Kiss Mária, Frankovics György, M. Kozák Mária, Ács Anna, Németh Ferenc, Petercsák Tivadar, Barna Gábor, Szüle Sándor, Csetényi Mihályné, Viktor Gyula, Lőrincz Imre, Virt István, Faragó Jánosné, S. Nagy Katalin, Rác Sándor, Verebélyi Kincsó, Polák László, Kovács Emese, Istvanovits árton. 23-án, Budapesten a Magyar Néprajzi Társaság önkéntes gyűjtők szakosztálya 75. születésnapja alkalmából *Morvay Pétert* köszöntő ülést tartott. Közreműködtek: Barsi Ernő, Csoma Zsigmond, Lukács László. 29-én, a TIT Szabolcs-Szatmár megyei Szervezete, a Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága, a Szatmári Múzeum és Baráti Köre, valamint a városi művelődési központ, Mátészalkán *Beszélgetés a régészet, néprajz, muzeológia kérdéseiről* címen tudományos ülést rendezett. Közreműködtek: Mócsy András, Bóna István, Korek József, Fodor István, Selmeczi László, Raczy Pál, Vékony Gábor, Ujváry Zoltán, Dankó Imre, Trogmayer Ottó, Bándi Gábor, Szabadfalvi József, Bodó Sándor, Gazda László, Tálás László, Madaras László, Szűcs Árpád, Németh Péter, Hársfalvi Péter.

BÁRSONY ISTVÁN: Adalék az úrbérrendezés Bihar megyei le- folyásához	3—6
Kiállításról kiállításra	6
BÍRÓ KATALIN: Maghy Zoltán kiállítása a Déri Múzeum- ban	7—13
MAGHY ZOLTÁN: Emlékeim a Nagymarosi Művésztelepről	14—17
Halottaink	17
BARTHA ELEK: Néphagyomány és liturgia a magyar házsen- telési szokásokban	18—23
Fodor Péter doktorrá avatása az ELTE-n	23
MORVAY GYULA: A falumbeliek ragadványnevei	24—42
Elhunyt Szalontai Barnabás	42
BÁRTH JÁNOS: Vallomások Fülöpszállás hajdani templomá- ról	43—47
Búcsúzunk	47
BANÓ ISTVÁN: Györffy István, az embernevelő tudós	48—51
Az évad kimagasló tudományos rendezvényei, ülések, tanácsko- zások, előadások, előadás-sorozatok	51
Kőrösi Csoma Sándor új szobra	51
BECK ZOLTÁN: Darvas József — Irodalmi Emlékház Oroshá- zán	52—54
DANKÓ IMRE: Helytörténeti-honismereti kiállítás az Alföldi Nyomdában	57
Nagy László-emlékház Iszkázon	57
EANÓ ISTVÁN: Üdvözet a Múzeumi Kurir 15. születésnap- jára	58
UJVÁRY ZOLTÁN: Egy keleti szláv ritusszínháték	59—61
Hajdúk kútja Hajdúdorogon	61
B. KOVÁCS ISTVÁN: Egy paraszti, úgynevezett verses levél Gömörből	62—63
Kiállításokat járva	63
DANKÓ IMRE: A lacikonyháról énekek	64—65
Bél Mátyás-emlékülés, születésének 300. évfordulójára	65
PÁLL ISTVÁN: Épületek összeírása egy téglási uradalomban. (Bökönyi Bek Pálné birtokának épületei az 1840-es évek- ben)	66—69
Elhunyt Tálasi István professzor	69
DANKÓ IMRE: A számolás-mérés antropológiájához	70—83
Májusi rendezvények, előadások, előadás-sorozatok	83—84

MÚZEUMI KURÍR

